This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN · LIBRARIES ·
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
ARTES SCIENTIA VERITAS
1817

ЗЕНОН КУЗЕЛЯ.

УГОРСЬКИЙ КОРОЛЬ МАТВІЙ КОРВІН

В СЛАВЯНСЬКІЙ УСТНІЙ СЛОВЕСНОСТИ.

Розбір мотивів звязаних з його іменем.

(Відбитка з „Записок Наукового Товариства ім. Шевченка" томи LXVII—LXX).

У ЛЬВОВІ 1906.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка
під зарядом К. Беднарского.

891.809
K97u

91-172

Угорський король Матвій Корвін

в славянській устній словесности.

Розбір мотивів, звязаних з його іменем.

Написав Зенон Кузеля.

I.

Вступ. Історичний підклад.

Поміж історичними особами, які знайшли спеціяльну симпатію у народу і стали предметом його творчости, подибуємо і угорського короля Матвія Корвіна, прозваного Матіяшом. Його популярність справді надзвичайна: про нього знають не лише Угри та його тіснійша вітчина, але також і иньші народи, що замешкували або замешкують пограничні краї. Сербо-Хорвати осьпівують його в своїх епічних і жіночих піснях, а Словінці окружили його таким німбом героїзму і таємничости, який припадає на долю лише національним героям. Слава його імени і подвигів пішла навіть і на північ і удержала ся до нині в оповіданях українських гірняків угорської і галицької Руси. Згадки про Матвія полишили ся також у Словаків і дали початок балядї, яка розійшла ся по Моравії, Чехах і Лужицькій Сербії.

Матвій Корвін особа історична. Важно тому поглянути, які факти з його житя відбили ся в народній поезії, яку форму прибрали і яким підпали змінам. Одначе аби се яснійше представити, мусимо принаймні коротко спинити ся над сучасним положенєм Угорщини і Сербії і подати в найзагальнійших

рисах історію тих осіб, які своїми подвигами причинили ся також до того, що Матвій став предметом народних пісень і оповідань.

Матвій Корвін дійшов до популярности не лише самими своїми заслугами. На його славу у сучасних зложили ся славні і героїчні подвиги иньших діячів, перенесені потім на нього, коли дійсні особи попали в непамять. І в першій мірі причинив ся до його популярности його батько Іван Гуніяді, звісний переможець Турків і реґент угорського королівства.

Своєю хоробростю з'єднав він собі загальну славу в Угрів і Славян Балканського півострова і став скоро героєм сербсько-хорватської епічної поезії, а також болгарської, словінської і румунської. Ціле своє житє присьвятив він на оборону своєї вітчини і на здержанє турецьких нападів. Часи, в яких жив Гуніяді, були дуже важні.

Турки[1]) обіймали чим раз тіснійшим перстенем византийські посілости і грозили самому Царгородови. Цілий майже Балканський півостров був виставлений на їх страшні напади, які потягали за собою величезні страти в людях і маєтках і обертали цілі околиці в одну руїну. Від р. 1363, коли здобули побіду коло Адріянополя, посували ся вони чим раз далї на північ. 1375 забрали Ніш, потім загорнули Болгарію, а в р. 1389 побили Сербів на Косовім полї. Тепер стали вони тут частими гістьми і господарили, як у власнім домі. За Стефана Лазаревича мусіла вже Сербія прийняти турецький протекторат і платити дань. 1396 упадає самостійність Болгарії. За Жигмонта починають уже Турки загрожувати Угорщинї і викликують у цілім сьвітї трівогу. Нїчого не помогли і хрестоносні походи та не зломили їх напору.

Саме на той час загального занепаду духа являєть ся Іван Гуніяді і бере в свої руки борбу в обороні християнства. А борба не була легка, бо як на Угорщинї, так і в балканських князївствах не було згоди, лише ненастанні межиусобиці і непорозуміня. Сербія, змушена прикрими обставинами, хитала ся в політиці постійно між Туреччиною і Угорщиною і бояла ся явно приступити до союза з Уграми, бо не вірила їх силам та не могла певно на ній опертись. В Угорщинї вели ся цілий час від смерти Альбрехта 1440 аж до вступленя на престол Матвія

[1]) Гл. Ст. Стокиѣ, Турски ратови у Европи у XIV и XV веку. Отаџбина перед. XX с. 519—529 і XXI с. 33—41.

1458 року домашні війни і інтриґи. Претенденти до трону поборювали себе, а чужі володарі вмішували ся в користь одних або других. Війська властиво не було, а щоб його зібрати, про се тяжко було думати.

Гуніяді мав тяжку роботу до сповненя. По більшій части мусів він сам збирати військо і сам поносити усі кошти, не оглядаючи ся дуже на се, що маґнати, а навіть король були проти нього. 1438 р. стає Гуніяді семигородським баном — звідси його назва Сибиньанин Јанко в полуднево-славянських піснях — і переймає урядово обовязок оборони своєї території, що й виконує завсіди совісно без огляду на зміни і заворушеня в Угорщині. В краю не було спокою. По смерти Альбрехта хоче панувати його жінка Елисавета і веде завзяту війну при помочи свойого кузина Ульріха Цільського з польським претендентом, а далі й королем Володиславом, якого покликали Мадяри на свій престіл. Володислав стає вправді королем, але спокій не вертає, так, що аж смерть Елисавети приносить бажану зміну (1443). Гуніяді не відступав одначе з свойого становища. Коли Турки впали під проводом Мезі-беґа до Семигороду і розбили семигородські полки під Сент-Імре, підійшов їх Гуніяді підступом і винищив усе турецьке 20.000-не військо. Розлючені Турки хотіли відплатити ся і вислали другу армію, зложену з 80.000 вояків. Гуніяді вийшов проти них лише з 18.000 війська і розбив їх цілковито під Оршовою. Часи пановання Володислава Варненьчика — се найкраща епоха в житю Гуніяді. Особливо відзначив ся він підчас хрестоносного походу проти Турків у 1443 р. За 5 місяців здобув майже цілу Болгарію і 5 разів побив переважні сили ворогів. Доперва по шестій побіді, яку злучивши ся з королівським військом здобув над Могаммедом, повернув (1444) домів, але на те, щоби іще того самого року вирушити на ново в поле. Правда, тепер ішов Гуніяді нерадо: він не хотів ломити уложеного з Мурадом трактату, на що так напирав папський леґат Юліян. Виправа скінчила ся нещасливо; військо хрестоносців розбито, а Володислав згинув під Варною 1444 р. Се дало новий привід до неспокоїв і бунтів на Угорщині. Гуніяді постарав ся силою привести лад і порядок. Ціллї, зятя сербського деспота Ґеорґа Бранковича, змусив він просити згоди, а Дракуля, мультанського воєводу, заспокоїв оружем. Угорські вельможі бачили добре, що ніхто не може дорівняти Гуніяді, і тому вибрали його реґентом (5/6 1446) на час малолітности Лядислава, сина Альбрехта і Елисавети, при-

держуваного на дворі австрійського Габсбурґа, Фридриха. Нововибраний реґент не дав себе збентежити новим титулом і як лише освободив молодого короля з рук Фридриха, звернув ся знов проти Турків, не вдаючи ся в жадні особисті обрахунки. 1448 р. прийшло до кровавої битви на Косовім полї. Мурад станув з 150.000 армією проти 24.000 Гунїядового війська і розбив його так, що лише поодинокі люди могли виратувати ся. Гунїяді удало ся втекти з рук турецьких жовнїрів; одначе він попав у неволю сербського деспота Юрія Бранковича і мусїв пересидїти у нього цїлий рік, доки угорські стани не зажадали рішучо випущеня свого реґента. Юрій пустив Гунїяді, але аж тодї, коли він присягнув не мстити ся за цїлорічне увязненє, віддати деспотови угорські посїлости, погодити ся з домом Цїллї, оженити свого сина Матвія з його донькою Елисаветою і дати другого свого сина Лядислава на закладника. Вимоги були — як бачимо — дуже тяжкі і звязували його руки. Поміг йому в тій справі угорський сойм, який звільнив його від вимушеної присяги і від зобовязань супроти Бранковича і згодив ся покарати непослушного і хиткого союзника. Бранкович довідавши ся про те перестрашив ся, прислав зараз послів і випустив Лядіслава[1]).

В р. 1452 зложив Гунїяді реґенство і передав власть в руки молоденького Лядислава (1452—1458 р.), вихованого під не дуже добрим впливом Ульриха Цїллї. Тому не перестали за його пановання внутрішні непорозуміня. Ульрих не міг нїколи знести переваги Гунїяді і як лише міг, так інтриґував проти них. З самим Гунїяді не удало ся йому нїчого вдїяти. Старий вожд не дав себе зловити в лапки, а сам король, хоч як довіряв Цїллї, бояв ся вхопити його, бо знав його популярність у народу і видів, що без нього не обійдеть ся. Гунїяді, іменований капітаном, зачав знов своє воєнне ремесло, не зважаючи на інтриґи. Тодї обложив султан Смедерево. Гунїяді враз з Бранковичем рушили на поміч загроженому містови. Султан відступив зараз від облоги і лишив тільки Фірус-беґа з 30.000 військом. Гунїяді побив його під Крузоліщами і вернув до дому. Щастє не полишало його і далї. В найблизшій виправі відігнав він величезне військо Мугаммеда з під Бельґрада і ввійшов з тріюмфом до міста. Але тут чекала його смерть. Заразивши

[1]) Хитку полїтику Юрія Бранковича змалював докладно і вірно Мијатовић у студії: „Деспот Ђурић Бранковић“. Отажбіна I—III, 1880.

ся чумою помер нагло, полишаючи вдову і двох молодих синів, Лядислава і Матвія.

Таке було житє Сибиняна Янка. Розуміємо тому, чому його особа так добре вбила ся в память народу і стала предметом загального поважаня. Розуміємо, чому про нього витворив ся цілий цикль пісень, чому він став справдішним народнім героєм. Гуніяді не знав иньшого ворога крім Турків, коло яких обертаєть ся ціла старша полудново-славянська епіка і які так займили память люду, що всї давнїйші мотиви пісень мусїли уступити і забути ся[1]). Ворог Турків мусїв стати героєм у Сербо-Хорватів і Болгарів, мусїв навіть стати Сербом.

Слава і популярність І. Гуніяді перейшла потім і на сина. Побачимо далї, що самі Угри бачили в Матвію достойного сина славного батька і оповідали про нього незвичайні річи, ще заки він відзначив ся чим будь.

По смерти Гуніяді думали прихильники Ціллї, що тепер не буде трудно знищити родину Гуніяді. Одначе оба сини не далеко відбігли від батька і не дали собі зробити кривди. Лядислав Гуніяді довідав ся, що Ціллї хоче його зловити при оглядинах замку в Бельґраді і що король теж не від того. Тому приготовив ся до оборони. До замку, обсадженого залогою, впустив лише короля і Ціллї та близше їх окруженє і тут зажадав від Ціллї виясненя що до його поступуваня. Колиж той обкинув його лайками, виймив меч і хотїв ударити Лядислава, випали з бічних саль його приклонники і вбили Ціллї[2]). Король дав себе переблагати, коли йому Лядислав представив цїлу справу, дарував йому провину, а навіть запросив обох братів до Буди. Але тут знайшли ся знов вороги. Ґарай, а передовсїм Уйлякі підмовили недосьвідного і зіпсутого короля, щоб казав обох зрадників братів Гуніяді зловити і вбити. Король послухав ради, увязнив Лядислава і Матвія у себе підчас забави і казав зараз виконати на першім із них засуд смерти

[1]) Др. Т. Маретіч у студії: „Kosovski junaci i dogodjaji u narodnoj epici". Rad jugosl. ak. т. 97 (і осібно 1889 с. 115) старав ся доказати, що пісень перед косівською катастрофою не було і що вони повстали аж у XV ст., коли вже історична традиція улягла впливам казок і оповідань. Одначе з його гадкою трудно в цїлости згодити ся. Пор. рец. Яґіча в „Archiv f. slav. Phil." 1890 XII с. 609 і д.

[2]) Про се гл. докладно Szalay, Geschichte Ungarns. Pest 1874, 3 том с. 182; E. Csuday, Die Geschichte von Ungarn. Zweite vermehrte Auflage übersetzt von Dr. M. Darvai. Wien 1898, 2 том; Bonfinius, Decades 1744. Dec. III. Lib. VIII.

в як найбільшій тайні. Се обурило і так розворушило місцеве населенє, прихильне Гуніяді, що король почав потерпати за своє житє і утік, забираючи з собою Матвія. В Чехах заскочила його несподівано смерть[1]), так що Матвій лишив ся на дворі Юрія з Подєбраду.

Тимчасом на Угорщині кипіло. З сього скористав вуйко Матвія Михайло Сіляді і порішив випровадити його на престіл. Коли прийшло до виборчого сойму, вибрав ся Сіляді з більшим віддїлом війська до Буди, припускаючи вірно, що військо настроїть добре многих претендентів. Дійсно претенденти уступили і королем вибрано молодого Гуніяді, Матвія[2]). Вибір його викликав велике одушевленє між простим народом. Бонфінїй так прим. описує загальну радість: „Vulgus puerique Pesthani per compita, vicos et fora passim exclamarunt“[3]), і далї[4]): „Post-

[1]) Szalay op. cit. стр. 197; Csuday op. cit.; Aeneas Sylvius, Ep. 324; Bonfinius, Decades III Lib. VIII стр. 389—391. Fr. Tolby, Geschichte der ungarischen Literatur im Mittelalter стр. 164. Про смерть Лядислава істнує нїмецька пісня, надрукована в 2 томі збірки Арнїма і Брентано „Des Knaben Wunderhorn“ II том стр. 119 (з Зенкенберґа Selecta iuris т. V), пор. також Wolf, Historische Volkslieder с. 726; Erlach, V. l. d. D. I с. 99 N. 5; Erk-Böhme, II с. 29 N. 240.

[2]) Про Матвія істнує велика лїтература. Вичислю лише річи найважнїйші, на які відтак переважно буду покликувати ся. У Vilim Fraknói, Matthias Corvinus, König von Ungarn (1458—1490), auf Grund archivalischer Forschungen bearbeitet... Freiburg im Breisgau 1891, маємо повну біоґрафію. Широко трактує про наш предмет Szalay в 3 томі своєї історії, далї Vj. Klaić в „Porjest Hrvata. Od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća. Svezak drugi, dio treći. Zagreb 1904 стр. 1—158 і I—IX; A. Huber в 3 томі „Geschichte Österreichs“; Csuday в 2 томі „Geschichte Ungarns“; Стојан Новаковиħ в „Посљедни Бранковиħи у историји и у народном певању“ 1456—1502. У Новоме Саду 1886 (відбитка з „Летопис“ ч. 146—148). Жерела до історії Матвія напечатані майже усї в Schwandter, Scriptores rerum hungaricarum 1743; з них найважнїйші: J. Thuroczi, Chronika Hungarorum (Schwandtner I с. 283—291); Galeotti Martii, Commentarius elegans de Matthiae Corvini Hungariae regis egregie, sapienter, iocose dictis et factis“ (Schw. I 528—565) і „Decades“ Бонфінїя, що вийшли в кількох виданях. Я мав виданє з року 1744 з сл. заг.: Antonii Bonfinii rerum Hungaricorum decades quinque і т. д. Posonii. Для нас має Бонфінїй (1441—1502), що був королївським секретарем, передовсїм велику вартість, бо приносить богато анекдотичного матеріялу. Иньша лїтература подана дуже докладно у Klaić-а стр. I—VII.

[3]) Bonfinius, op. cit. стр. 397.

[4]) Bonfinius, op. cit. стр. 399.

quam autem publice declaratus est, universa in gaudium et festivitatem conversa est Ungaria. Omnis aetas per pagos et oppida varia publicae hilaritatis simulacra edere, quae priscis nunquam regibus exhibita fuerunt. Tubis, tympanis ac fistulis, praeterea saltatione cantuque passim exultare, faustas acclamationes per multos dies ingeminare, Matthiae Corvino, Regi nostro, feliciter, liberatoris nostri gnato feliciter" і т. д.

За той час сидів Матвій у Подєбрада, який не мав охоти пустити його на волю, бо сподівав ся, що син славного Гуніяді мусить відіграти важнійшу ролю. І не завів ся. Тим більше не хотів його з легкої руки пустити. Доперва на домаганє угорських панів і по оплаченю великої суми випустив його, але рівночасно заручив його з своєю слабовитою донькою Катериною.

Матвій вернув зараз домів, відсунув скоро усїх дорадників, навіть свойого вуйка, і перебрав пановане неподільно в свої руки. Се не подобало ся самовільним і зухвалим вельможам: Уйлякі, що завсїди хотів бути перший і навіть носив ся з гадкою дістати королївську корону, і Ґара хотїли хитро але делїкатно обмежити його власть. Одначе Матвій умів усе полагодити добре. На соймі в Сеґединї 1458 р. перетягнув він иньших панів на свою сторону і зараз потім звернув ся против австрійського герцоґа і рівночасно нїмецького цїсаря, Фридриха, що не хотів видати угорської корони, завезеної там іще Елисаветою, і дав навіть противній партії Уйлякого коронувати себе на угорського короля. Матвій побиває Фридриха, скидає усїх виновників з урядів, одначе не відтручує їх від себе, лише приймає їх назад до своєї ласки, коли упокорили ся перед ним і просили помилуваня. Молодий король умів, як видно, поводити ся з людьми. Тим способом заспокоював він не одну бурю і з'єднував собі навіть найзавзятїйших ворогів.

Початки панованя Матвія не були сьвітлі. Крім тих і многих иньших непорозумінь, між якими і справа чеського полковника Їскри мусїла бути залагоджена зброєю, мусїв він час від часу звертати ся і проти Турків, а тимсамим займати ся близше справами полудневих, пограничних країв Сербії і Боснії. Над тим мусимо спинити ся трохи довше, щоб порозуміти відносини короля до полуднево-славянських князївств і сербсько-хорватського народу і щоб хоч в части знайти причину його популярности.

В р. 1456 скінчив житє Юрій Бранкович по 30-літнім пановання, лишаючи вдову Єлену і сина Стефана. Зараз таки зачали ся непорозуміня, а слідом за тим війни і впливи сусідних держав. З одного боку бороли ся за престол амбітна Єлена з Стефаном Бранковичем під опікою Угорщини, з другого ж боку брат помершого Григорій і Мих. Анджелович при помочи Турків. В краю панувала чиста анархія. Вкінці перемогла угорська партія, а у керми держави стала Єлена. Не буду тут оповідати докладно про її амбітні пляни і про всї зміни, які заходили на престолї і в самій Сербії і привели державу на край пропасти[1]). Досить, що вона заключила самостійність Сербії. Турки, які діставши Царгород 1453 р. чули себе панами цілого балканського півострова, здобули 20 червня 1459 р. твердиню Смедерево і загорнули під свою власть цілу Сербію. Та сама доля стрінула в невдовзї і Боснію.

Угри заховали ся в цілій тій справі досить байдужно (Новакович op. cit. c. 41). Доперва по катастрофі стало ясно, яку страту понесла тим самим і Угорщина. Король Матвій старає ся про те направити блуд своєї короткозорости і бере Сербів у свою опіку. Поперед усього лишає у себе сина Григорія Бранковича, Вука, що прийшов був на Угорщину разом з турецьким посольством, приймає його в свою службу і дає йому досить великі маєтности. Далї усіми силами попирає кольонїзацію Сербів над Савою і Дунаєм, що вже давнїйше зачала звільна проявлятись[2]). Увільнює кольонїстів від оплачуваня церковної десятини і надає їм иньші пільги. М. и. просить навіть папу, щоб позволив віддавати ся жінкам мужів, позабираних у турецьку неволю, хоч би навіть їх смерть не була напевно доказана. Також просить папу, щоб позволив жовнїрам поривати людий для кольонїзації пустих просторів, бо жовнїри не хочуть того робити. Най отже папа „nobis et nostris indulgeat

[1]) Докладнїйше гл. Новакович op. cit. стр. 32 і д. passim., Klaić op. cit. стр. 32 і д. Th. Stefanović Vilovsky, Die Serben (Die Völker Österreich-Ungarns XI. B.), Wien und Teschen 1884 стр. 49.

[2]) Szalay op. cit. III стр. 357 і д., Новакович op. cit. стр. 51 і д., Александеръ Стоячковиѣъ, Черте живота народа србскогъ у унгарскимъ областима... у Бечу 1849 стр. 7 і д. Пор. рівнож книжку С. Павловича „Серби у Угарскоj“ 1883 стр. 1—63 і Безсоновъ, Болгарскія пѣсни стр. 10 і д. Гавр. Витковиѣ, Критични поглед на прошлост Срба у Угарскоj. Гласник срп. уч. друштва 1870 кн. XI стр. 32—79.

eo modo, quo hostes nostri faciunt, homines quoscunque ex terra hostili arripere" (Szalay III, c. 358). Еміґрація з старої Сербії змагаєть ся ще більше пізнійше підчас воєн Вука Бранковича — так що з кінцем XV ст. не лише сам Срем, але і дальші околиці залюднюють ся Сербами.

Сербська політика Матвія прибирає в 70-х роках іще конкретнійші форми. Було се саме по великім нападі Турків на Стирію, Каринтію і Країну, коли ніхто майже не ставив їм опору. Се навело короля на новий плян. Щоб заохотити пограничних Сербів до боротьби з Турками і щоб привабити ширші верстви людности на Угорщину, іменує він Вука Бранковича деспотом сербським в р. 1471; того самого Вука, якого недавно приймив до себе на військову службу. Сей новий крок короля приніс йому дійсно богато користи, хоч був трохи за пізно зроблений. Вук, званий у народу Змай Огньани, взяв ся щиро до діла і Подунаве та Посаве стало ся через довший час ареною ненастанних воєн з Турками. Відновило ся давне сербське юнацтво, виросли нові герої і нова надія вступала в серця розбитого народу. Народня пісня, яка, здавало ся, загибала, відживала на ново і засяла новим сьвітлом. В тій то героїчній атмосфері Вука і його лицарства знайшло ся місце і для доброго угорського короля Матіяша, що воскресив давну минувшість. Вукови завдячує Матвій не лише успіх свойого оружя в Сербії і Боснії, але також свою популярність у народу.

На угорсько-турецькім пограничу не було ніколи спокою. Вже 1458 р. кермував Матвій операціями проти Турків. Невдовзі потім, коли Турки впали до Боснії тому, що Стефан відмовив платити дань, і заняли Ключ, появив ся Матвій тамже і здобув твердиню Яйце. В сей спосіб ціла територія від Бельґраду по Яйце належала від тепер до Угорщини. Рік пізнійше спішить Матвій знов до Боснії, щоб відігнати Могаммеда від облоги Яйця, що йому дійсно удалось[1]). Вернувши домів, приготовлюєть ся Матвій до дальшої борби, знаючи добре, що Могаммед схоче пімстити ся за свою невдачу. Сю справу ставить він на порядку дневнім соймів з р. 1465 і 1466 і орґанізує стале військо, яке йому потім віддавало неоцінені услуги. На Турків не треба було довго чекати. В р. 1469 появили ся вони в Славонії і викликали загальну паніку. Лише Вук та

[1]) Про облогу Яйця гл. Crtica iz života bosanskoga. Vjenac, 1871, III, стр. 39.

Матвій не падали духом. В р. 1475 обложили вони турецьку новозбудовану твердиню Шабац, звідки звичайно робили Турки напади на Срем і Славонію. Могаммед лишив тут 5000 залоги. Одначе твердиня не устояла і впала в руки Матвія (Szalay III 320; Csuday II, Новакович с. 61 і д.; Klaić III, 95 і д.). Матвій задумував здобувати Смедерево і приготовляв ся до увільненя иньших наддунайських провінций, але в тім перешкодив йому Фридрих, з яким усе мав непорозуміня. В 1479 р. напали Турки на Семигород і потерпіли страшну невдачу від сполучених військ Баторія, Вука Бранковича і Дмитра Якшіча, під Сас-Вароши (Кенер-Мезе, Brotfeld). Зараз потім вибрав ся Матвій до Боснії, здобув турецьку твердиню Врбаш і вернув з добичею домів. Тимчасом оборонювали полуднево-східні границі сербські війська і семигородські. 1481 р. по смерти Могаммеда впали Вук, Дм. Якшіч і семигородський бан Kinizsy до Сербії і Болгарії і забрали з собою коло 50.000 Сербів, яких потім оселено в Банаті. Се завдало страху Туркам і прихилило їх до уложеня угоди в 1483 р., що тревала аж до р. 1491.

В половині 80-х років устають давні війни. Згода з Турками і смерть Вука Бранковича в 1485 р. зупинили і закінчили сю геройську епоху, що так сильно відбила ся в сербсько-хорватській епіці.

Ми навмисне спинили ся довше над відносинами Матвія до Сербії і над їх спільними війнами з турецьким ворогом, аби дати історичний підклад до подій, описуваних і представлюваних у поезії. Для цілости згадаємо ще і про иньші факти з житя Матвія. Матвій не сидів ніколи в спокою. Найдовші війни провадив з Фридрихом і з Чехами — з Юрієм з Подєбраду, до чого намовив його папа. Юрій дістав поміч від Поляків, коронуючи Володислава, Казимирового сина на чеського короля рівночасно майже з тим, як чеські католики вибрали Матвія Корвіна королем. По Юрієвій смерти 1471 р. дістаєть ся на чеський престол Володислав, що задумує ослабити силу Матвія і усунути його з престола. Польський королевич Казимир вибираєть ся з військом на Угорщину, запевнений, що там вибухне повстанє проти Матвія. Одначе Матвій провідав усе на перед, не допустив хитрим способом до повстаня і змусив здивованого тим Казимира до втеки, вибивши при помочи Вука його військо. Війна перенесла ся потім на Шлезк. Під Вроцлавом прийшло між Матвієм і Казимиром та Володиславом до угоди, на основі якої дістав Матвій Моравію, а Володислав Чехію.

Крім того мусїв Володислав заплатити 400.000 дук. відшкодованя і позволити йому носити титул короля Чехії. Матвій помер в 1490 р. полишаючи нешлюбного сина Івана. Крім забезпеченя краю заслужив ся чимало коло піднесеня просьвіти і науки, заложив велику бібліотеку і був звісним протектором гуманїстів[1]).

II.

Причини популярности Матвія Корвіна.

Вже сама коротка історія Матвія обяснює нам в части його популярність. Його подвиги, його хоробрість, а заразом мягке серце з'єднували йому симпатію між низшими верствами Угорської держави.

Погляньмо, які чинники зложили ся крім того і побіч того.

Як ми вже попереду зазначили, був Матвій симпатичний вже задля того самого, що був сином заслуженого і тому загально любленого і поважаного Івана Гунїяді. Слава батька перейшла на сина і наперед уже настроїла до нього прихильно коли не всїх, то принаймнї тих, які не мали жадних особистих обрахунків з Гунїядами. Ще перед коронацією окружено Матвія нїмбом чудесности. Бонфінїй (III, стр. 397) подає нам кілька оповідань, що ходили не лише між простим народом, але і між шляхтою. Капістран приміром віщував вивисшене Матвія, уміщуючи завсїди його по правім боцї, а Лядислава по лївім. „Rogatus a patre, cur praepostero aetatis ordine in filiis uteretur, aperte respondit, prope divinitus admonitus id non ab re fieri: quando minor alter Alexander et acerrimus fidei propugnator ac rex futurus esset". Иньші оповідали, „що Матвій мав так відповісти Нїмцям, коли вони висьмівали його на дворі віденськім під час утеки короля за те, наче б то він хотїв бути королем: „І вашим ще королем буду, як лиш дожию" (ac vester, si vixero. Bonfin. 397). Бонфінїй згадує навіть про пісні „quae certum huic in Mysia, cum patre militanti, regnum portendebant" (Bonf. ibid.). Про те згадував також і Сіляді в своїй мові на виборчім соймі.

---

[1]) Про се гл. Toldy, Gesch. d. ung. Lit. im Mit. c. 189 і д., 201, 202 і д., 205 і д.; Fr. Toldy, Handbuch der ungarischen Poesie. Pesth und Wien, 1828 I том passim; Schwicker: Gesch. d. ung. Lit.

Не диво тому, чому так усї тїшили ся з вибору Матвія і чому його поворот з Праги був тріюмфальним походом. Бонфінїй уміє і про се богато оповісти. Наведу з нього цїлий сей епізод, бо він не лише дає нам доказ прихильности людности, але й відкриває деякі риси Матвієвого характеру і його вдачі. „Куди лише король повернув ся, виходили всї з міст і з сїл без ріжницї віку йому на зустріч. Усюди панувала нечувана радість. Дївчата і хлопцї і селяни (rustica turba) окружали всюди Матвія і витали нового короля, цїлуючи йому руки і ноги і бажаючи йому всього найлїпшого, щоб міг піднести і оживити Угорщину". „Inter plaudentem festinamque multitudinem, Matthias tanta popularitate, clementia et mansuetudine utebatur, ut mirum in modum populorum animos sibi conciliaret. Gratiam, quam sibi patria memoria promeruerat, affabilitate (приступним і милим поводженєм) ac praecoci pietate sua usque adeo augere, ut in amorem observantiamque sui hominum pectora cuncta succendaret: hos fratres, patres illos, hanc matrem sororem istam appelaret: se complexandum deosculandumque omnibus" і т. д. (Bonfinius стр. 401).

Особисті прикмети причинили ся, як можемо з того вже вносити, до того, що імя Матвія жиє не лише в хронїках, але і в устах народу. Бонфінїй, на якого так часто покликуємо ся, подає дуже докладну характеристуку Матвія. Наводимо її в виїмках задля її важности (B. Dec. IV. Lib. VIII стр. 512 і д.): „Ingens a iuventute celeritas ac robur pepectoris, immensa animi magnitudo cum ingenti gloriae cupiditate coniuncta: item tantum roborem virtutis, ut neque animi, neque corporis laboribus defatigari posset". Від утїх і забав тримав ся здалека, не карав під першим напливом гнїву і був дуже вирозумілий та великодушний. „Блиск маєстату і подив збільшала ще ся обставина, що король не був анї зарозумілий, анї неприступний, лише противно відзначав ся милим поводженєм, лагідністю і добротою, що люди чули себе щасливими навіть тодї, коли його лише бачили". Любив науки, і хоч спроваджував богато ремісників, не любив виставности, не окружав себе слугами і говорив поважно і звязко. „Salibus et facetiis admodum oblectatus est: quandoque ita popularis, ut inter amicos domestice, coenaturus culinae curae obiret" (ibid. c. 513). Для своїх і для чужих добрий і доступний, любив публично їсти і говорити; не відбирав

надії тим, що чого будь просили. І так як дома був милий, так знов у битвах страшний. Серед найбільшої бурі нападав на неприятеля і поступав надзвичайно скоро, хоча не без обережности.

Прикмети його характеру з'єднували йому всіх без ріжниці: одначе найбільшою популярністю тішив ся у селян і жовнірів. Пани, маґнати, а в части і духовенство не дуже були з нього задоволені, бо король занадто був справедливий і не хотів ніде попустити панській самоволї [1]). Справедливість Матвія не знала навіть стриму, коли йшло про членів родини. Знаний приміром випадок, що він казав увязнити свойого вуйка М. Сілядія, коли довідав ся про його лихе поводженє з семигородськими Швабами [2]), про що й повідомив їх потім. Воєводу мультанського Дракула вкинув до темниці, замісь поперти його, коли людність почала жалуватись на нього [3]). Найбільше ж уважав на те, щоб урядники придержували ся законів і сповнювали совісно свої обовязки та аби сильнійші не надуживали права супроти слабших. Тому виступав він нераз в обороні селян і дрібної шляхти проти переслїдувань зі сторони сильних, могучих і непогамованих маґнатів. У вільних хвилях уживав він навіть того способу, який звичайно у нас привязують до імени Йосифа II і Рудольфа [4]): перебирав ся за ловця або студента і об'їздив

---

[1]) Тому і деякі хроніки займають супроти Матвія більше або менше неприхильне становище: прим. т. зв. Дубницька хроніка і хр. Людвіка Туберо. Пор. Toldy op. cit. c. 152.

[2]) Szalay op. cit. III, c. 212 і д.

[3]) Szalay op. cit. III, стр. 235; Csuday op. cit. II, стр. 446. Нелюдськість Дракула, що переходила границї можливости (звідси назвали його Волохи Csepelpus себто катом) дала привід до зложеня окремої повісти „О мультанскомъ воеводѣ Дракулѣ", напечатаної Костомаровим у другім випуску „Памятниковъ стар. рус. литературы" (1860 с. 397—402) з рукописи XV в. Повість ся перейшла скоро на Русь і була досить розширена по Московщинї. Пор. також Ѳ. Буслаевъ, „Для опредѣленія иностранныхъ источниковъ повѣсти о мутьянскомъ воеводѣ Дракулѣ" (Лѣтописи русс. литер. и древности изд. Н. Тихонравовымъ. Т. V 1863 стр. 84—86); J. Bogdan, Vlad. Tepeš ši naratiunile germane ši rusešti asupra lui. Bukurešt 1896 і велика рецензія А. И. Яцимирского, Повѣсть о мультанскомъ воеводѣ Дракулѣ въ изслѣдованіи румынскаго ученаго (Изв. отд. русс. яз. и слов. II 940—963).

[4]) Пор. прим. Етноґр. Збірник т. IV стр. 176; Świętek: Lud nadrabski стр. 61 і д. Подібно оповідають про Казиміра Великого, який перебирав ся за діда, щоб переконати ся, чи пани добре поводять ся з хлопами. Kolberg, Lud XX стр. 241. Жиди оповідають та-

свої посїлости, щоб усе побачити на власні очи і пізнати добре потреби свого краю[1]).

Не диво, що память про його справедливість лишила ся до тепер в устах народу, в пословицях. Угри говорять: „Умер Матіяш, минула ся справедливість“[2]). Подібну пословицю знають і Хорвати: „Pokle kralj Matijaž spi, nikakve pravice ni“[3]). Словінцї кажуть: „Kralj Matijaž, zlata doba naša“[4]) (в Каринтії і Стирії).

І спомини про доброту короля удержали ся до нинї. Семен Клементович зазначив уже з початком XVI в.: „1490 tada umri Matijaž, dobri kralj ugarski“[5]). Подібно оповідають нинї Словінцї: „Pred dosti stami leti bla je štajarska zemla obraščena z gostimi lesi, no v njih pa so živele strašne divje zveri. Té je bia pri-nas en kral, ki so ga zvali kral Mátjaž. On je bia jako dober kral. Kmeton je ne trebalo štibre plačivati“[6]). В другім оповіданю стрічаємо знов подібний епізод про Матіяша:

„Dere 'de kral Matjaž králüva
Te 'de kmetič lehko kmettüva“[7]).

Память про се удержала ся і в угорських Русинів. „Вун (Матяш) тримав руську віру, тримав із народом благочестивим, хранив Угорщину“[8]). Найбільше улюблений був Матвій у своїм війську, зложенім із усїляких народів, а головно з Сербів, Словаків і Чехів, яке вмів собі з'єднати справедливим і людським поступуванєм. Воно було як пише Чудай (op. cit. стр. 451), предметом його печаливости, в його окруженю перебував він весь свобідний час і дїлив з ним усї труди і небезпеченства. Всїх вояків знав особисто по імени. Військо Матвія причинило ся дуже

кож про перебиранє Франца Йосифа, пор. Segel, Z. f. ö. Volksk. 1903, стр. 125.

[1]) Csuday op. cit. I стр. 469.

[2]) Szalay op. cit. III стр. 400. Csuday op. cit. стр. 469. Klaić op. cit. стр. 154. По латинї: Matthias obiit, iustitia periit.

[3]) Klaić, op. cit. стр. 154. Проф. Яґіч оповідав менї, що чув часто за молодих лїт пословицю про доброго і справедливого Матвія в своїх родинних сторонах (коло Вараждину).

[4]) Trstenjak, Novice 1857, 1—2; Scheinigg, Kres 1885, стр. 94. [5]) Klaić op. cit. стр. 154.

[6]) Jos. Freuensfeld, Narodno blago s Štajerskega II. Pravljice o kralji Matjaži. Kres 1884 стр. 141.

[7]) Ibid. стр. 141. [8]) Етноґр. Збірник т. IV стр. 173.

до спопуляризованя його імени і подвигів, особливо між полудневими Славянами. Воно плекало у себе і розносило нові пісні по всїх закутинах і оповідало про хоробрість і иньші прикмети короля. Де не дійшла чутка про славного короля, там заносили її вояки, що переходили з місця на місце і сходили цїлу Угорщину. Війни з Турками держали їх найбільше в сербсько-хорватських територіях, але були часи, коли їм приходило ся заходити і до Словінцїв та до Словаків.

Таким чином старали ся ми подати ґенезу популярности Матвія. Слава його батька, його особисті прикмети, а спеціяльно борби з Турками, далї досить прихильні відносини до Серб-Хорватів і приближене особи хороброго деспота Вука Бранковича — се були причини, чому він став улюбленцем народу і народної поезії.

Погляньмо тепер, як представила його народна фантазія у поодиноких народів, які факти лишили ся передовсїм в їх памяти і в якій формі.

III.

Матвій Корвін у Угрів (Мадярів).

Матвій Корвін не був звичайним, пересїчним королем. Се відчували добре його сучасники і вміли се оцїнити. Коли хорватський лїтописець XVI ст. Іван Томашіч оповідає про Матвія, що навіть його ворог султан Могаммед подивляв його велич і признав, „що нїде не знайшов йому рівного“ (feci perlustrare orbem terrae, et omnes principes mundi, non inveni regi equalem), то видно в тім найлїпше, як високо ставлено Матвія. „Hunc ego non solum clipeum, non solum defensorem nostrae civitatis, verum etiam totius Europae liberatorem atque universi christiani orbis vindicem adsertoremque fore confido... Hunc omnes in principem, in tutorem, in patrem patriae secundum deum ipsum nobis consalutemus“ говорив славний Дубровницький писатель Црієвич у своїй похоронній мові і певно не дуже пересаджував[1]).

[1]) Fr. Rački, Iz djela E. I. Crievića Dubrovčanina. Starine izd. jugoslov. Akad. znanosti i umjet. K. IV 1872 c. 174—5. Се видно також із того, що по його смерти стратили всї відвагу і надію. „Nonnulli sanctas divi Matthiae reliquias e sepulcro evelli opportere afferunt, quibus regni fines lustrent et adversus hostes religiose gerant“ — оповідає

Одначе при тім усім не став Матвій у Угрів народнім героєм такої міри, як у славянських народів. Про нього співали, оповідали і одушевляли ся його вчинками, бо такий був дух часу, але „цілий той сьвітлий сьвіт поезії загинув так, що сліду не лишило ся“[1]). Чому так стало ся, се вже тайна народньої душі, якої ми в тім випадку не можемо зрозуміти.

Народна поезія не була у Мадярів в занепаді. XIV і XV століте виказують дуже гарні традиції так, що Kólcsey в „Élet és literatura“ (Pest 1826) уважав сї часи за початки національної поезії в цілім того слова значіню. Пісня і музика були старанно плекані[2]). Сам Матвій був вихований на народних піснях, які на гадку Тольді мусїли входити в програму вихованя угорської молодїжи (Toldy, Handbuch X). Бібліотекар Матвія, Ґалеотті згадує приміром, що старий Гуніяді казав свому синови співати пісні про подвиги славних героїв, аби в нім розбудити воєнну охоту. Молодий хлопець мав ними так переймати ся (attentus), що, як каже літописець, забував про їду і питє[3]) (Galeotus, De egregie dictis et factis M. r. cap. XII). Се замилуванє до слуханя пісень лишило ся у нього і пізнійше, так що король сходив часто між нарід і брав участь у його забавах (J. H. Schwicker, Geschichte der ungarischen Literatur, Leipzig 1889). Матвій попирав дуже ремесло співаків і музиків і радо приймав їх на своїм дворі. Galeotti так прим. описує пир на королївськім дворі: „Semper in eius convivio disputatur, aut sermo de re honesta aut iucunda habetur, aut carmen cantatur. Sunt enim ibi musici et citharoedi, qui fortium gesta in linqua patria ad mensam in lyra decantant. Cantatur autem semper aliquot egre-

Bonfinius op. cit. стр. 514, тому і смерть його окружено леґендарністю (idem. стр. 510).

[1]) Toldy, Geschichte d. ung. Lit. im Mittelalter стр. 237.

[2]) Toldy op. cit. стр. 36, 136 і д., 156 і д. Fr. Toldy, Handbuch der ungarischen Poesie. Pest und Wien 1828 I том стр. VIII і д. Thuroczy, Chron. Hungarorum IV cap. 7 згадує пр. про епічні пісні про славного лицаря Стефана Конта; Каллїмах і Длуґош оповідають, як нарід зі співом на устах витав Володислава I в Буді (Toldy, Handbuch стр. IX); Fr. Toldy, Die historische Dichtung der Ungern vor Zrinyi. Denkschriften d. Akad. d. Wiss. in Wien 1850 стр. 397 і д.

[3]) Були се героїчні пісні: Tot Lőrinc'a сон, пригоди Toldi Miklosa, пригоди Роляндa і т. и. Пор. Czoernig, Ethnographie der österr.-ungarischen Monarchie III стр. 234. Toldy, D. hist. Dicht. стр. 400.

gium facinus; nec deest materia. Nam, cum Hungaria in medio hostium diversarum linguarum sita est, semper rei publicae habet fomitem (привід). Amatoria autem carmine raro ibi cantantur et ut plurimum gesta in Turcos in medium veniunt, non sine sermone concinuo"[1]). Тольді догадуєть ся тому, що Матвій казав збирати угорські поезії і переховувати їх у великій, ново заложеній бібліотеці. Одначе усе те загинуло[2]).

З цілого мабуть не скупого репертуару пісень про Матвія дійшло до нас лише кілька відломків, перехованих у літописців. Szekely, хроніст із XVI в., занотував чотири стрічки пісні, яку співали хлопці по вулицях в день коронації Матвія[3]). Дві стрічки иньшої пісні наводить знов поет Зріні: висьмівали в ній Могаммеда по побіді короля Матвія. Пісня мала бути так популярна, що навіть малі дівчата вміли її співати[4]). З пісні про Шабац доховав ся також лише фраґмент. Швікер признає її за чисто народну епічну пісню і думає, що її співали на дворі Матвія[5]). Вкінці знаний іще вірш, певно штучний, зложений про смерть Матвія.

От і все, що папір доховав до нині. Сам нарід і того навіть не знає. Забули ся навіть пісні, які — по згадкам літописців — співали ся ще в другій половині XVI в. Бонфіній оповідає приміром, що по битві під Сас-Вароші (1479 р.) співали жовніри при вечері воєнні пісні, в яких вихвалювали своїх полковників. Сї пісні були загально знані в Семигороді з кінцем XVI в. Про се згадує сучасний писатель еп. Іван Лїшт[6]).

---

[1]) Schwandtner, Scr. rer. hung. II с. 185. Співати і оповідати підчас пиру було загальним звичаєм у середніх віках. Пор. Wolf, Studien zur Geschichte der spanischen u. portugiesischen Nationalliteratur, 1859.

[2]) Toldy, D. h. D. стр. 392 і д.

[3]) Угорський цитат нав. у Toldy в „Handbuch" з „Chronika ez Világnak jeles dolgairól" 1559 fol. 216. В нашім перекладі виглядає пісня меньше більше так:

„Ото вибрала ціла земля Матвія на престол,
Його нам дав на охорону з неба сам Господь,
Ми вибрали його, як дійсний божий дар
Хвалім на віки Бога й співаймо: амінь".

[4]) J. Schwicker, Gesch. d. ung. Lit. стр. 71.

[5]) Idem. стр. 76.

[6]) Toldy, Handbuch стр. XI, Idem: D. histor. Dichtung с. 399. Czoernig, op. cit. стр. 234, Schwicker, op. cit. стр. 73. Загинули

Більше пощастило Матвієви в штучній поезії, особливо в латинській. Мадярських проб не богато[1]). Доперва пізнійше по смерти короля, коли край був роздертий війнами, повертали поети нераз в ті часи і оспівували Івана Гуніяді, кор. Матвія й ин. героїв з кінця XV в.[2]). Гуніяді і Матвій виросли в їх очах на взірці героїзму. Се поява анальоґічна з сербською, де витворив ся коло XV в. культ Марка Кралєвіча, також під впливом ненастанних борб з Турками і прикрого політичного положеня. Подібно і в книжній хорватській літературі став Микола Шубіч Зрінскі репрезентантом того героїзма, який через чотири столїтя „iscripljivao svu snagu hrvatskoga naroda“[3]).

Иньша річ з переказами і казками. Тут доховала ся память про Матвія. Численні оповіданя говорять про його перебираня і справедливість[4]). Иньші оповідають про його людяність і приступність. В однім переказі доховали ся навіть спомини про його похопність до гніву[5]).

Богато з тих переказів удержало ся і у иньших народів, нпр. у Сербів і Словаків.

IV.

Матвій Корвін у Сербів і Хорватів.

Не так блїдо відбили ся спомини про Матвія і його подвиги в полуднево-славянській поезії, у Сербо-Хорватів і Словінців.

Коли у Угрів доховались лише відломки кількох пісень і деякі оповіданя, то у Сербо-Хорватів і у Словінців перетревала память про нього до нинї в численних піснях і оповіда-

---

також пісні про довгі війни з Турками. Про се гл. G. Heinrich, Ungarische Volksballaden. Ungar. Revue 1883 II с. 152.

[1]) Пор. Toldy, Gesch. d. ung. Lit. im Mit. стр. 283.

[2]) Про се гл. докладно в передмові Тольді до I т. „Handbuch“.

[3]) M. Šrepel, Sigetski junak u povjesti Hrv. pjesništva. Rad. knj. 148, 1902 стр. 82.

[4]) Fr. Pulszky, Die Renaissance und König Matthias. Ungarische Revue 1890 стр. 664—6; Sagen und Novellen. Aus dem Magyar. übers. v. Georg v. Gaal, Wien 1834. Bestrafter Meineid. Vaterlandsage... d. Alex. v. Kisfaludy стр. 135—170.

[5]) J. Gebhardt, Oesterreichs. Sagenbuch. II Aufl. Pest 1863 стр. 375. Arva.

нях. У Сербо-Хорватів увійшов король в цикль народнього епоса і став предметом кількох окремих пісень.

У Словінців займив місце сербського Марка Кралевіча і виріс на народнього, ліпше кажучи, на національного героя.

Приглянемо ся наперед особі і чинам Матвія у Сербів і Хорватів.

Часи Матвія у Сербів дуже сприяли, як ми вже попереду згадували, твореню народних, героїчних пісень. Вук Бранкович, брати Якшичі, Свілоєвич, а також і Іван Гуніяді не могли в тих часах пройти, не лишивши ніякого сліду в народній поезії. Нарід переживав хвилї піднесеного настрою, ніби відродженя і мусів підносити і оспівувати тих людий, які вливали надію до його серця і ділали відповідно до їх ідеалів. Тому пустив в непамять, а принаймні усунув усе, що ділило колись його теперішніх героїв від нього. Дім Гуніядів не був для Сербів, особливо в висших сферах, ніколи приязним і тому не тішив ся у них великою прихильністю. Історія занотувала цілий ряд конфліктів між Сербами і Мадярами, а навіть сам Матвій продовжував у початках політику своїх попередників, звернену проти Сербів. Одначе нарід не має доброї памяти і не знає льоґічного думаня. Вороги, або, що найменьше вже люди байдужні, обернули ся під впливом хвилї в приятелів і народних героїв. Оцінюючи сї наглі зміни зі становища історика, мусимо дивувати ся: ми приглядаємо ся усьому з віддаленя,вяжемо факти в одну льоґічну будівлю, деби не було нічого противорічного, і розважуємо осторожно причини. Але народні співаки дивили ся на се цілком инакше. Вони не руководили ся історичною правдою і не працювали для неї, лише мали свої власні критерії, в яких ми нині не завсіди можемо зорієнтувати ся і які нам деколи тяжко зрозуміти. „Інтерес історика не істнував для нього[1]); він не розважував над вагою і далекосяглістю подій, лише оспівував те, що на нього робило вражінє, що побуджувало його чутє. Найбільші події переходили і переминали, не звернувши на себе уваги співаків, коли вони не мали на них близшого індівідуального впливу і не доторкали яким будь способом їх або їх сусідів чи земляків. Співаки рідко коли обгортали широкі горизонти: були короткозорі і не мали почутя перспективи. Їх твор-

[1]) St. Novaković, Die serbischen Kosovolieder über die Kosovoschlacht. Arch. f. sl. Phil. T. III стр. 438.

чість була звичайно привязана до тісного круга родини й оселї, звідки доперва розходили ся її продукти. Сей партикуляризм, врештою вповнї зрозумілий, цїхує кожду примітивну епопею, а тим більше середньо-вічну епопею сербську. Один і той сам мотив, одна і та сама подія могли рівночасно стати предметом кількох пісень, цїлком незалежно від себе і могли діяметрально ріжнити ся навіть в самій головній гадцї відповідно до індівідуума, його настрою і погляду. І так бачимо, що в піснях істнує побіч себе і антаґонїзм проти Мадярів і симпатія, що побіч Марка, ворога Турків, виступає той сам Марко, але вже їх приятель і слуга. Зміна поглядів народу, яку бачимо в новійших піснях про Сибіняна Янка, Матіяша і ин., не була про те чимось надзвичайним. Їх геройські борби з Турками в обороні не лиш Угорщини, але також і Сербії, затерли прикру минувшість і зрівняли їх з иньшими славними любимцями, з иньшими оборонцями свободи і християнської віри. В початках чув іще дехто ріжницю, але з часом вирівняло ся все. Чужий герой набирав чим раз більше сербських красок; його подвиги злучено скоро з чисто національними і впроваджено в близше свояцтво з Марком Кралевичом і з иньшими персонажами косовської катастрофи. Се причинило ся дальше до знаціоналїзованя Гунїядого, Матвія й иньших Угрів. Пізнїйші ґенерації, видячи їх у товаристві сербських юнаків при обороні рідного краю, небавом прийшли на гадку назвати їх Сербами, бо не могли зрозуміти, як можуть чужинцї боронити їх батьківщину"[1]).

[1]) Novaković op. cit. стр. 454. Про значінє і характер народної традиції і про питанє про повставанє історичних пісень істнує цїла лїтература. Спеціяльно для сербсько-хорватських пісень важні отсї працї: Ст. Новакович, Народне традиције и критична историја. Отаџбине 1880. Йогож, Die serbischen Volkslieder über die Kosovoschlacht. Ar. f. sl. Ph. III; Йогож, Велики Челник Радич или Облачић Раде. Једна слика из традиционалне народне историје. Гласник српс. ученог друштва I, 1881 стр. 122 і д., 125, 130, 140, 150 і д. Йогож, Посљедни Бранковићи у историји и у нар. певању, 1886; особливо стр. 48 і д. passim.; Asmus Soerensen, Beitrag zur Geschichte der Entwickelung der serb. Heldendichtung. Arch. f. sl. Phil. XIV і XV особливо XIV стр. 560 і д. Jagić, Arch. f. sl. Phil. XII, 1900 стр. 609 і д. Халанскій, Южно-слав. сказанія о Кралевичѣ Маркѣ. Р. ф. вѣстник 1892—1895, особливо стр. 136—9 Р. ф. В. XXIX; Веселовскій, Изъ введенія въ историческую поэтику. Журналъ м. н. пр. 1894, V, стр. 26. T. Maretić, Kosovski junaci i dogactaji u narodnoj epici. Rad. т. 97 стр. 108 і д. Також F. Krauss, Guslarenlieder III. Dzanûms Heerzug. Urquell 1897 стр. 134 і д.

Пробу націоналізованя побачимо найліпше на примірі, взятім з циклю пісень про Сибіняна Янка. Нарід трактує його тут цілком як Серба. Маю на думці пісню про походженє Сибіняна Янка.

Зібрані в Сибіни панове пригадують сербському деспотови Стефанови Лазаревичеви, що він ще не жонатий і пропонують йому сибінську дівчину: „Нег је узми, Стјепане за твоју за драгу љуби". Стефан пристає на се, лише просить панів, щоб запитали ся її, чи схоче його взяти. Дівчина „стала на мисли и на размисли" і згодила ся його „узети за господара". Справила йому вечерю і приняла до себе на ніч. Коли Стефан почав рано вибирати ся до Косова, розплакала ся дівчина і стала нарікати, по що її „осрамоти и уцвили". Тоді обіцяв Стефан узяти її за жінку по повороті з війни[1]), додаючи:

„Ако ми се не бисмо из Косова завратили
Сибињко млада,
Добријеме ћу разлогом тебе младу оставити;
Ако ми се што породи од Стјепана Лазаровића,
Гиздава дјевојко,
Ако ми се ту буде добар јунак породити,
Ја ми њему остављам шестопера буздогана,
Младоме дјетету;
Ако ми се породи гиздава дјевојка,
Ја ми њојзи остављам лијепе златке ножеве
Гиздавој дјевојки".

Сибінська дівчина породила Сибіняна Янка, угорського воєводу[2]).

Подібний мотив стрічаємо ще у Мілютіновіча[3]) і у Петрановича[4]), а також у боснійськім варіянті, напечатанім у „Босанска Вила"[5]). Те саме, що в піснях, подибуємо і в оповіда-

[1]) Той сам мотив знаходимо також у 21 пісни у Богішіча: Кад се Секуло сестритић вјерио у краља будимскога, стр. 64, 69 і д., пор. Гавриловић, Белешке, стр. 286.

[2]) В. Богишић, Народне пјесме из старијих, најјвише приморских записа. Књига прва. Биоград 1878 стр. 25 N. 8: „Деспот Стјепан Лазаревић и Сибињка дјевојка, родитељи Сибињанин Јанка.

[3]) С. Милутиновић, Пѣванија црногорска и херцеговачка. У Лајпцигу 1837, 160.

[4]) Б. Петрановић, Српске народне пјесме II, 28.

[5]) Босанска Вила, Сарајево XI, 1896, стр. 113, 145, 178. „Рођење Сибињана Јанка". Варіянт дуже просторий.

нях. Серби оповідають, що Стефан Високий, син Лазаря, вертаючи чи йдучи з Росії в Сербію, зайшов на нічліг до Будима і переспав одну ніч з гарною дівчиною, яку йому підіслали якісь угорські пани, хотячи мати від нього потомка. Коли на другий день пускав ся Стефан у дальшу дорогу, дав їй перстінь і просив її, щоб на випадок, якби вродив ся хлопець, назвала його Янком (якби вродила ся дівчина, Янею) та щоб віддала дитині перстінь, як лишень підросте. Дівчина породила хлопця і дівчину і назвала їх так, як бажав Стефан. Янко підростав скоро, але мусів зносити жарти і дотинки від своїх товаришів за своє нешлюбне походженє. Тому пожалував ся матери. Мати віддала йому тоді перстінь, на якім він з радістю вичитав про свій царський рід. Се піднесло в нім духа і він пустив ся шукати воєнних пригод з Турками[1]).

Зерензен[2]), згадуючи про пісню, наведену у Боґішіча, що впроваджувала Гуніяді в родину сербських героїв, висловляє гадку про нове походженє сеї пісні, руководячи ся мабуть змішанєм історичних фактів. На мою гадку повстала вона скорше — саме в часах Матвія, або навіть перед ним. Історичні недогляди не можуть тут рішати. Пісня витворила ся з устних переказів про походженє Гуніяді, які дуже скоро почали кружити між народом, а навіть між висшими верствами. Бонфіній оповідає приміром цілком анальоґічну історію, лише з иньшими іменами. Гуніяді мав бути, як оповідали вороги Матвія Корвіна, нешлюбним сином Жигмонта, угорського короля і якоїсь незнатної Румунки, з якою король запізнав ся принагідно на польованю[3]). Те таме оповідає і Гельтай[4]), виступаючи проти Бонфінія. Відгуком того можемо також вважати слова хроніста словінських ґр. Цілл, що Гуніяді був низького походженя (eines geringen rittermessigen Geschlechts war)[5]). Сї оповіданя мусїли бути знані і у Сербів і дали привід до зближеня Гуніяді до місцевої пануючої родини.

---

[1]) Вук Караджич, Живот и обичаји народа српскога, у Бечу 1867 стр. 242—244. Також у Безсонова, Болгарскія пѣсни, Москва 1855 стр. 74 і 75 і Maretića op. cit. стр. 79 і д.

[2]) Soerensen op. cit. стр.

[3]) Bonfinius op. cit. Dec. III. lib. IX стр. 406. Pulszky op. cit. стр. 665.

[4]) Toldy, Die hist. Dichtung d. Ung. vor Zrinyi I, стр. 413.

[5]) Chronika der Edlen Grafen von Cilli... в Hahnii, Collectio monumentorum. Tomus II, Brunsvigae 1726, стр. 704.

Так поволи ставали Угри й угорські герої чим раз популярнійші. За часів Матвія набрали вони ще більше популярности і запустили сильне коріне в сербсько-хорватську епіку.

Сей обяв цілком зрозумілий і так ясний, що нема найменьшої потреби приймати за Зерензеном чисто угорське, себто хорватське походжене угорського циклю і культу[1]).

По упадку Сербії стали Угри не лише політичними опікунами Сербів, але й моральними. Крім тих Сербів, які заселювали Срем, Банат і дальші наддунайські околиці і були просто під властю Угорщини, мали Угри завсіди діло і з дійсними мешканцями Сербії та Боснії. І там уходили Угри, зі зрозумілих причин, за оборонців християнства і за опікунів і приятелів сербського народу. Нарід не міг забути численних походів Івана Гуніяді, Матвія Корвіна і Свілоєвича.

Вік XV а спеціяльно друга його половина виповнена заходами Угрів знищити турецьку перевагу і скинути їх ярмо з пліч поневолених народів. А ціла та столітня борба відбувала ся в першій мірі на сербській території коло Бельґраду, Косового поля, Смедерева, Шабацу і иньших міст Сербії та Боснії. Рік в рік виходили угорські війська, зложені в певній части і з Сербів, на полудне і вже самою своєю появою ширили свою славу і славу своїх провідників, популяризували назву Угрів і Угорщини, з якими нині стрічаємо ся на цілім сербсько-хорватськім просторі. Проф. Яґіч навів у своїй розвідці про полудново-славянську поезію богато примірів угорської популярности з дальматинсько-раґузанської літератури, які вказують навіть, що слово „Угрин“ „Угарски“ служило довший час на означене усього хороброго і відважного[2]).

---

[1]) Soerensen op. cit.

[2]) Jagić, Die südslawische Volksepik vor Jahrhunderten. Arch. f. sl. Ph. IV стр. 192—242; особливо стр. 210, 212 і 216. Пісні про *Янка* співають ся по цілій Сербії і Болгарії (зіставлене жерел у J. Máchal'a, O bohatýrském epóse slovanském. V Praze 1894 стр. 137 і д. і 131 і д.). Пісні зіставлені в збірці М. Поповичів „Сибињанин Јанко у нар. песмама“ (У Новом Саду). Так само загально знані пісні про його свояка бана Секулу. Пор. Bogišić op. cit. N. 20, 21, 22, 17, 19. Станић, Српс. нар. песме и нар. приповедке. Београд, 1869 стр. 84—85 „Ропство Бановић Секуле“. Тут виступає Секула як дійсний Серб. „Мацар нисам, да корујем Турки“. Григ. Николић, Српске нар. песме из Срема, Лике и Баније. У Новому Саду 1889 N. 38. „Женидба Секуле срдара“. Вук Караджић, Српске нар. пјесме. Књ. II. У Бечу 1845 N. 85. Секула се у змију претворио. N. 86 idem.; Пе-

Матвій Корвін не стоїть одначе в осередку угорського циклю, якби можна сподївати ся. Се місце займає його батько. Йому припадає далеко скромнїйша роля.

Пісні про Матвія не знайшли такого принятя, як пісні про його батька[1]), і тому скоро почали забувати ся або скорочувати

трановић op. cit. N. 34, 35, 36; Hrvatske narodne pjesme, skupila i izdala Matica Hrvatska. J. Broz i St. Bosanac, Junačke pjesme, I. Zagreb 1896, N. 60. Car Lazar i Sekula, N. 72, 74, 75, 76, 77, 78 (з численними варіянтами). II, 1897, N. 63. Чубро Чойковић, Пѣванија церногорска и херцеговачка. У Лайпцигу 1837 N. 159; Српске нар. пјесме. Покупљене по Босни. Збирка Косте Ристића 1873 с. 99 N. 3. Ђ. Рајковић, Срп. н. п. 1869 с. 125 N. 169. Качановскій, Памятники болгар. нар. творч. 1882 с. 329 N. 148. Сборникъ за народни умотворенія IV с. 64; VI с. 50. Миладиновцы, Бѫлгарски нар. пѣсни. Загребъ 1861 N. 143; болгар. паралелї нав. у Máchala op. cit. стр. 138. Слово Сибінь, а передовсїм Будим стали улюбленим місцем у сербських, народних жіночих піснях. Хочу лише подати кілька цитатів: Нема лепшег града од Будима, Ни дебљега лада од јаблана. Вук. С. н. п. к. I нове видане 1891 с. 385; Prošećao lijep mlad Kroz bijeli Budim grad. Marjanović, Hrvatske nar. pjesme, što se pjevaju o gornjoj hrvatskoj krajini i u turskoj Hrvatskoj, I, 1864 с. 175. Šećer Marko i Jandrija zlato, Pod Budimom plandište činili. Otište se stina od Budima i т. д. ibid. с. 194; A ta tvoj puntast nos med lišca usajen, како i Budin grad merliči ograjen. Fr. Mikuličić, Nar. pripov. i pjesme iz Hrvats. Primorja, 1876 стр. 165; Завршил ми се свети Илија Од Будим града краљева ћерка. Ястребовъ, Обычаи и пѣсни турецкихъ Сербовъ. Спб. 1889 стр. 81: Сина жени из Будим девојком, ibid. 357; ће одиме в Будим по њевеста, ibid. стр. 433; Miko šeće po Budimu gradu... Ter mu veli budimska devojka. (Hrvatske narodne pjesme, što se pjevaju po Istri i kwarnerskih otocih, preštampane iz „Naše Sloge". U Trstu 1879 с. 37, також с. 96, 97. Гл. ще у Вука Ср. н. п. I, стр. 458, 233 (у Будиму граду чудно чудо кажу), 385, 418, 417, 419, 422, 452, Вук, т. V (нового виданя) стр. 196, 627 і т. д. Будимска дјевојка і будимска краљица приходять у сербських піснях як стала фраза. Примірів можна би навести богато; обмежу ся на кількох, чисто сербських. У Ястребова op. cit. записана з Дибри пісня про „Сон будимскої кралиці" стр. 478. Тамже стр. 357, 433 і д. Вук т. I 469; будимска краљица в боснійській казці Даница 1869 с. 494 N. 30 і т. д. Слово Угрин, Мађарска земља і т. п. стрічаємо також часто в сербських, боснійських і чорногорських піснях. Уже з тих кільканацятьох примірів можемо вносити, що слово і поняте Угрин, Мадяр були дуже популярні і симпатичні, коли так загально приняли ся в народній поезії.

[1]) Крім пісень істнують про Івана Гуніяді і перекази. Доховала ся і пословиця: „страдао као Јанко на Косову". Гл. А. Гавриловић, Белешке о варијантима срп. народ. песама. Годишњица Николе Чупића. Књига XVIII. У Београду 1898 стр. 264.

ся і тратити характер героїчних пісень. З порівнаня збірників бачимо, що вони не загально сербсько-хорватські, а обмежені тільки на Хорватію і хорватсько-словінське пограниче; давнійше мусіли вони співати ся і в Сербії, як на се вказують деякі фраґменти, але не притягали до себе співаків і народу і загинули. Богато пісень, які ще у Боґішіча, отже меньше-більше з кінцем XVII і з початком XVIII ст. виступають в повній формі, зійшло до ряду жіночого репертуару або й затратило ся цілковито. З пісень про Матвія не годен зложити такої біоґрафії, яку можна зіставити про Марка Кралєвича, Вука Бранковича, Сибіняна Янка і д. и. Нарід очевидно не прикладав до нього великого інтересу, хотяй знав про нього богато і цінив та подивляв його хоробрість, доброту і справедливість. Надармо шукаємо за піснями про уродженє або походженє, про женитьбу або про смерть Матвія — саме про ті моменти в житю кождого героя, які передовсім любить нарід оспівувати. Не дуже численні пісні про Матвія доторкають ся лише деяких подій з його житя, а то його відносин до Вука Бранковича, його неволї та весіль, його вибору на короля угорського і його участи в деяких битвах.

Про походженє Матвія читаємо в 23 N. у Боґішіча в пісні про весілє Сибіняна Янка:

„И бјеше ти с Маргаритом Угрин Јанку бог помог'о,
Она њему породи Лауша и Матијаша".

Більше пісня про се не говорить. Довідуємо ся дещо про його молодість в 10 N. Пісня має старше походженє і передає досить вірно факт увязненя Сибіняна Янка по нещасливій битві на Косовім полї. Ранений Янко доходить до Смедерева і просить сторожів, щоби його перевезли на другу сторону. Але військо не хоче вволити його просьбі, бо має наказ від свого пана Юрія не пускати жадного Угрина. Тодї заявив Янко, що мусить запитати Бранковича, що має значити його наказ, і каже завести себе на його двір. Як тільки Джурац побачив Янка, казав його вхопити і кинути до темниці. В тім нещастю пише Янко лист до своєї жінки Маргарети і просить її, щоб приїхала з обома синами. Жінка вибираєть ся зараз у дорогу, не зважаючи на Свілоєвича, який їй се відраджував, і просив Джураца, щоб випустив її мужа в замін за обох синів соколів. Джурац пристав на се і пустив Янка:

А дјецу је његову у тамницу затворио.
Ту ми к њима доходи млад Лазаре Деспотовићу,
И ш њима ти отиде играти на лора игре.
Ма му бјеше Матијаш триста дукат задобио;
Матијаш их питаше, Лазар их не дадијаше,
Него њега удара том срамотном заушницом.
Бјеше ти се Матијашу на то врло ражалило,
Лазара је удрио ханџаром у срце живо,
И он се је изврг'о у тамницу на ложницу. (стр. 33—4).

Під той сам час надіспів Янко з військом на відсіч синам і так перестрашив Джураца, що сей випустив обох закладників, заки ще довідав ся про те, що вони зробили.

Пісня носить на собі ознаки історичної докладности. Стиль вказує на те, що пісня не була в великім обігу і не мала часу вигладити ся. Тепер мусіла вона загинути, бо не стрічаємо її в жаднім збірнику. Матіяш ділить у ній судьбу свого брата Лядислава в супереч історії; в дійсности не був він у тім випадку закладником. З пісні пізнати ворожий настрій Бранковичів против Гуніяді і Угрів, подібно, як пісня N. 9 і 26 у Боґішіча а також Вук II (старе вид.)[1]) 81. Смрт војводе Каице, і Милутинович (пѣванніа) N. 74 стр. 127 (Деспот Ђуро) дають ілюстрацію ненависти Гуніяді до Джураца Смедеревського.

Найбільше пісень доторкаєть ся відносин Матвія і Угорщини до Сербії.

Зачну від пісні, надрукованої у Боґішіча на стр. 46—49. „Кад је Вук огњени одмијенио од коња краља босанскога и кад је убио његова заточника“ (N. 15). Вук Огняний живе з Матвієм в як найліпшій згоді, прибуває йому на поміч при облозі Відня, якого король не може здобути „ни гладом уморити“, стає проти найзавзятійшого ворога Протопоповича Николи і схоплює його в свої руки. Матвій фіґурує тут під назвиском „од Будима сьветли краљу“ (стр. 46) і „краљу будимски“ (стр. 48). Протопопович Никола, званий у пізнійших варіянтах „поп Латинин“ або „поп Сплећанин“[2]), міг би тут пригадувати угорського вель-

---

[1]) Другий том пісень Вука цитую з віденського виданя з року 1845, не маючи під рукою II тому нового державного виданя. Усі иньші цитати з иньших томів наводжу з нового виданя: С. н. п. Државно издање. I том 1891, III 1894, V 1898, VII 1900 і т. д.

[2]) Новаковић, Пос. Бранковићи стр. 99. Пор. Милутиновић, N. 152.

можу Николу Уйлякі (Ілоцкого), який збунтував ся був проти Матвія і навязав зносини з Фридрихом, але потім просив помилуваня і зістав пізнійше боснійським королем[1]).

Часи, в котрих Вук Бранкович „служив“ у Матвія і проводив його військам, знайшли ще відгомін і в иньших піснях. Оповідаєть ся в них про війни з Турками і про битви з польським військом Казимира. 14 пісня у Боґішіча „Кад се свадио Огњани Вук и Бан Пав'о Стријемљанин“, яка належить на гадку Зеренсена[2]) до пісень старшого типу, передає саме спомини про відносини Вука до Матвія і оповідає один епізод із численних війн з Турками.

Матвій, що фіґурує тут під іменем „будимски краљу“, висилає Вука і Павла Стриємлянина на Косове поле. Щастє сприяло їм: побили Турків і вертали до Будима. По дорозї відлучив ся Вук до Купєновця, а Павло вернув на двір короля. В розмові з королем оклеветав він Вука, оповідаючи, буцїмто Вук утїк „у планину у зелену“ і вернув аж по битві „по пољу мртве главе ос'јецати“. Ся відомість розгнївала дуже короля так, що він постановив покарати Вука. Се почув присутний на пирі Дмитро Якшіч, повідомив про все Вука і привів його зараз до королївської палати. Вук сїв за стіл і зачав говорити, беручи буздоган у руки, щоб звернути на себе увагу короля:

Здрав си брате буздогане, у моје и твоје здравље!
Данас ћемо видјети, ко је вјера и невјера!

Тодї запримітив король Вука і промовив з жалем:

Дје си, Вуче Огњени, вјеро моја и невјеро?
Ово ми је служба твоја, коју ми си одвратио?
Ја сам тебе отхранио уз моје госпоско кољено,

---

[1]) Новаковић, op. cit. стр. 57. Klaić, op. cit. стр. 90. Новакович догадуєть ся крім того, що і в пісні у Милутиновича N. 182 с. 280 треба розуміти під Вукашином з Леджене града кор. Владислава, що тут має заступати Матвія, а під Вуком нашого Вука Бранковича. Вук приходить тут на поміч Матвієви при облозї міста Сплету проти попа Николи, при чім переповідаєть ся переказ про виховане Вука на дворі Матвія від самого дитинства. Гл. стр. 45. Новакович звертає також увагу на пісню у Вука II N. 43 с. 255 „Царица Милица и змај од Јастрепца“, де говорить ся, як Змай добував корону, а то сремську Бановину. Імя Лаво відповідало би тут Матвієви, а Милица його жінцї Беатріче. Новаковић стр. 94.

[2]) A. Soerensen, op. cit. стр. 15, Archiv.

Како сина мојега, којега сам породио
А ти ми издају на Косову учинио (стр. 49).

Вук покликав ся на сьвідоцтво паші, а сей заперечив усї брехнї Павла. Щоб одначе короля переконати, що він не невірного колїна, вибрав ся зараз „на размјерну покрајину“, набрав богато Турків у неволю і привів їх усїх королеви.

Імя Матвія не згадуєть ся в пісні, але дуже сьвіжо переховані історичні спомини вказують лише на нього. Зерензен думає навіть, що в первісній редакції мусїло виразно говорити ся про Матвія.

Згадку про приятельські відносини Вука до Матвія і про його перебуванє на угорськім дворі переховали два варіянти, у Боґішіча N. 16 „Кад је Вук Огњени умрьо шта је наредио на смрти“ і в III т. Archiv f. sl. Phil. N. 1 „kad se svadio Miloš Kobilović i Vuk Branković“[1]). Варіянт в Архіві старший в порівнаню з Боґішічевим, який показує вже трохи новійшу закраску. В обох варіянтах описуєть ся послїдні хвилї Вука. Вук роздїлює своє майно, наказує, що кому дати, а Матвієви відписує свою землю (в Archiv I):

Zemlje i grade ostavljam, tko ich je meni darovao;
Mene ich jě darovao svjetli kralju Matijašu,
Na dar opet njemu dajem zemlje moje i gradove.

У Боґішіча знаходимо крім того перекав про виховуванє Вука на дворі Матіяса, про що згадувала і попередня пісня[2]). (Вјерно сам те дворио од дјетета малахнога). Подібні мотиви стрічаємо також у Вука II N. 91 „Смрт Іова Деспотовича“ стр. 572 в переносї на Йована, що був внуком Юрія Бранковича. Деякі ремінісценції подибуємо — як на се вказує Зерензен — і у Мілутиновича N. 104 в перенесеню на жінку Вука. Дуже вірну характеристику відносин Матвія до Вука і Сербії дає пісня 12 в збірцї Боґішіча (стр. 37—40) „Барбара, сестра краља босанскога, краљ угарски и деспот Вук“:

Донька боснійського бана, з якою обіцяв Матвій оженити ся за те, що опікувала ся ним, як був ще в неволї, прибуває

---

[1]) St. Novaković, Ein Beitrag zur Literatur der serbischen Volkspoesie. Arch. f. sl. Ph. III с. 640—653. Пісні надруковані з раґузанського рукопису XVII ст.

[2]) Пор. також нотку 2 на стр. 43.

на його двір, перечувши, що король має вже иньшу на гадці. Король не має дійсно охоти женити ся з нею, тому хоче її висватати за найкращого юнака. Сходять ся юнаки і засідають за столом угорського короля побіч гарної Варвари. Коли всї підохотили ся, просив її король, щоб собі вибрала найкращого з поміж них. Варвара вибирає Вука Бранковича: одначе він схоплюєть ся на обі ноги і каже:

Остави се, дивојко, од убога сиромах,
Барбаро дивојко,
Коли јунак не има куће своје ни баштине,
Ер је њему краљ уз'о куће своје и баштине,
Тај будимски краљу.

І тут наступає момент, коли король привертає Вука „до повної ласки“ і віддає йому титул деспота. Се стало ся, як знаємо, аж в р. 1471. Матвій говорить:

Муче, слуго, мој Вуче, ништа ми се не припада',
Мој деспоте Вуче,
Даћу теби, слуго Вуче, очине баштине твоје,
Јоште ти ћу од мојијех добар дио учинити.

Одначе усї ті пісні не вичерпують іще вповні ремінісценцій про Матвія і про історичні події, які відгравали ся зя його пановання. Деякі з них перенесені на иньші особи або обслонені казковими і леґендарними мотивами. Найхарактеристичнїйша з того боку 94 пісня в другім томі віденського виданя Вука (стор. 592—604) про весїлє Якшіча. Студії Новаковича, що займав ся спеціяльно циклем пісень про Якшіча, виказали, що під Якшічами треба розуміти Сіляді, який був довший час комендантом Бельґраду[1]). Усї оповіданя і пісні про Сіляді перенесла народня традиція на Якшичів і зробила їх осередком воєн коло Бельґраду, звязала з ними події, які там відбували ся від року 1427 до 1521 себто до упадку твердинї, а далї перенесла їх і в ряд косовських героїв. Крім того причеплено до Якшичів богато казкових мотивів так, що з часом стали вони надзвичайно популярні в сербсько-хорватській епіцї[2]).

---

[1]) Новаковић: op. cit. стр. 83 і д. Из Нове Искре. Београд 1901 стр. 1—9. Гл. Ст. Стакојевић: Нешто о Јакшићима.

[2]) Докладно обговорює се питанє і подає огляд мотивів Máchal: O slov. boh. epose, стр. 132 і д.

В нашій пісни перейшла переміна і перенесенє імен іще в дальшу стадію. Подібно, як і в пісни у Милутиновича[1]) і у Петрановича[2]) змішано тут Якшичів з Бранковичами і долучено зараз по анальоґії иньших пісень спомини про їх ворогованє з Гуніядами. Теперішний вигляд пісні ось який:

„Будимска краљица“ хотіла оженити Тодора Якшіча з своєю донькою Іконією. Тодор згодив ся на се, дав королеві 1000 дукатів і обіцяв вернути ся, залагодивши деякі пильні справи у себе. Колиж не вертав ся три роки, думала королева, що він вже не вернеть ся і обіцяла свою доньку Іванови Звієздічеви. Як то зачув „од Будима краљу“ пожалував Тодора і повідомив його листом про нове засватанє Іконії. Тоді забрав Тодор сватів і свойого брата Стефана і вибрав ся до Будима, щоби привести звідтам „невісту“ до дому. В повороті напав на нього Звієздіч, котрого про усе повідомила королева, і хотів йому відбити дівчину. Одначе Якшіч не стратив притомности: щоб наречена не потерпіла, привязав її до коня і нагнав його до дому а сам розпочав завзяту бійку з Звієздігом і з його дружиною, розігнав її і убив зрадливого суперника. Потім вернув домів і застав там свою суджену.

Поминувши усі переміни і додатки доховало ся і тут верно історичних фактів, які нам вчасти звісні з літописий[3]). Друга жінка Матвія Беатріче, в пісни будимска краљица — хотіла оженити Юрія Бранковича з своєю сестріницею Елисаветою (Ізабеллею). Одначе справа тягнула ся довше і не скінчила ся добре, бо Ізабелля вийшла замуж за иньшого.

Кели вже говоримо про жінку Матвія, то треба згадати, що пісні знають дещо і про його весілє; принайменьше деякі мотиви змушують нас так думати[4]).

Дванайцята пісня в збірці Боґішіча згадує, як догадуєть ся Новакович, про відносини Матвія до своєї першої жінки Катерини, доньки Юрія з Подєбраду, хоч, що правда трохи неясно.

Боснійський король пише до короля Матвія лист, в якім пригадує йому, як то його плекала в темници Варвара, сестра боснійського короля, і не забувала його в хвилях, коли усі його

---

[1]) Пѣванија стр. 163—165 N. 95 „Дворба Якшића“.

[2]) Петрановић: Српске нар. пјесме из Босне и Херцоговине 1867 стр. 647—651 N. 54 „Женидба Д. Јакшића“.

[3]) Гл. Новаковић: op. cit. 70 і д. і нав. статя Ив. Руварца в „Матици“ 1870 і літопись в XI т. Гласника.

[4]) Новакович op. cit. стр. 103—106.

полишили. Пригадує йому далї, як то він обіцяв взяти її „за своју вјерну љуби“ і питає його, чи то правда, що він заручив ся з иньшою дївчиною. Матвій признає, що се правда, але відповідає, що не може женити ся з Варварою, бо вона приходить ся йому кумою (стр. 38).

Народна традиція переховала, як бачимо, спомин про неволю Матвія у Юрія, лишень змішала чеського короля з боснійським і причепила епізод про заручини Вука Бранковича з Варварою. Імя Варвари місто Катерини дістало ся сюди через те, що жінка Вука називала ся Варварою. Спомин про другу жінку, Беатріче доховав ся в пісни N. 37 у Милутиновича (стр. 56 Минна и Марко).

Марко[1]) дістає три листи, між ними один з білого города Будима

„Од силнога краля Матіаша,
Да ми иде у Будиму Марко,
Да вѣнчава краля и кральицу“.

Марко йде за радою матери до Будима,

„Те бы кралю за кума вѣнчанна“.

Король Матвій був три рази оженений, але не мав дїтий від жадної жінки[2]). Тому гриз ся дуже, хто по нїм обійме пановане. Особливо погано настроєний був король коло р. 1485. „Його жінка, Беатріче — пише Саляй — з якою він вже девять лїт був подружений, була також неплодна, а Матвій глядів зажурений в будучність, видячи, що його сили убувають з кождою днинoю і що неодна небезпечність грозить його величезній державі, яку він поставив так високо за час свойого трийцятьлїтнього панованя“. І королева відчувала гризоту мужа і журила ся не меньше від нього тим, що не може його обдарувати наслїдником. Вона уживала певно всїляких средств против неплодности, але нїчо не помагало. Іще на початку 1487 р. чекала вона на „liječnika, od sestre svoje Eleonore, ferrarske kneginje, koji bi joj svojim ljekarijama i vještinom omogućio,

[1]) З сеї пісні бачимо, як нарід старав ся винайти спільні точки між новійшими угорськими героями а давнїйшими сербськими. Подібний випадок маємо також в пісни „Matijaž jde na mejdan mjesto Marka Kraljevića“, напечатаній у II томі „Hrvat nar. pjes.“ Босанца стор. 280—283 N. 67. Тут стає Матвій сином Марка Кралєвича і виручує його в поєдинку з удбінським аґою.

[2]) Klaić, op. cit. стр. 148, Szalay стр. 373.

da se izpuni vruća zelja njezina"[1]). Сей настрій і сї клопоти, які вже від 1480 р. займали королївську пару, а мабуть і королївський двір, не могли бути тайною і для ширших кругів. Можливо, що під впливом сього настрою і оповідань про неплодність королеви, причеплено її імя до надзвичайно між Сербами і Хорватами популярних пісень про неплодність жінки, уроджене змія і його весїле.

Сам мотив про змія-жениха кружив уже перед тим між народом в формі оповідань і пісень: належить він до загально розпросторених казкових мотивів і приходить вже в Пантчатантрі (II с. 144—145) і в індийських казках. З Азії дістав ся він до Европи і знаний майже у всїх народів в всїляких варіянтах[2]). Особливо приняв ся він в сербсько-хорватських піснях. Більшість верзий згадує на початку про неплодність королеви, що тревае (в деяких варіянтах) девять лїт і про ради, які їй давали всїлякі люди. У Юкіча[3]) маємо пр. такий початок:

Dva putnika putom putovala
Iz pod grada biela Budima;
Dolazili Budimu na vrata,
Stav gledahu biela Budima,
Medju sobom oni govorili:
„Dragi Bože, liepa Budima!
Al' j' u njemu još liepša kraljica,
Al' zaludu kraljice budimskoj,
Jer nejmade od sèrdca evlada".

На те дають путники раду, і її передає слуга королеві.

Подібну верзію приносять і варіянти, наведені в першім томі „Hrv. nar. pjes." Босанца[4]); в однім славонськім дає раду пустельник на просьбу короля, якого жінка вже 9 лїт не родила. В варіянтї N. 33 у Босанца вичислені навіть, як „лїкарі" Марко Кралевич, Сибінянин Янко і Релья Бошньянин, що зви-

[1]) Klaić, op. cit. стр. 148.

[2]) Паралелї зібрані у Бенфея, Гана, Келера і ин. і зіставлені у Máchala op. cit. стр. 53—56. Пор. пр. Рудченко: Нар. Южнор. сказки I N. 43. Початок також у Гнатюка: Етн. мат. з Угорщини I, N. 8 Сучкир Янко і його подвиги.

[3]) Narodne piesme bosanske i herčegovačke skupio I. Fr. Jukić i L. Hercegovac. Svezak I. Piesme junačke. U Osieku 1858 N. 11. Zmija mladoženja стр. 116 і д.

[4]) Bosanac op. cit. стр. 69 і д. N. 32 Zmaj mladoženja і варіянти, надруковані в додатку стр. 520—530.

чайно виступають лише в важнійших моментах. Певне заокруглене виказує варіянт у Вука[1]) „Лијек Будимске краљице". Тут нема мови про уродженє змія і про його дальшу історію. Пісня займаєть ся лише самим фактом неплодности будимської королеви і уродин сина наслідком виповненя ради двох чудесних птиць. Кінчить згадкою про радість короля з нагоди уродин:

Краљ Будимски чудан шемлук гради,
Јошт чудније гради задужбине,
Све на славу Бога милоснога.

Характеристична обставина, що навіть версия, приложена до Марка Кралевича льокалїзує цїлу подію в Будимі. В болгарській пісни[2]) їде Марко невеселий по Будимі, бо його жінка Єлена, з якою він вже жиє девять лїт, не має дїтий. Марко думає, чи не покинути б йому жінку, до чого його й намовляє його рідна сестра і приводить навіть нову „невісту". Щасливу розвязку приносить Єлена, коли приводить на сьвіт гарного хлопця.

На мою гадку можна б розуміти під будимською краліцею жінку Матвія, Беатріче. Її неплодність, заходи коло усуненя сего лиха та клопоти Матвія причинили ся до того, що пісня про змія-жениха стала актуальнійшою і зльокалїзувала ся в Будимі. Можливо навіть, що доперва Беатріче дала привід до зложеня спеціяльної пісні про неплодність королевої, меньше-більше в такій формі, яку маємо в варіянтї у Вука V, VI, 257. Перед тим могли бути лише оповіданя, в яких головну ролю грала не неплодність королеви чи жінки, лишень мотив про змія жениха. До сього мотиву, обробленого також в пісни, долучив ся потім початок з пісні про неплодність королеви.

В тім упевняють мене не лише історичні мотиви, присутність імен як: од Будима краљ, будимска краљица і деякі иньші натяки, але також дві иньші обставини. По перше співають ся пісні про неплодність королеви головно в Хорвації або Славонії, де могли спомини скорше доховати ся. Друга обставина

---

[1]) Вук: Ср. н. пј. државне виданє V, стр. 196—197, N. 257.

[2]) Сборник за народни умотворения, наука и книжнина. Софія II, стр. 105—107:

„Еве стана́ девет годин време
Како водим Єлена невеста,
Оти нема пород да породи:
Или мажко, или женско" і т. д.

іще важнійша. Ми вже бачили перед тим, що Будим держить ся також і в версії про Марка. Подібний прояв бачимо і в пісни в другім томі Вукової збірки[1]). Мотив про неплодність звязаний тут з сербським королем Мілютіном (1275—1321), якому жінка від девяти літ не уродила дитини. Одначе і тут перенесена подія до Будима, а навіть сам Мілютин названий „краље од Будима". Се вказувало-б на се, що версія про неплодність королеви з Будима була надзвичайно популярна і вплинула на зміненє пісні про Мілютіна, та що се стало ся тоді, коли вже Серби забули про свою державу, в якій колись Мілютін був королем[2]).

По тім епізоді вертаємо знов до пісень про Матвія. Усі дотеперішні пісні, з виїмком Вукового варіянта „Лијек будимске краљице", належали до пісень, що звісні під назвою юнацьких. Тепер переходимо до пісень або чисто жіночих або витворених з юнацьких вже в тих часах, з яких маємо записи.

Жіночих пісень про Матвія нема богато, а і вони мусіли повстати з більших епічних пісень, які стратили свою вартість між „юнацькими" піснями, почали поволи забувати ся і удержали ся лише в жіночім репертуарі. Се можемо виказати на однім примірі. Боґішіч наводить аж два варіянти пісні про коронацію Матвія. Пісні великі і чисто „юнацькі" і походять

[1]) Вук op. cit. старе виданє II с. 51—60, N. 12. Змија младожења.

[2]) Мотив про неплодність стрічаємо іще у М. Осветника в Сбор. разн. серб. п. Изъ Боки которской и околини. Дубров. N. 3 „Љубовца Краљевића Марка" (наведено у Халанского: Южнослав. сказанія о Марк. Кр. Рус. Фил. Вѣст. 1895, XXXIII стр. 131), але в трохи иньшій формі: Марко чує припадково, як Шеверська дівчина ганьбила його жінку за її неплодність і говорила, що породила-б йому чудового сина, коли-б з нею оженив ся. Марко обіцяє взяти її за жінку, але до того не доходить, бо його жінка приводить на сьвіт дитину.

Пісня, уміщена в II томі Вукової збірки під ч. 13 (з Чорної Гори) стр. 61—63 знає мотив про змія жениха. В заспіві не говорить ся про неплодність жінки бана Михаїла, лише про бажанє дістати і сина по девятьох дітях-дівчатах.

Пісня у Петрановича стр. 24—39 N. 4 женидба змије Лутице Богдана становить самостійний варіянт, в дечім відмінний так само, як і варіянт у Мажуранича „Hrv. nar. pjesme" 1880 стр. 112—115; оба зближують ся найбільше до анальоґічних казок.

Для заокругленя згадаю іще про дві, в бібліоґрафіях казок не завважені паралелї до сього мотиву: Жена неродиља и св. Саво. Босанска Вила стр. 219 Бр. 14, 1889 (жінка девять літ неплодна). Лијепи младић. Вл. Красић: Срп. нар. прип. из Горње Крајине, стр 118 і д. в Летопис Мат. Српс. 146.

з кінця XVII ст., коли ще були дуже популярні. З часом одначе стратили вони свою повагу, зачали скорочувати ся, а вкінци зійшли до ряду жіночих пісень вже в иньшій формі і в иньшім виді.

Мабуть так само мусіло бути і з піснею про облогу твердині Шабац, яка дійшла до нас в короткій і легкій формі жіночої пісні. Вук надруковав ще два варіянти тої пісні: вони були в кождім разї записані найпізнійше в перших роках XIX ст. Від того часу одначе не записано її нїде; принайменьше нема її в жаднім збірнику пісень, навіть в так великім як „Hrv. nar. pjesme". Можливо тому, що пісня забула ся цілковито або що найменьше доживає свого віку.

Перший варіянт, надрукований у Вука в новім виданю V, на стр. 303—4 (N. 537) п. з. „Краљ Матијаш и Вук Огњанин" віддає іще спомини справжнїх подій. „Матијаш, земљи господар" пє вино а Вук услугує йому. Король обіцяє йому дати доньку за жінку, лише щоби здобув „мали градац, мали Шабац град". Вук годить ся на те:

Оћу, царе, господаре, како да играм,
Нег' ми подај мало войске, мало пет хиљад',
И подај ми нову Зету и Нови Пазар,
И подај ми Вртијељку, лубардени прах,
И лубарду прлијерку, која бије град"[1]).

Король пристав на се.

В другім варіянті[2]) затемнюєть ся уже первісна форма, а з тим і історичні спомини: місто Шабац не згидуєть ся так само як і претенсії Вука. Пісня прибирає цілком новійший характер і пригадує лише іменами Матіяша і Вука свій давнійший прототип. Йде мова тут також про те, щоби здобути місто—„једак град" — що хоче король зробити при помочи Вука, одначе Вук жадає три кораблїв пороху і олова, бомб і майстра Петра, що уміє коло того ходити. Король дає йому усе, а тодї нищить Вук місто своїми бомбами.

Тут стрічаємо ся уже з мотивом про піянство і зарозумілість Матвія. В першім варіянті N. 537 говорить ся лише, що

---

[1]) Вук хоче, сказавши по військовій термінольоґії, „куль і ґранатів".

[2]) Вук, нове вид. V, стр. 404—5, N. 538.

„вино пије краљ Матијаш“, в N. 538 робить ся з того иньша ситуація. Матвій хвалить ся і

„Попио је триста дукат и злаћен буздован,
Вранца коња испод тебе, све у један дан“ (с. 404).

Ся подробиця і сї стрічки дістали ся сюди з загально популярної у Хорвації і Славонії пісні про піянство варадинського бана, Петра Дойчина. Вук наводить її в I томі (нове видане с. 472 N. 633) п. з. „Дојчин Петар и краљ Матијаш“. Пісня зачинаєть ся так:

„Вино пије Дојчин Петар, варадински бан,
Попио је триста дукат све за један дан,
И још к томе врана коња, златан буздоган“.

За се розгнївав ся Матвій і почав на нього сварити. Але Дојчин Петар не тратить притомности і боронить ся:

„Не карај ме, краљ Матијаш, земљи господар;
Да си био ти у крчми, где сам пио ја,
И љубио крчмарицу, којуно сам ја,
Попио би равну Пешту и сав Будим град“.

Крім Вукового варіянту, маємо іще 7 иньших, які дуже мало відбігають від себе. Найблизше до Вукового стоять славонські варіянти, надруковані у Л. Іліча і в збірцї Дежеліча[1]). У Іліча лише трохи иньший конець:

„Popio bi Zlatnu Peštu i Budima pol,
I k otomu grad Biograd i cil Waradin“.

З сими варіянтами годить ся дуже пісня болгарська[2]) „отъ криворѣчна Паланка“, „Пейчинъ Петъръ и краль Матея“, яку співають в хороводї. Варадинський бан пропиває іще на третїй день „чиф пиштоли“, а королеви відповідає:

„Еі, тизека крал Матеіа
Зе́мски господа́р,
Ти да знаиш, ја што љубим,
И Босна би даў.

[1]) L. Ilić: Slavonski običaji. Zagreb 1846 стр. 272. Варіянт Дежеліча знаю лише зі збірника Фр. Кугача: Južnoslovjenske narodne popievke, IV knjiga. U Zagrebu, 1881 с. 242 ad N. 1472. У нього наведені також усї иньші варіянти з виїмком болгарського.

[2]) Сборник за нар. умотв. XI, стр. 33, N. 2.

Да ву бржкнеш (вложиш) у пазуки
Кралевство би даў
Да ву легнеш у постельа
И душа би дау".

Пісня мусіла очевидно дістати ся до Болгарів від Сербів. Иньші варіянти зльокалізували ся в західних частинах хорватської території і перейшли, як можна догадуватись, і до Словінців. Вони зближують ся до себе тим, що місто Дойчина Петра виступають „Cjuti Peter"[1]), „Tucipeter"[2]), „Lucipeter"[3]) і що в усіх маркантно згадуєть ся імя корчмарки Катерини. Так само заспів в усіх трьох відмінах однаковий[4]). В. Вука пригадує іще варіянт в збірці Пльоля[5]).

Мотив „питя" з Дойчина Петра перейшов легко до пісні про облогу Шабаца, бо в обох піснях згадував ся Матвій, а вкінци й тому, що початки обох пісень були однакі і згадували про вино і питє[6]). Він повторюєть ся і в довшій епічній

---

[1]) Kuhać, op. cit. стр. 242 N. 1473.

[2]) Različita djela Iv. Kukuljević-Sakcinskoga IV. Pěsme, u Zagrebu 1847 c. 227 „Ban Tucipeter" (Medjumurska).

[3]) Kuhać, op. cit. стр. 243.

[4]) „Zišla nam je vinska rozgva
Lepa j zelena,
Na njoj zrasla holba vina,
Lépo j' crvena".

[5]) R. F. Plohl: Hrv. nar. pjes. i pripov. I. Waraždin 1868. Пісня у Миладинівців N. 156 про Петра Дойчина, що стереже Солуня з „сираком" Янком і королем Марком, забавляючи ся з ними при їді і питю, не має з нашою піснею нічого спільного і належить до циклю пісень про болгарського героя Дойчина. Про се гл. В. Джуринскій, Болгарс. пѣсни о Дойчинѣ и Момчилѣ (Кіевъ, 1893) і Máchal op. cit. стр. 118.

[6]) Зворот „вино пије" служить часто заспівом в сербсько-хорватських епічних піснях, прим.: „Вино пију до два побратима". Вук II, с. 81, N. 17; „Вино пије царе Костадине" ibid. с. 85, N. 18; „Пије вино Српски цар Стеване" ibid. с. 129, N. 28; с. 180, N. 32; „Вино пију два брата Јакшића" ibid. с. 629, N. 99; с. 620, N. 98; також ibid. II с. 587, N. 93; с. 438, N. 73; с. 401, N. 67; с. 348, N. 59; с. 298, N. 47; Petranović op. cit. с. 172, N. 18 (Лазар); с. 205, N. 21 (три воеводе); с. 233, N. 22 (12 војвода); с. 626, N. 52 (Стјепо Бановић). L. Marjanović op. cit. с. 26, N. III (tri junačke majke); с. 57, N. X (Turci Udbinjani); с. 64, N. XI (otočka gospoda); с. 69, N. XII (kotarski serdari); Милутинович op. cit. с. 114, N. 67 (17 агахъ); с. 117, N. 69 (Срби у Косово); с. 122, N. 72 (Новак и Груица); с. 134, N. 79; с. 155, N. 93 (20 обршћанахъ); с. 160, N. 94 (Митар одъ Уд-

пісни, записаній Фр. Кравцом (König Matthias und Peter Gereb, Ein bulgarisches Guslarenlied aus Bosnien. Ethnolog. Mittheilungen aus Ungarn), що дає спомини про битву над рікою Рабою. Принагідно згадаю, що кайкавські Хорвати співають також про Матвія любовну пісню „Slavuj tica i kralj Matia“, надруковану у Кукулєвича-Сакцінського в „Razl. dela“ knj. 4, Pësme с. 197. Матвій надить пташку до себе, але надармо, бо вона волить буяти собі свобідно над горами і Дунаєм і виспівати на честь божу.

Таким чином переглянули ми усі пісні, де лише згадуєть ся Матвій або яка небудь історична подія, в якій він брав участь, стараючи ся усюди виловити сліди історичних споминів і піднести, що могло б характеризувати його і народню творчість. На сам конець лишили ми наумисне численні версії про його коронацію, щоби їх докладнійше оглянути і спинити ся над деякими подробицями.

V.

Пісні й оповіданя про вибір і коронацію Матвія.

Пісні про коронацію Матвія належали колись до найпопулярнійших пісень про нього. Вони доховали ся в кількох варіянтах і донесли ся до угорських Русинів, де дістали ся до казок про Матвія, змінивши свою поетичну одіж на прозаічну. Можна навіть думати, що мотив про кидане корони, який стрічаємо в одній польській казці (і у Семигородських Німців), має своє жерело в хорватсько-сербських піснях про коронацію. Перейдімо наперед зміст пісень, які знаємо з трьох записий — з двох старших з XVII в., уміщених у Боґішіча, і з одної новійшої, надрукованої в збірці Хорватської Матиці.

Найстарший вигляд має перший варіянт у Боґішіча (N. 30 стр. 80—84) п. з. „Кад су учинили Матијаша сина Јанкова за краља од Будима“. Янко дістає лист від будимської королеви:

„Ово хоће у Будиму свјетла краља,
Ходи Јанко војводе, на Будиму бјелу граду,

варя); с. 183, N. 104 (Змай огнянинъ Вуче); с. 193, N. 108 (30 хайдукахъ); с. 197, N. 110 (Драгиша); с. 208, N. 116 (Цмилянинъ); с. 240, N. 133 (Сердаръ Марко); N. 144, с. 261 (турско момче). Bogišić op. cit. с. 287, N. 103 (Покрачић); с. 293, N. 106 (Новак и Радивој); с. 296, N. 108 (сењски витезови) і т. д.

И ти собом доведи два сокола сина твоја,
Једа кога допаде од Будима краљевина".

Янко каже тоді синам збирати ся, їхати на перед до Будима, злїзти з коний перед містом і поручає їм, як прийдуть „прид угарску, прид господу", поклонити ся усім і глядіти, хто їм не відклонить ся. Потім наказує їм, аби вийшли проти ньому на зустріч. Сини виповнили усї припорученя батька і поклонили ся по черзї кождому угорському панови. Усї відклонили ся їм, один лише Миклеуш Банович не відповів на їх поздоровленє. Потім вийшли сини проти Янка і привели його до міста і на збори. Янко приступив зараз до річи і запитав ся панів, кого б собі бажали мати королем. Пани очевидно не рішили ся ще: Миклеуша Бановича або твого сина Матвія — кажуть вони і просять Янка, аби приніс золоту корону від королеви. Королева не робить трудностий і віддає зараз корону з характеристичною заміткою:

„Није круна Микљеушу по дјелу, ни по кољену
Нег је круна по кољену Матијашу, сину твоме.
А ово ти, Угрин Јанко, свјетна краља круна златне,
Да би тебе допала или Матију, сина твога".

Янко приносить корону на збори і знов починаєть ся рада. Панове не можуть рішити ся і уживають до помочи божого суду:

„Х'о мо круну метати у висину ведра неба,
Кому круна и срећа допаде на русу главу,
Да је броји његова у Будиму краљевина".

Корона упала на голову Матвія. Панове, а передовсім Миклеуш озлобили ся тим і повторили ще раз пробу, але і за сим разом спочила корона на голові Матвія. Се ще більше розлютило панів; вони почали приписувати щастє Матвія тій обставині, що він сидів на славнім столї. Тут несподівано вмішуєть ся Янко, бере сина за руки, веде його на своє місце, а сам стає на місци сина і кидає в гору корону. Корона знов спадає на голову Матвія. Янко кланяєть ся тоді йому і дає йому свою шаблю, додаючи з резиґнацією, що се, чого він сподївав ся, дістало ся йому. За прикладом Янка пішли усї иньші панове і поклонили ся новому королеви; не вклонив ся лише Миклеуш Бановиħ.

На тім кінчить ся пісня, яку треба уважати за найстаршу з трьох варіянтів. Одначе і в ній подибуємо певні нерівности і неконсеквенції, які вказують на се, що се вже не первісний текст, лише дальша перерібка, яка могла повстати уже пізнійше. Так починає вже тут проблискувати мотив про суперництво Янка, що розвинений ширше в другім варіянті N. 31: правдоподібно, се вже пізнійша інтерполяція[1]), подібно як і мотив про кидане корони в гору, що пристав до Матвія пізнійше з оповідань.

Зрештою доховала пісня досить вірно історичні події. Кандидатура Матвія не була для всїх симпатична; були й иньші претенденти і тому мабуть згадує пісня побіч дійсного претендента Миклеуша себто Николи Уйлякі (Ілоцького) ще й Янка Гуніяді. Можливо, що в тім доховав ся спомин про незгоду Матвія з своїм стрийком, Мих. Силяді, якого місце заступлено в пісни Янком.

Мотив Янкового суперництва виступає ще яснійше в N. 31 збірки Боґішіча (стр. 84—86). Місце Миклеуша займає Стјепан Мишић, якого хотять угорські пани вибрати на короля. Про се довідує ся Янко і їде чим скорше до Будима, забираючи з собою Матвія. На коронацийних зборах радить він метати корону:

„Да' да круну метнем у висини ведре неба,
Кому круна буде панут' на његовој русој глави
Да је њему краљевствн и госпство Будима".

Панове послухали його ради. Корона упала на голову Матвія. Угорські „банови" були невдоволені і дорікали Янкови. Янко боронив ся:

„Нијесам сина довео, да га краљем учините,
Него га сам довео, да ми чува коња мога"

і пропонував ще раз кинути корону. Коли корона знов упала на Матвія, поклонили ся йому всї панове, лиш не поклонив ся йому Янко воєвода: противно, вхопив зі злости нового короля за руку і вивів його геть з будимської палати. Тепер був певний, що корона впаде на нього самого, тому радив ще раз спробувати. Але тут стало ся чудо:

„Вијала се славна круна пред том будимским полачом
Боже златна круна,
Иштући русу главу Матијаша Јанковића.

---

[1]) A. Soerensen op. cit. стр.

Како није нашла у том будимском полачи, Б. в. кр.,
Излетјела бијаше из те будимске полаче
Тер на главу ј' панула Матијашу Јанковићу,
Она златна круна".

А тоді поклонили ся йому усі панове, навіть воєвода Янко.

Варіянт підходить вправді дуже до першого, але нема в нім тої заокругленості і ясности, що в попереднім. Очевидно належить він вже до новійшої формації. Ще новійшу закраску носить на собі приморська пісня „Izbor Matijaža za budimskoga kralja" [1]).

В Будимі вибори: барони не можуть погодити ся, кого мають вибрати королем і запрошують листовно Янка, аби приїхав чим скорше порадити, лише сам, а передовсім без свого сина. Одначе батько забрав сина з собою тай станув з ним на вічу. Панове були невдоволені з того, що Янко забрав дитину на віче, але приступили до вибору. Тут наступає хвиля кидання корони. Янко не був вдоволений з вибору Матвія; ударив його по лици, аж кров потекла та замкнув його „u kulu visoku".

„Pa itaju krunu u visinu,
Kruna se je i vila i vila,
Ona pade na kulu visoku,
A kroz kulu na Jankova sina,
Na Jankova sina, Matijaša".

Тоді погодили ся пани з божим судом:

„Маєш щасте, воєводо Янку!
Має щасте і твій син Матіяш —
Най же возьме корону і царство!"

Як бачимо з порівнаня усіх трьох варіянтів, затирали ся чим раз більше історичні спомини і скорочували ся не до пізнаня. Один лише епізод оставав і остає цілком незміненний і повторяєть ся майже дослівно в усіх варіянтах, а се місце про метане корони. В першім варіянті займав він іще дійсно епізодичне місце, але в двох иньших, коли більшість подробиць забула ся, став він осередком пісні. Йому мусимо мабуть завдячувати се, що пісня не затратила ся, лише полишила ся до нині в устах народу. Мотив про метане корони мусів бути досить

[1]) Bosanac-Broz: Hro. nar. pj. Junačke pj. I c. 337, N. 67.

популярний, бо стрічаємо його також в збірці Петрановича в перенесеню на царя Уроша[1]).

Протопоп Неделько радить королеви Вукашінови передати своє царство Урошеви, а коли б йому не хотів вірити, пересьвідчити ся метанєм корони. Розгніваний Вукашін:

„Узе круну у бијелу руку,
Пак је баци небу под облаке,
Круна оде небу у висине,
Она паде дијете Іурошу
На десницу, на бијелу руку.
И томе се краље не вјерује,
Всѣ је три пут баца под облаке
Сва три пута пада на Јуроша“.

Серензен виказав, що цілий сей мотив втручено до пісні пізнійше, бо він суперечить иньшим словам пісні. Очевидно його причеплено тут під впливом пісень про Матвія, або просто з них, або з оповідань, які стали тоді популярнійші з огляду на коронацію.

Метанє корони має в усіх випадках значінє суду божого, якому мусять усі повинувати ся.

Не трудно відповісти, чому саме звязано метанє корони з вибором Матвія.

Настрій народу супроти Матвія був дуже прихильний: нарід ждав від нього ще більше, як від його батька і думав, що ніхто не посьміє зробити йому яку будь прикрість або кривду. Матвій був за дитини ще „чудесною дитиною“ і виростав — можна б сказати, під опікою ширших верстов населеня угорської держави. Певно, що більшість леліяла в своїй души гадку, як то син славного Гуніяді стане королем і сповнить їх бажаня і надії.

І на сей настрій, повний ожиданя і прихильности до Матвія, а мабуть і до його брата, спадають вісти про кривди і переслідуваня, які їм приходить ся терпіти.

Смерть Лядислава, неволя Матвія викликали вже загальне обуренє проти тих, що нищили милі надії народу. Огірченє мусіло також безперечно викликати ненастанне інтриґованє всіляких явних і тайних претендентів, що не дивили ся на на-

[1]) Петрановиħ op. cit. N. 17, стр. 163 в пісни п. з. „Смрт Душанова и Урошева“ (з Герцеґовини). На се вказав A. Soeroensen в своїй студії op. cit. стр. 3 Arch. XIV.

стрій більшости, а передовсім на настрій сфер низших. Коронація випала на користь Матвія лише через військо Сіляді і через його зручне поступоване. Одначе традиція зрозуміла се инакше. У неї став вибір Матвія судом божим. Сам Бог показав, хто йому наймилійший і хто правно повинен стати королем в Угорщині. Сильна була перевага панів, завзяті були їх проби не допустити Матвія до корони, але се нічо не помогло, проти волї з неба, що виступило в обороні справедливости. Сей погляд висловлений в пісни, а певне і в оповіданях, не був одначе чимсь частинним або обмеженим тільки на деякі кляси. В се вірили і інтеліґентні висші сфери[1]) і широкий загал. Се мусїло дійти і до папи Калїкста III, який так характеристично писав до Матвія в 1458 р.: Illuxit tandem felicissimus dies, quo te divina pietate regem Hungarie electum esse percipimus, domumque tuam exaltatam, quod futurum et predixeramus et credebamus, deumque, pro que totaque christianitate bone memorie genitor tuus tam gleriose strenueque decertavit, minime passurum, ut domus tua calamitatibus offuscaretur"[2]).

Таким чином пристав до Матвія мотив, знаний також і з історичних та книжних традицій і розвинув ся далї самостійно під впливом обставин. З Матвія перейшов він потім на Уроша, а мабуть і далї.

Мотив сей стрічаємо ще в кількох иньших версіях, а власне в українських, польських, моравських і в одній нїмецькій: з ними вяжуть ся угорські оповіданя про скривлений хрест на угорській короні (гл. Ethnol. Mitth. aus Ungarn 1897, V, стр. 68). Мабуть можна його обмежити на територію Угорщини і пограничних держав, особливо північно-західних.

Ся обставина наводить нас само собою на гадку, чи не стоять усї ті версії одного мотиву в залежности від себе. Насуваєть ся зараз цїлий ряд питань про їх жерела, відносини до себе і причини повстаня або запозиченя, питань тим інтереснїйших, що їх вияснене кинуло би деяке сьвітло на розширюване не лише казкових і леґендових, але і епічних мотивів. Тому спинимо ся над ними трохи довше, відбігаючи в части від предмету.

---

[1]) Klaić, op. cit. стр. 7 нотка.

[2]) Theiner, Monum. Hung. II, 312. Klaić, стр. 7. Пор. також Bonfinius, op. cit. стр. 397.

Найблизший до сербського мотив маємо в оповіданях про короля Матіяша в українських гірняків Угорщини і Галичини. Залежність сербської і української верзії не може підлягати найменьшому сумнівови. Одначе, аби се стало тим яснійше, мусимо задержати ся над традиціями про Матвія у Русинів, які доховали ся в кількох оповіданях.

Для нас найважнійші передовсім два оповіданя, записані Гнатом з Никлович[1]) і В. Гнатюком[2]). Варіянт Гната з Никлович походить з Бойківщини і виглядає трохи старше в порівнаню з варіянтом Гнатюка. Оба варіянти доповняють себе взаїмно і не відбігають далеко від себе.

В замку Камяници жила Поґан-дзївча[3]) турецької віри і походженя і ніхто не міг її вигнати. Зробив се аж Матіяш. Заким іще став королем, служив він у Руснака в Оріховици. Саме тоді випала коронація і богато людей вибирало ся на ню. Матвій закликав також свого ґазду, одначе сей не мав великої охоти: вкінці обіцяв піти тоді, коли Истик розіве ся, заким обійдуть поле, бо тоді котрийсь з них може бути королем. Истик розвинув ся — отже Матвій йде на коронацію. Приходить саме, як „вже краля клали. Пустили коруну, оби літала та на кого сяди, тот буди за краля. Та лем на нього сідать, на того хлопчиска; а другі пани гнівауть ся. І тричь тота корунация була, а все на нього сідала коруна. За тото го ни хотіли покоронувати, жи був такий нивеликий, худобний, сирохман і Руснак“. Матвій стає про те на службу у коваля, набирає сили і виростає і знов стає до коронації. Корона паде на нього і він стає королем. По виборі зачав Матвій бороти ся з Поґан-дзївчом. Набрав в ночи всілякої худоби і зьвірини, узброїв богато людий і підступив під замок. Поґан-дзївча настрашила ся дуже, думаючи, „жи то усякий язик“, бо зьвірина ревіла всілякими голосами, сіла на коня і пустила ся утікати, але король кинув ся за нею на здогін, дігнав її в дубовім лісї і стяв їй голову. Потім вибрав ся король „шпігонити“ на Туреччину і зайшов до царя, який його

---

[1]) Казки, зôбравъ Игнатій зъ Никловичь, стр. 52—56. Передруковано у Драгоманова, Малорус. народ. преданія и разсказы, Кіевъ 1886, стр. 425—429. Пор. Гринченко, Литер. украин. фолклора, стр. 44.

[2]) Етноґр. Збірник т. IV. Етн. мат. з угорської Руси, зібрав В. Гнатюк. Т. II Б. стр. 171, N. 1 „Про Матяша краля“.

[3]) Варіянт Гнатюка.

пізнав і казав повісити. І тут йде вже оповіданє взяте з циклю Соломона, про його останню волю і освободженє. Оповіданє кінчить ся характеристикою панованя Матвія, яку ми перше навели.

Матвій служить у попа[1]) і оре в поли. Робота випала як раз на коронацію, тому Матвій просить попа, аби його увільнив від праці. Він хотів би також піти на коронацію, бо йому снило ся, що як би Бог хотів, то він став би королем. Піп каже йому тоді стулити в жменю вівса і зайти на кінець загона. Як за той час овес скільчить ся, то буде міг йти на коронацію. Овес скільчив ся, а також розвинула ся суха бучина. Тоді пустив його піп на коронацію. Матвій прийшов на місце і став собі з боку. „Пустили коруну (а та коруна літала) а коруна літай, літай і на нього сіла; а він був звичайні обдертий, та ся ним встидали; взяли, корону з нього здерли, випрали го, а він втіки аж до води в лози ся сховав. Пустили коруну, коруна літай, літай, зновель сіла на нього; они імили зновель, вибили і знов пригнали, а корону зняли з нього. Відтак утіче, утіче, та у купінку сіна ся сховав. Они пустили коруну, коруна літай, літай, як фурне, та право сіла на нього, там на купінку. Они взяли го зараз тамки знайшли, взяли гет зволокли го, і зложили на нього королевські шяти і він сів до королевського двора, і зараз за кріля бив“ (Драг. стр. 426).

Зараз зачав він війну з Поґан-дівчатем і поконав її подібним способом, як і в варіянті Гнатюка. Потім мусів ся бити з турецьким царем. „Він (Матвій) з Турком найбільши війни мав, і так му вже бив ся надоїв, що годі“. Королївський ґенерал обіцяв тоді принести турецького царя з жінкою; одначе Матвій сам хотів переконати ся, що Турок буде з ним робити і дав ся йому зловити до неволї. Очевидно неволя була тяжка, тому послухав Матвій чорта і дав ся йому перенести до дому. Чорт переніс його а крім того приніс йому на другий день турецького царя з жінкою. Перестрашений цар присяг 12 разів, що не буде більше провадити війну.

Оба варіянти ріжнять ся лише в подробицях. Головні точки приходять в обох: 1) Матвій служить, 2) чудо віщує йому наперед щастє, 3) коронація і метанє корони, 4) війна з Поґандівчатем і її смерть при помочи підступу і чудесного коня, 5) спомини про війну з Турками і тур. неволю.

---

[1]) Варіянт Гната з Никлович.

Історичного тут мало: крім самої особи Матвія і кількох споминів про війни з Турками усе иньше казочне, причіплене потім до імени популярного короля. І в иньших оповіданях не лишило ся богато слідів історичних споминів; те саме, що оповідаєть ся про нього, можна б безпечно оповісти і про кого иньшого. Одначе для нас цікавий вже сам об'яв, що не коло кого иньшого, лише коло Матвія ґрупували ся всілякі казкові мотиви. Для нас важна також обставина, що лише деякі мотиви причеплено до нього а то лише такі, які ілюструють характер і погляди короля. В однім оповіданю[1]), зльокалізованім в Будапешті, виступає король як справедливий пан, бо нагороджує проворного шевця. В иньшім чуємо знов про хитрість короля (що мав жити в 56 році). Матвій з'їв яйці в Кошицькій „трахтирні", де було більше панів. Відходячи лишив панам під столом карточку з написом, що то був він, король Матіяш. Пани пустили ся здоганяти його, бо хотіли його повісити, але не пізнали його, бо взяв пастуший капелюх і колесо.

Се оповідане могло розвинути ся і пристати до Матвія з причин чисто історичних (розумієть ся, коли воно не перенесене на Матвія з Кошута або з кого иньшого). Матвій був майже ціле своє житє в незгоді з панами: він виступав проти їх зрадливого поступованя і проти нелюдського поводженя з селянами і накладав на них все і все нові обовязки. Маґнати не стояли по стороні Матвія і шкодили йому, де лише потрафили. Сей стан річи і сей настрій міг дати причину до повисшого оповіданя[2]).

Як бачимо, знають і Русини про Матвія[3]). Довідали ся про нього і безпосередно як угорські піддані і — як можна догадувати ся — посередно через Словаків. Дещо могло зрештою повстати в новійших часах під впливом мадярських оповідань. Особливо одначе застанавляє нас мотив про вибір Матвія і про метанє корони, який так докладно годить ся з версією в серб-

---

[1]) Етн. Збірник т. IV, op. cit. N. 2, стр. 73. Паралелї до поодиноких мотивів наведені у Гнатюка і в рефераті Полївки в Archiv f. sl. Phil. т. XXII, 1900, стр. 300—1 і в Narodopis. sbornik, т. IV—V, стр. 137.

[2]) Подібний переказ про Матвія знають і Угри. Пор. F. Pulszky, op. cit. стр. 665.

[3]) Не можу сказати, чи се вже усе, що оповідають про Матвія, бо на жаль не міг я дістати четвертого тому угорської часописи „Ethnographia", де подав М. Врабель перекази про нього.

сько-хорватських піснях, що нам лишаєть ся або приймити запозичене наших версій від полудневих Славян або припустити спільне жерело для обох. Версії годять ся зі собою навіть в подробицях: і у Русинів і у Сербохорватів згадуєть ся виразно, що корону пускали виборці аби пізнати, кого вибрати на короля і що повтаряли се три рази, бо не хотіли вибрати Матвія; в обох версіях стрічаємо ту саму черту, що Матвій за третім разом або сам ховаєть ся, або мусить уступити за напором батька (V, Драг. — Bos.). Українські версії ріжнять ся лише тим, що роблять Матвія наймитом і знають про чудесні знаки, якими призначений він вже перед вибором на короля.

Яке б могло бути спільне жерело для обох версій, сього не можна сказати для браку близших вказівок. Мотив про метане корони, получений з вибором призначеного на престол, не стрічаєть ся в тій формі нігде більше, крім ще одного польського переказу про Локетка. Иньші версії, про які далі згадаю, виказують вже деякі ріжниці. На мою гадку можна приняти безпосередну звязь усіх трьох версій.

Про Локетка записав Маліновский таке оповідане[1]): Було 12 студентів в школї. Раз вийшли вони на з'оране поле, зробили собі стіл і лавки зі скиб, посідали довкола стола і виймили книжку, з котрої коронують цісаря. „Корону положили на столї. Як тільки зачали читати, піднесла ся корона в гору, так що не було її видно. По хвили зачала спускати ся в низ і сїла на голові одного студента, що називав ся Локетек. Він був найбіднїйший споміж усіх, тому иньші, богатші, завидували йому щастя. Положили про те корону ще раз на стіл і знов зачали читати. Корона взнесла ся в гору і знов спустила ся на голову Локетка. Колиж і третій раз вернула на голову бідного студента, признали його усі за короля". Потім він провадить війну з одним паном, що не хотів йому признати прав до корони і поконує його при помочи підземного війська.

Инакше виглядають дальші версії, злучені з вибором угорського короля Стефана. Одну з них подає Тілле з валяшського Мезіріча[2]).

[1]) Zarysy życia ludowego na Szlązku (Odbitka z „Ateneum"). Warszawa 1877, стр. 92—3. Оповідане переповіджене власними словами записувача; докладно і з діялектольоґічними признаками надруковане в його посмертній спадщині „Powieści ludu polskiego na Szlązku. Z ust ludu zebrał L. Malinowski", надрукованій в IV томі „Materyały antropol.-arch. i etnogr." 1900, стр. 24—5.

[2]) V. Tille, Lidové povídky o panovníkovi, povolaném od zélezného stolu. Český Lid, I, 1891, стр. 466.

Давно-давно не мали Угри короля, тому дістали з неба письмо, що дістануть короля: хто буде обідати на зелізнім столї, сей буде угорським королем. Усї Мадяри наробили собі зелїзних столів, а що бідний Стефан не міг собі справити так дорогої річи, то обернув плуг зелїзом на верх і засїв при нїм до обіду. „А ангел зніс з неба корону і вложив йому на голову". Стефан хотїв її скинути, одначе ангел ще раз вложив йому на голову так, що не можна було її здіймити. Тодї приймили його Мадяри на короля. Стефан не панував довго, бо мав у себе дома ворогів. По його смерти перейшли Угри під австрійську власть.

Подібний переказ, лише більше неясний, записав К. Матіяс в Забережу у підпенїнських гірняків[1]). Було пророцтво, що той зістане королем, хто їсти ме на зелїзнім столї. Хлоп перевернув собі плуг до гори зелїзом і сїв їсти при такім столї з зелїза, на який його стало. „Лише що з'їв, як счинив ся великий шум і надлетїла на нього корона. Він обганяв ся истиком і длятого то на нинїшних угорських грошах похилений хрест над короною[2]). Але пани не хотїли його мати за короля і вігнали його зі сьвіта". Від того часу не мали вже своїх королїв.

Переказ польських гірняків, наведений Завілїнським[3]), не привязаний до жадної особи. Репродукує він — коли так вільно казати — досить докладно цїлий початок про пророче вибиранє королїв при зелїзних столах, лише розвиває ширше закінченє і змінює причину, чому корона сїла на хлопа. Се стало ся тому, що він дуже сьміяв ся з свойого дотепу, що буде їсти як пани за зелїзним столом. Головну вагу кладеть ся тут уже не на зелїзний стіл, лишо на корону, що доти лїтала по небі, доки не сїла на призначеного. Сей звичай мав бути все при вибираню короля.

До сього польського переказу зближуєть ся епізод в нїмецькій казцї з Семигороду[4]), про двох мудрих братів і третього дурного, які вибрали ся на коронацію. Було то ще в тих до-

[1]) K. Matyas, Z historycznych podań górali podpienińskich. (Odbitka z fejletonu Gazety Lwowskiej) Lwów 1889, стр. 8, пор. Tille op. cit. стр. 466—7.

[2]) В словацькім оповіданю повтаряєть ся також алюзія про похиленє хреста і то в подібних словах (Tille op. cit. стр. 466).

[3]) Z powieści a pieśni górali beskidowych. Do druku przygotował R. Zawiliński. (Odbitka z „Wisły" t. V), Warszawa 1890, II, стр. 21—23.

[4]) Haltrich, Deutsche Volksmärchen aus dem Sachsenlande in Siebenbürgen. Berlin 1856, N. 46 „Der Aschenputtel wird König".

брих, давних часах, коли Пан Біг сам вибирав собі на короля того, хто йому був наймильший. Колиж король помер, оголошувано се зараз по цілій державі, аби нарід сходив ся на коронацію, де сам Бог вложить вибраному корону. Як лиш король помер, станули і брати на коронації: оба мудрі, зарозумілі між людьми, а попелюх здалека в свинячій стайни. „Тоді положено корону на горбку, а коли задзвонено в усі дзвони, піднесла ся поволи корона в гору і крутила ся довго під облаками. Вкінці спустила ся на долину, саме на свинячу кучу". Попелюха вибрано королем по заслузі, бо Бог не дивить ся на гордих і сильних, лише на добрих і побожних.

Так отже стрічаємо той сам мотив, приложений до Матвія в сербських піснях і укр. казках і трохи відмінний, злучений з королем Локетком. Усі ті версії творять одну ґрупу, звязану угорсько-руськими казками з другою ґрупою про короля Стефана. Ґрупу сю заступає одно словацьке і одно польське[1]) оповідане в яких названо імя Стефана і друге, трохи затемнене, в якім лишаєть ся король без назви. І тут згадуєть ся про метане корони, одначе осередком стає мотив про зелїзний плуг, від якого покликують на престіл. Спільна також подробиця, що корона лїтає лише раз. Угорсько-руські казки становлять між обома ґрупами посереднє звено, бо у них оповідаєть ся про оране хлопа в поли підчас коронації, чого нема в сербсько-хорватських піснях, а що повтаряєть ся стало в версіях другої ґрупи. Крім того стрічаємо в обох угорсько-руських казках мотив про передкоронаційні пророцтва, — що суха палиця розвинула ся, а се приводить нашу казку в ще тіснійшу звязь з переказами про Стефана.

Мотив про розвинене сухої палиці не приходить вправді в переказах про Стефана, лише в оповіданях про Лїбушу і Пржемисля, в яких розвинений широко той сам мотив про поклику-вані на престол від плуга.

Оповіданя про Лїбушу[2]) концентрують ся около двох мотивів — зелїзного плуга і розвиненя палиці, а не знають нічогісько про метане корони. Вони б становили в нашім циклю третю,

[1]) До тої ґрупи належать і угорські оповіданя про мадарську корону: оповідане, уміщене в 5 томі Ethn. Mitth., приписує викривлене хреста Матвієви.

[2]) Tille op. cit. 118 і д., 253 і д., 462 і д., Č. Zibrt, Pověsti o Přemyslovi ve Slezsku. Český Lid, VI, стр. 137—138; Oesterreichisches Sagenbuch, hrg. von J. Gebhart. II Auflage. Pest 1863, стр. 200 „Der Ahnherr der Premysliden".

цілком незалежну ґрупу, основану на дуже старих, мабуть чисто місцевих мотивах, розвинених в части під впливом християнсько-жидівським [1]). З ними найблизше посвоячені, коли не тотожні, перекази польські, особливо перекази про Пяста [2]).

З зіставленя усіх трьох ґруп можемо прийти до такого виводу що до їх відносин.

Оповіданя про божий вибір короля при помочи корони зльокалізували ся головно в границях Угорщини і пристали до королів Матвія і Стефана. Оповіданя про Матвія обмежили ся передовсім на Сербів, звідки перенесли ся до Угорських Русинів, а через них, або і просто — і до Поляків, де пристали до Локетка. В північній Угорщині зустрінули ся вони з другим, чесько-польським циклем про покликане короля від зелізного плуга, з циклем, який пройшов був вже на Словаччину і пристав до перекавів про угорського короля Стефана. Тут наступило зближене обох циклів і вирівнане обох мотивів. Угорсько-руські версії, що переняли найвірнійше пол. слав. редакцію, додали ще і відголоси чесько-польських мотивів, і то так, що в другім головнім мотиві (розвинене палиці) стоять навіть близше до них, як словацько-польські про Стефана. Труднійше рішити питане, в якій залежности стоять оповіданя про Матвія і про Стефана, що годять ся в мотиві про літане корони, але ріжнять ся в иньших подробицях і в арґументації.

Мотив про чудесний вибір короля був вже знаний перед Матвієм і звязаний з особою першого угорського короля з Стефаном. Він повстав під впливом першої коронації, яка в погля-

[1]) I. Franko, Pověst' o Přencyslově kvetouci lísce a pověsti o kvetoucí holí. Český Lid, 1895, IV, стр. 26. Мотив: суха палиця розвиваєть ся приходить часто в оповіданях. Паралелї наведені у Vernaleken-a: Sitten u. Bräuche, стр. 117—119 і в примітках до казки, уміщеної Е. Склярек в Zeitschr. d. Ver. f. Volkskunde, 1903, стр. 72 (і 70), Erk-Böhme Altd. Liederbuch I, стр. 49 і д.

[2]) Карнович в своїй рецензії на Войцеховского „O Piaście i piaście" (Kraków 1895) зближує оба перекази, чеський і польский в одну цілість, що ріжнить ся лише незначними подробицями. Wisła, 1896, стр. 153. Також Č. Z. „Čes. Lid" VI, стр. 112. Др. Франко вказав, що подібний перекав істнував в XVII ст. і про Михайла Корибута Вишневецького (у зб. L. Siemieński, Podania polskie, ruskie i litewskie). Č. L. op. cit. стр. 22. Мотив про покликане від плуга повтаряєть ся врештою у Римлян і Греків. Гл. про се докладно у Ор. Миллера, Илья Муромецъ, стр. 207, 225—233 і у Всевол. Миллера, По поводу Трояна и Бояна „Слова о полку Игоревѣ". Ж. М. Н. П. 1878, N. 200, стр. 261.

дах сучасних пішла від самого Бога, бо Стефан приймив тоді християнство: на се й вказує обставина, що ангел вкладає йому корону на голову.

Коли потім і вибір та коронацію Матвія окружено чудесністю, пригадав ся знаний мотив і його злучено з новою особою. Угорські оповіданя знані в такій формі, що імя Матвія виглядає тільки як причеплене до готової вже теми.

Одначе сей мотив міг також дістати ся з книжної літератури або навіть витворити ся, подібно як і в оповіданях про Стефана, самостійно. В книжній літературі знаний він в Александрії, яка була особливо в XV в. дуже популярна у полудневих Славян[1]). Мотив про літанє корони звязаний там з Александром. Єгипетський цар Нектанеб, що під видом бога Аммона сплодив Олександра, полишив Єгиптянам перед відходом до Македонії письмо, в якім написав між иньшим: „стар одхою од вас и доиду к вам млад. И ово буде билиг дошастѣ мога: када ка образу мому доиду поклонити се ки на ступу сриде Єюпта стои, тада винац од руке негове спаде и на главу мою падне". Коли Олександер прибув до Єгипту і довідавши ся про се, підійшов до стовпа, „урва се винац на глави негови и на Александра паде"[2]).

Цілий сей епізод стрічаємо і в грецькім первовзорі, у Псевдокаллістена[3]): одначе тільки сербські верзії віддають його разом з мотивом про літанє корони. Деінде він скорочений або не має місця про корону[4]). Ще більше схожу паралелю находимо в однім сирийськім романі, надрукованім Nöldeke-м в „Zeit. für die deutsche morgenländische Geselschaft", XXVIII, 1874, с. 278, який мав повстати в часі між роком 502 а 532: Коли Йовіян

[1]) Гл. Polívka, Arch. f. slav. Phil. XXII, с. 300. Про Александрію пор. м. и. А. Н. Веселовскій, Изъ исторіи романа и повѣсти. Вып. I. Спб. 1886; Истринъ, Александрія русскихъ хронографовъ. Изслѣдованіе и текстъ. Москва 1893; студії Zarncke, Вейсмана і літ. нав. у Wolf-a, Studien zur Gesch d. span. Nationallit. 1859, с. 68, у Goldeke, Deut. Dicht. im Mittelalter, 1854, с. 873 і деінде.

[2]) Jagić, Ogledi stare hrvatske proze. IV. Život Aleksandra Velikoga. Starine III, с. 258—9. Новаковиħ, Приповестка о Александру Великом. У Београду 1878, II, гл. 2—4, Веселовскій op. cit. стр. 237. В иньших рукописях читаємо місто „од руке" „сь главы ньего".

[3]) C. Müller, Pseudocallistenes, 1846. Liber II. K. 27, с. 84.

[4]) Немає його в руських верзіях, наведених у Істріна. Пор. також Веселовскій, Новыя данныя для исторіи романа объ Александрѣ. Сборникъ отд. рус. яз. и слов. 1892, т. 53, с. 38; Гастеръ, Еврейская Александрія XII вѣка. Ibid. стр. 29—56.

заявив в молитві перед Богом, що не може приймити корони з земських причин, злетіла цісарська корона сама з хреста на його голову[1]).

Мотив про корону, який знаходимо в наведених славянських, угорських і німецьких верзіях та в Александрії опирає ся на погляді чи вірі, що Бог (або яке иньше божество) дає знаки чи то короною, чи чимсь иньшим, аби люди знали, яка його воля. Се психольоґічно цілком зрозуміле і появляєть ся у всіляких народів в ріжних видах. Подібну верзію маємо прим у Радлова в оповіданю про обмовлену жінку[2]). Жінка дістаєть ся на корабли до краю, де вибирали короля. Весь нарід вийшов за місто; випустили птицю, що жила у старого короля. Птиця сіла на голову жінки і її вибрано королем.

Зближене до того оповідане про Ґордія, основателя фриґійської династиї. Переказ оповідає, що він був простим селянином і мав лише пару биків і віз. Раз, коли орав, злетілись до нього з усіх сторін птиці: в иньшій верзії спустив ся орел на ярмо його плуга. Здивований тим Ґордій, запитав ся оракула, що се мало значити і віща жінка вияснила йому, що се знак, що стане королем[3]).

В иньших оповіданях заступає місце корони або птиць сьвічка. В жидівськім оповіданю дістаєть ся жінка до краю, де вибирали короля. „У кого засьвітить ся в царських воротах против Преображенія сьвічка, повита золотом, той стане королем“. Сьвічка засьвітила ся коло жінки і її вибрали королем.

В иньших верзіях звязано сей мотив з вибором папи[4]).

З подібного жерела вийшов і мотив про розвиване сухої палиці і дуже популярний в середньовічних літературах (і в народній поезії) мотив, що корона або плащ удержують ся тільки на невиннім.

Яке б одначе не було жерело нашого мотиву, все таки можна сказати з як найбільшою правдоподібністю, що верзії

---

[1]) F. Kampers, Kaiserprophetien und Kaisersagen im Mittelalter. München 1895, стр. 38 нотка 1).

[2]) Radloff, Proben der Volkslitteratur der türkischen Stämme Südsibiriens. I, стр. 141; пор. Г. Потанинъ, Восточные мотивы. Москва 1899, стр. 15.

[3]) Всев. Миллѐр op. cit. стр. 261.

[4]) Веселовскій, Мелкія замѣтки къ былинамъ. Ж. М. Н. П. 1885, стр. 166—7. Жидівське опов. в Grünbaum, Jüdisch-deutsche Chrestomathie 1882, с. 421-424. Також Веселовскій, Южно-русскія былины, II, стр. 392; также і в Мел. Зам. Наведені паралелї. Köhler, Mélusine I.

нашого мотиву, які маємо в першій по мойому означеню ґрупі, стоять в звязи між собою.

На мою гадку могли українські перекази повстати під впливом сербських пісень при співділаню словацьких і мадярських версій про Стефана. Таксамо стоїть до певної міри справа з оповіданєм про Локетка, яке зрештою забарвлене впливом иньших традицій. Питанє лише, яким способом зайшли сербські пісні між угорських Русинів, евентуально між Поляків. Постараю ся на нього відповісти.

Сербські пісні не були обмежені своєю вітчиною. Військо розносило їх усюди, плекаючи у себе лицарський спів. Раїч оповідає приміром за хронікою Бранковича, що по битві з Турками в 1485 р. зібрали ся вояки на пир між „мертвими тілесами" і веселили ся: „и воставше начаша воинственно хоро играти, припѣвающе различныи юнацкіе пѣсни". В війську перебували сталі співаки і гуслярі, які спеціяльно займали ся співанєм, а певно і складанєм пісень, виховувані в спеціяльних школах. Героїчна епоха породила таку силу спеціялїстів співаків, що їм не стало місця у себе дома; тому пускали ся далеко в сьвіт поза границї свойого рідного краю. Серби були загально звісні в цілій середній Европі в XVI і XVII в., а особливо на півночи в Польщі.

Тут були вони так популярні, що саме слово „серб" „staje się równoznaczne z gęślą"[2]) і що треба було видавати для них спеціяльні постанови. „Wiele rzeczy szkodliwych — читаємо в „Voluminach"[3]) — dzieje się w państwach naszych za przechowaniem Wołochów i Serbów nieosiadłych i luźnych; przeto zakazujemy przechowywać ich pod winą, która jest w prawie o przechowywaniu cyganów". Вандрівки серб.-хорв. співаків почали ся досить скоро, бо вже р. 1415 нотуєть ся їх присутність на дворі Ягайла[4]). З кінцем XVI і з початком XVII в. були вже так популярні, що навіть поети не забували згадувати їх в своїх творах. Так згадує Мясковский[5]) сербські „скри-

[1]) Пор. у Wolf-a Proben portugiesischer und catalanischer Volksromanzem. Доповненя у Köhler-a в „Jahrbuch f. roman. Lit." 1861 III. Пор. ще Erlach, Volkslieder d. Deutsch. I, стр. 132.

[2]) Leonard Lepszy, Lud wesołków. Przegl. powsz. c. 391—2. Пор. ще Linde, Słownik під словом Serb.

[3]) Vol. legum III, 468, нав. у L. Lepszого op. cit.

[4]) Monum. med. aevi. T. XV. Dr. F. Piekosiński, Rachunki Władysława Jagiełły i Jadwigi, стр. 457 і 459. Lepszy op. cit. c. 392.

[5]) В Крашевского, Pam. do hist. obyczajów w Polsce w XVI i XVII st. Jagic, Свjедочанства из прошлости о српским нар. пjесмама.

пки", а безіменний автор книжки „Światowa rozkosz", виданої Морштином в 1606 р., вкладає в уста музики слідуючі слова:

„Drudzy zaś co to lata na żołdziech trawili
Trąb iuż y bębnów syci i kozła polubili:
Przy nim Serbin żałośny długi smyczek wlecze,
Łeb skrzywiwszy po połciu a Rywulę siecze,
Graiąc im starodulskie dumy, iak przed laty
Turków bili Polacy y mężne Horvaty".

Останні слова говорять недвозначно, що співаки співали пісні про війни з Турками, а то з часів участи Поляків в угорській історії, з часів діяльности Володислава Ягайловича, Івана Гуніяді й иньших. Пісні про Матвія мусіли також бути в тім репертуарі, бо вони повстали меньше-більше в четвертій частині XV віка.

Потім, як ми висше сказали, нема ніякого сумніву, що і в північній Угорщині, між Українцями і Словаками крутили ся сербські вандрівні рапсоди і що вони скріпили культ Матвія співанєм сербсько-хорватських пісень і оповіданями про його подвиги.

На тім епізоді, звязанім з сербсько хорватськими піснями про Матвія, вичерпали ми весь матеріял про нього і можемо зібрати результати.

Культ Матвія повстав під впливом подвигів його батька і вийшов з героїчного настрою, спричиненого турецькими війнами. Вук Бранкович і прихильне (хоч не знати чи щире) полагодженє сербської квестії зблизили його до інтересів сербського народа, а його хоробрість, особиста участь в війнах та людяне поступованє з військом і з підданими зробили його імя популярним на полудни. Одначе ся популярність не дійшла таких розмірів як популярність Гуніяді і зачала скоро затрачувати ся в піснях епічних. Деякі з них загинули безповоротно, як прим. пісня про Матвія і Варвару, яку наводить ще Боґішіч, а иньші затратили первісну сьвіжість і вірність і війшли до ряду жіночих пісень або дуже скорочених юнацьких, як пр. пісня про Шабац, про коронацію і т. и. Вже за самого житя не грав Матвій надзвичайно визначної ролї; його роля в більшій части епізодична, потрібна лише з огляду на иньших героїв сеї воєвничої епохи, а спеціяльно з огляду на Вука Бранковича, якого вже в початкам злучено з королем близшими нитками.

Отаџбине 1875. XII. Idem, Gradja za slovinsku nar. poeziju, Rad jugosl. ak. XXXVII. U Zagrebu 1876, стр. 118 і д.

Богато пісень не називає навіть імени короля і скриває його під іменем „будимски краљу“ (Богишнє N. 14, 15, 16) або навіть під іменем сербського Лазаря і то уже з записях XVII і поч. XVIII в.

Народня традиція віддає вправді досить вірно історичні спомини, але не ґльорифікує геройства і хоробрости Матвія, привязуючи її до иньших близьких осіб. Пісні трактують його лишень як звичайного короля, якому прийшло ся жити в героїчних часах, коли його герої доказували юнацьких подвигів і виручували його нераз в тяжкій хвили. Зрештою малюють його симпатично і згадують про його повагу, доброту, справедливість — і хитрість. Остання прикмета доховала ся і в однім сремськім оповіданю про те, як Матвій учив лінивих[1]). Він довідав ся про 3 лінивих у Будимі і хотів спробувати, хто з них найлінивший. Коли жадні способи не помагали, казав запалити хату, яку їм сам подарував і тоді аж знайшов найлінившого, що волів згинути в огни, чим рушити ся з місця.

VI.

Матвій Корвін у Словінців. Загальний характер і історичний підклад пісень.

Сербсько-хорватські пісні про Матвія і про події, що припадають на час його пановання не вяжуть ся з словінськими балядами, до яких саме тепер переходимо, і ріжнять ся від них не лишень формою, але також змістом і загальним характером.

Епічні поезії Сербо-Хорватів, осьпівуючи угорського короля Корвіна, виходили з історичної підстави і не відбігли далеко в сторону казочности і леґендарности. Близша аналіза показала, що в них відбили ся досить вірно, коли не самі дійсні історичні факти, то принайменьше народна традиція і погляди народу на сучасні події[2]). Казкових і леґендарних мотивів майже не стрічаємо: лише в деякі пісні вспіли вони закрасти ся. Причи-

[1]) Јавор. У Новоме Саду 1876, стр. 54—5. Записав Светозар М. Бајић. „Чудан краљ беше краљ Матија“.

[2]) Є се один доказ більше на те, що вихідною точкою кождого епосу були історичні події і історичні особи, виведені на сцену на тлї тодїшних битових обставин і що мітольоґічне пояснюванє не має підстави. (Н. Дашкевич: „Разборъ сочиненія Вс. Миллера: Экскурсы въ область русскаго народнаго эпоса“. Отчетъ о 36 присужд. наградъ гр. Уварова, 1895, стр. 73 і д., Веселовскій в критиках на Воєводского: „Введеніе въ миѳ. Одиссеи, 1881“ в Вѣстн. Европы,

ною сього було се, що пісні ті повстали ще за житя Матвія або зараз по його смерти під впливом дійсних, сьвіжих подій а потім скоро забули ся і не мали часу набрати в себе тих елементів, які так легко переходять з казок, леґенд і оповідань.

Цілком инакше мусимо оцінювати словінські баляди про Матвія, що анї трохи не відбігають від звичайного типу західно-европейської баляди. Тут вже тяжко дошукувати ся історії і контролювати народну традицію, себто сучасні оповіданя історичними жерелами. Історична подія дає тут лише підставу до зложеня поетичної цілости, закрашеної всїлякими більше або меньше популярними мотивами, що не мають звичайно звязи з оспівуваним фактом або лучать ся з ним в дійсности дуже слабо. Баляда не потребує навіть історичних осіб і їх подвигів: і житє звичайних людий або побутові явища можуть бути її жерелом так само, як і народні віруваня і леґенди. В балядї важний не історичний факт, а навіть не особа, лише тема, яка подобала ся її творцеви або робила на нього вражінє. Тому розмальовує вона яркими і поетичними красками теми про пориванє дівчат, їх висвободжуванє, утечі, про розлуку і поворот, про щасливу і нещасливу любов, про зраду в любови, в подружю і на війнї, про чесність та сталість і про хиткість та слабість і про звязь з надприродним сьвітом і позагробовим житєм, теми, що побуджували фантазію і могли загально подобати ся тим, для яких були призначені. Історична особа була тут звичайно лише усанкціонованєм теми, була лише неминучим майже декоративним елементом сеї лицарської поезії.

1882, IV, стр. 757—776 і на працї Nyrop'a і Rajn'y про французький епос в „Новыя изслѣдованія о франц. эпосѣ“ Ж. м. н. пр. т. 238 отд. 2 с. 244 і д. А. Лобода у вступі до працї „Русскія былины о сватовствѣ“ Универс. Извѣстія, 1902, XLII, N. 10 стр. 51 passim і ин.). В цілім т. зв. угорськім циклю нема анї одної прикмети, що могла би бути мітольоґічною: майже кожда подробиця має тут підставу в історичних традиціях. Наші пісні можуть бути про те прикладом, в якім видї могли бути історичні чи епічні пісні зараз по утвореню, заким підпали перерібкам і впливам казок і оповідань. Так виглядали мабуть колись і пісні про иньших сербських героїв, особливо про Марка Кралевича, який прибрав в студії Ноділя цілком мітольоґічну форму (Religia Srba i Hrvata. Rad.), а також нїмецькі та французькі епопеї і більшість російських билин (G. Gröber: Französische Litteratur. Grundriss d. romanischen Philologie. Strassburg 1902, II, 1, стр. 450 і д., 462 і д. Веселовскій, Ж. м. н. пр. 238, стр. 244 і д.).

Одначе часто навязували ся баляди дійсно до звісних осіб і звісних фактів. Child, Grundtvig і Nigra виказали на богато прикладах, що основою великої части баляд послужили історичні події і що велике число героїв, з якими вони звязані, грали колись ролю в історичній минувшости.

Так отже не можна і тут спускати з ока історичної оцінки. Лицарська поезія (баляди і романци), як відміна епічної, а до певної міри і її спадкоємниця, не могла цілком розпращатись з лицарською обстановою, з історично-побутовим підкладом[1]). Її предметом було саме житє лицарства і то житє його найкращого вицьвіту. Співак брав з нього приклади і не сходив в низші верстви та не займав ся якою будь незначною особою. Нині баляди прибрали уже иньший характер. Дух середновічного лицарства став для народу незрозумілий так, як і більшість імен королів, князів і иньших героїв. Місце льордів, перів і визначних колись осіб заняли тепер звичайні персонажі, з сучасними іменами і з сучасним характером[2]). Се особливо видно на балядах тих народів, які занадто далеко були віддалені від центра, з якого розходила ся лицарська поезія, або переймили її в часах пізнійших, коли вже і дух та характер її почали затрачувати ся.

Се видимо передовсім у Славян, де місце лицарів і королів заняли иньші особи зверхніх верств, а передовсім пани. Лише в деяких балядах виступають певні історичні особи: між ними на першім місци можна поставити словінські баляди про короля Матвія.

Оцінюючи їх, не можемо одначе забувати, що баляда не була витвором славянським, що вона прийшла до нас з Заходу і принесла зі собою не лишень саму форму, але також і зміст. Балядові мотиви вандрували так само як і казки та леґенди від народу до народу, зміняючи ся більше або меньше відповідно до місцевих обставин і обставин часу. Блискучість

---

[1]) Пор. м. и. F. Wolf, Schwedische Volkslieder der Vorzeit. Leipzig 1857, с. XVI і д. Созонович, Къ вопросу о западномъ вліяніи на южно-славянскій эпосъ. Варшавс. Унив. Изв. 1897, II, с. 2 і д. Const. Nigra, Canti popolari del Piemonte. Torino 1888, с. XXXIV і д. і pass. Goedeke, Geschichte der deutschen Dichtung. II Aufl. стр. 74 і д.

[2]) М. Драгоманов, Відгук лицарської поезії в руських народніх піснях. Пісні про Королевича. Розвідки М. Др. про укр. нар. словесність і письменство. Т. I, 1899 стр. 67 і д.

теми улекшувала їм дорогу і принятє: так більшість лужицьких баляд перейшла просто від Німців, як би ми нині сказали, в дословнім перекладі; богато полуднево-славянських пісень знаходить знов дуже близькі паралелї у романських народів. Українські баляди витворили ся під двома впливами: одна їх частина перейшла від Поляків, які дістали їх від Німців за посередництвом Чехів (і може Лужичан), друга часть прийшла з полудня і виказує велику близькість з сербсько-хорватською поезією, а що характеристичне — і з поезією романських народів. Що при тім не обійшло ся також і без впливу чи посередництва Словаків, се річ певна, і я постараю ся незабаром виказати се на кількох характеристичних примірах. Тепер вистарчає сконстатувати, що мотиви майже усіх нам знаних баляд у Славян були лише відблиском західних, ґерманських і романських первовзорів, і що не можна трактувати їх окремо без звязи з продуктами иньших народів.

Словінські баляди не становлять тут виїмку. Противно, побачимо з їх близшого перегляду, що і вони не були цїлком самостійним витвором і зближують ся значно до романських і ґерманських поезій, переймаючи при тім богато з сербсько-хорватської епіки.

Баляди сї звязані з угорським королем Матвієм. Виринає про те зараз питанє, чому саме Матвій став предметом оспівуваня, — Матвій, який все таки не мав до Словінців таких відносин, як приміром до Угрів або Сербо-Хорватів. Повстає і друге питанє, чи не перенесено тут імени на готову вже пісню і чи не належить під іменем Матвія видїти кого иньшого; чи не вплинули на витворенє його слави і популярности які иньші особи і які були до сього причини? На сї питаня мусимо відповісти, заким перейдемо до огляду мотивів наших баляд, аби можна було, принайменьше з деякою правдоподібністю сказати, для чого сей або иньший мотив звязаний з Матвієм. Нині став Матвій у Словінців справдї народнїм героєм, ідеалом усього найхоробрійшого і найлїпшого, оборонцем і сторожем національної будучности. На цїлім просторі, замешкуванім Словінцями, в Стирії, Каринтії, Країнї і на Побережу співають про нього пісні і оповідають популярні перекази.

Матвій вріс неначе в орґанізм народу і затратив свій мадярський характер, прибираючи за те богато добра, яке призбирало ся коло иньших забутих, знаних і незнаних героїв. Іван Гуніяді, ґрафи Цільські передали свою славу і популярність

хороброму оборонцеви від турецької навали. Коло його імени зґрупували ся всілякі иньші спомини, але в такім вже неяснім і затертім виді, що тяжко, а властиво неможливо розділити їх від себе. Що Гуніяді мусів вплинути на формацію особи Матвія в піснях, се річ дуже правдоподібна, а навіть майже певна: його слава і його популярність у Угрів і Славян, а особливо у Сербо-Хорватів не могли не дійти і до Словінців. Так само мала ся річ і з ґр. Цільськими: про перше можемо лиш здогадувати ся, на друге маємо докази в піснях.

Одначе і сама особа Матвія була знана у Словінців: людність мала нагоду чути про нього, а навіть бачити його. В війнах турецьких брали участь і словінські жовніри і били ся під проводом угорсько-сербських вождів, між якими визначали ся Іван Гуніяді і його син Матвій. Між Угорщиною і народами, що її замешкували, і між Словінцями та їх краями йшли ціле XV ст. живі політичні зносини.

Згадаю для ілюстрації найважнійші факти, причім скажу кілька слів і про Цільських, про яких доховали ся спомини в словінських балядах.

Словінці не творили ніколи одноцільної держави і були розділені на кілька самостійних княжеств, що доперва в XIV в. (і в XV) злучили ся під скиптром Габсбурґів. В р. 1335 дістала Австрія Каринтію, в 1282 р., а зглядно 1335 Країну, в 1374 часть Істрії, в 1340 зглядно 1500 Ґорицію, а 1282 зглядно 1456 Стирію[1]). Між словінськими володарями набрали найбільшого значіня ґрафи Цільські, яким судило ся відіграти виднійшу ролю в історії. З незначних початків (в XII в.) дійшли вони до великих посілостий і держали в своїх руках майже

[1]) Історичні дані зачерпнені з ширших праць, які тут вичисляю, аби далї уже на них не покликувати ся. Загальні огляди дають статї в збірнику „Öst. Ung. Monarchie in Wort und Bild", книжка Осипа Шумана „Die Slowenen". Wien 1881 (особливо с. 14—78) і збірне видане Матиці Словінської „Slovenska zemlja", яке складаєть ся з таких частий: I відділ, „Pokneżena grofija Goriška in Gradiščanska. Spisal S. Rutar". V Ljubljani 1892—3, 2 томи. Історії присьвячений другий том. II. „Samosvoje mesto Trst in mejna grofija Istra. Spisal S. Rutar". L. 1896 (особливо с. 193—280). III. „Beneška Slovenija. S. Rutar L. 1899" (особливо с. 96—177). IV. „Vojvodina Kranjska. Spisal Fr. Orožen. L. 1901—1902, 2 томи. З спеціяльних праць побіч австр. історії Кронеса і Фр. Маєра треба іще користувати ся старими творами А. Діміца і Трдіни („Geschichte Krains" 2 томи, „Kurzgefasste Gesch. Krains" 1886 і „Zgodovina slov. naroda" 1866).

цілу Країну і полудневу Стирію, а крім того маєтки в Каринтії й Хорватії. До великого впливу добили ся наслідком сьвітлих коліґаций. Донька Германа Цільського, Варвара, віддала ся за угорського короля і німецького цісаря Жигмонта і принесла ґрафам титул князів (1436 р.). Єлисавета, донька Жигмонта і Варвари, пійшла знов замуж за австрійського герцоґа Альбрехта, що став потім чесько-угорським королем і німецьким цісарем. Се причинило ся, розумієть ся, до живійших зносин між Уграми і кн. Цільськими. Ще більше заанґажували ся вони на Угорщині по смерти Альбрехта і мали там довший час велике слово. В самих війнах за Єлисавети (і в усіх непорозумінях) грав велику ролю, внук Германа, Ульрих Цільський; цілу бурю можна було аж тоді вчасти успокоїти, коли його побив Ів. Гуніяді і вкинув до темниці. Увільнений потім, звертає Ульрих пильну увагу на Угорщину і займаєть ся усіми справами не лише з огляду на виключно амбітні справи, але також і як свояк Єлисавети та опікун її сина Лядіслава, якого навіть виховував. І тепер саме, себто меньше-більше від р. 1443 до 1456 припадає час найживійших взаємин, але заразом час ненастанного ворогованя і конфліктів між Гуніяді і Ульрихом, які комплікували ся ще їх відносинами до Фридриха IV. Ще 1443 року зачали ся непорозуміня між Ульрихом і Гуніяді. Ульрих хотів дістати Боснію в спадщині по Твердку, а Гуніяді не хотів до того допустити, бо бояв ся мати під боком так сильного противника і вплинув на боснійських боярів, що вибрали королем Стефана Томасевича. Се дало привід до війни. Словінці нищили полудневі угорські области, а Гуніяді відплачував ся грабованєм Стирії і иньших земель Ульриха. І потім не приходило ніколи до довшої згоди, навіть коли Лядіслав дістав ся на престол угорський і коли Ціллї розпоряджував усім місто нього. Противно, тоді старав ся Ціллї пімстити ся на ненависних Гуніядах і усюди інтриґував проти них. Раз навіть хотів зловити Яна, принадивши його обіцянкою, що дасть йому зелізний лист, який забезпечить йому доступ до короля. Одначе Ян не дав собі зробити кривди, а Ульрих упав жертвою своєї ненависти, убитий в замку Гуніядих.

Така була „політична“ історія. Бачимо з неї, що між Словінцями і Угорщиною були ненастанні зносини, зносини не лише самих володарів, але і простої людности. Нині не знаємо, які були ті взаємини між народом: історичні дані промовляли би за тим, що і вони були ворожі. Одначе більше пра-

вдоподібна гадка, що вони були досить приязні, особливо за часів Матвія, по смерти Ціллї, коли угорські війська спинювали Турків і боронили полуднево-західних границь.

З сього прихильного настрою виріс певно культ Матвія, який і так часто заходив на словінські погранича[1]). Зрештою було його імя загально знане у Словінців. Навіть неприхильний Матвієви літописець Унрестус згадує його дуже часто в своїй хроніцї і високо ставить його заслуги в боротьбі проти Турків[2]), називаючи його найвизначнїйшим угорським королем.

Що сей настрій не мусів бути дуже ворожий, про се сьвідчить і ся обставина, що піснї про Матвія нїчого про ворожнечу не оповідають, хоч правдоподібно повстали під конець його панованя або скоро по його смерти[3]), бо в половинї XVI ст. були вже так популярні, що звернули на себе увагу історика Ніколетті[4]). До витвореня сього настрою могли причинити ся і Серби та Хорвати, з якими були Словінцї в дуже близьких зносинах; Хорватія належала навіть якийсь час до Цільських, а Серби зіткнули ся з Словінцями в своїх нових кольонїях, які посунули ся за Матвія дуже далеко на захід, аж до словінських

---

[1]) J. Parapat, Turški boji v XV in XVI veku s posebnim ozirem na Slovence. Letopis Matice Slovenske za 1871, стр. 83, 85, 86 і ин. Jacobi Unresti... Chronikon Carinthiacum op. cit. стр. 655. В жерелах згадуєть ся про пустошенє словінських околиць угорськими військами в війнах з австрійським Фридрихом. Одначе се не мало мабуть великого впливу на нарід, який не конче прихильно дивив ся на Фридриха.

[2]) (Jac. Unrestus) Chronicum Austriacum. Pars posterior, Friderici III. imperatoris vitam luculenter descriptam imprimis exhibens. Hahnii... Collectio monum... Tomus I, 1724, стр. 742: (Матіяс) „der zu Ungern und allem dem, das zu der Kron Ungern gehort, geweltigklich regirt hat, das vor kain Kunig von Ungern nach Andreas Zeittn nye vermugt hat“.

[3]) Так думає також і Fr. Orožen, Vojvodina Kranjska I, 1901, стр. 258. Що піснї про історичні особи (і нар. епос) повстають за житя героїв і оспівуваних подій або принайменьше підчас сьвіжого ще враженя, то се підносив іще Л. Н. Майков, О былинахъ Владимірова цикла (Лобода: Рус. бог. эпосъ. Кіев. Ун. Изв. 1902, X, стр. 41).

[4]) J. Scheinigg, Ös. Ung. Mon. in Wort und Bild. Krain. Mythen, Sagen und Volkslieder der Slovenen. стр. 389 і S. Rutar, Kralj Matijaž v slovenskih narodnih pesmih in pripovedkah. Zvon. Na Dunaji 1878, c. 139 („Usano essi cantare in versi ne varii modi della loro linqua le lodi di Christo e dé Beati, nonche di Matthia re d' Ungheria e di altri celebri personaggi di quella Nazione“).

погранич[1]). Вони, себто їх оповіданя і пісні причинили ся до того, що Матвій заслонив собою спомини про иньші історичні особи і став найславнїйшим героєм сумної турецької епохи у Словінців[2]), надаючи фірму готовому вже в дечім матеріялови.

Передовсїм злучено з його іменем спомини про ґр. Цільських, а специяльно про останнього з них Ульріха. На се напроваджує нас пісня про смерть Матіяса, наведена у збірцї Штрекеля під числом 12 і 11. Матвій називаєть ся тут виразно цільським королем:

Stôji, stôji mesto belo,
Celje lépo in veselo,
V Celji lipica zelena
Tam je post'lja narejena,
Mehko pernice zrahljane,
Belo rjuhe se oprane,
In blazine in odeje
So iz drage turške praje.
Tam leži pri belim dnevi
Kral Matjaž, bolnik kraljevi[3].

Замилуванє короля до роскішних комнат і строїв можна б також приписати впливам традицій про ґрафів Цільських, бо про Матвія знаємо, що він любив простоту і не зносив виставности, коли б се, що можливо, не було звичайною лише стилїстичною прикрасою, яка відповідає характерови баляди. І сам мотив сеї пісні можна б також добре погодити з характером Ульріха Цільського, як се підносить Рутар в своїй розвідцї.

Одначе усїх тих натяків і споминів не богато — бо не богато й дійсних споминів про Матвія. Се лише останки деяких подробиць народної традиції, які потрафили втиснути ся в склад

[1]) П. Падејски, Српске насеобине у Штајаској и вараждинском пограничном генералату. Стражилово 1880 (У Новом Саду), с. 360 і д.

[2]) Турки полишили значні слїди в споминах Словінців. Турецьким війнам присьвячено кільканацять пісень, в яких між иньшим підносить ся спільна участь словінсько-хорватсько-угорських військ — пр. в пісни N. 24 у Стрекеля „Turek označuje naše zastave" (стр. 64). Пор. також N. 19—23, 39—47, 53—58, 96, 895—902 і ин. Пор. Dr. Wl. Lewec, Die ersten Türkeneinfälle in Krain und Steiermark в Mitteil. des Musealvereines für Krain. Jhr. XVI, стр. 169 і д.

[3]) Slovenske narodne pesmi, iz tiskanih in pisanih virov zbral in vredil dr. Karol Štrekelj. Svezek I. V Ljubljani 1895—1898, c. 33.

чужих, неісторичних, мотивів баляди і удержали ся в ній якби на доказ, як примінювались захожі теми до місцевих обставин. Се, що так скажу історичний підклад, на який, як фарби на образі накладали ся всілякі казкові, новелістичні і леґендові мотиви так чужого як і питомого походженя. Матвій стояв перед очима народу як синтеза усього героїчного і тому причіплювано до нього такі теми, які могли припасти тільки на долю таких героїв, як сей ідеал словінського народу. Відкинувши імя короля і згадку про мадярську корону, ми б не могли пізнати, що се пісня про звісну історичну особу, а навіть не могли близше означити її епохи. Тому не можна тут, на мою гадку, класти головну вагу на історію, як се робить проф. Рутар, що зрештою виходить з мітольоґічного становища.

Історія може нам лише проясинти в дечім ґенезу наших баляд: вона може нам подати вказівку, чому нпр. повстала баляда про любовні пригоди Матвія і чому нпр. пристав мотив про висвободжене героя з неволї при помочи доньки ворога не до кого иньшого лише до Матвія. Історія позваляє нам деколи зрозуміти хоч в части „секрети поетичної творчости“ народу і кидає часами сьвітло на історію вандрівних тем народної літератури. При її помочи і при помочи народної психольоґії можемо доперва на певно порішити, чи даний мотив, особливо епічної поезії перейшов звідки инде, чи виринув самостійно, чи він належить до первісних складових частин пісні, чи пристав пізнійше і т. д. Обмежувати ся лише на самім констатованю паралель і анальоґій се ще за мало, особливо за мало там, де історія може дещо сказати.

Оглядаючи і розбираючи пісні і оповіданя про Матвія будемо вже уважати на сю сторону.

VII.

Баляди про Матвія, а специяльно баляда: „Матвій освободжує свою жінку з турецької неволї“.

Тепер знаємо про Матвія чотири пісні в кільканацяти варіянтах. До недавна були вони розкинені, як і иньші народні пісні, по рідких і майже неприступних збірниках з початку XIX ст., або спочивали собі в рукописях. Тому панував загально цілком неоправданий погляд, що Словінці не мають народньої поезії[1]), і то не лише

[1]) Гл. W. Nehring, Die slowenischen Volkslieder. Mitth. der Schlesischen Gesel. f. Volksk., hrg. v. T. Siebs. H. XII, 1904, c. 44 і д.

у перших „слявістів“, як прим. Прейс, але також у новійших дослідників. Покійний Пипін не умів про неї богато сказати: очевидно не богато мусіли про неї чувати і ті славянські учені, що займали ся студійованєм славянських поезій, а передовсім полуднево-славянської епіки. Згадаю для прикладу, що проф. Халанскій[1]), який зібрав стільки матеріялу до Марка Кралєвича, не стільки не звернув уваги на подібність деяких пісень сербських і болгарських з словінськими, але навіть не використав усіх пісень про нього, які також співають ся у Словінців. Так само і Созонович в своїй великій студії про поворот мужа на весілє жінки, цілком пропустив словінські варіянти, які наведені у Штрекеля на стор. 276—281 під числами 215—218 (Mož se vrne na ženino svatovčšino)[2]), подібно як і проф. Сумцов в своїй розвідці на подібну тему[3]). Таких прикладів можна би навести більше, поминаючи розуміеть ся се, що і у самих Словінців ніхто не вказав, де видно сей вплив Марка Кралєвіча на словінську поезію, а властиво на пісні про Матвія, і як він обявляєть ся хоч про се так загально говорить ся[4]).

Що тут вина учених дуже мала і майже ніяка, се річ очевидна і не можна їм задля того робити закидів. Трудно вимагати, аби кождий міг мати під рукою всілякі старі словінські календарі, політичні і літературні часописи, яких і у Відни годі роздобути.

Тому велику заслугу треба признати проф. Штрекелеви, що зібрав усе друковане в цілість і докинувши до того старі рукописні збірники та ново назбирані записи, видав се в двох великих томах, чим улекшив значно студійованє словінської поетичної літератури і усунув давний погляд про брак поезії у Словінців. У нього знаходимо і пісні про Матвія, доповнені новими варіянтами (I том стр. 1—34 і 112—116) і як найдокладнійше порівнані з первісними рукописами. Дальше маємо у нього дуже

[1]) М. Халанскій, Южно-слав. сказанія о Маркѣ Кралевичѣ. Рус. Фил. Вѣст. 1894—5.

[2]) И. Созоновичъ, Къ вопросу о западномъ вліяніи на славянскую и русскую поэзію. Варшав. Универс. Изв. 1898, I.

[3]) Н. Ѳ. Сумцовъ, Мужъ на свадьбѣ своей жены. Этногр. Обозрѣніе 1893, N. 4.

[4]) Се згадує в своїй студії і Рутар, але також не дає близших пояснень, обмежуючи ся на сконстатованю сього, що перекази про сплячого Матвія повстали під впливом подібних версій про Марка Кралєвіча. Чисте констатованє стрічаємо також у Фр. Губада в Öster. Ung. Monin Wort u. Bild. Steiermark, c. 224—5 і у иньших.

гарно і вірно уґрупований матеріял. Проф. Штрекель порівнував усюди, котрий з варіянтів може бути первісний і може мати більшу вартість, а котрий новійший і більше відбігає від основної форми і надрукував їх по вартости версій в такім порядку, що навіть без близшого студійованя впадають в очи усі відміни і додатки.

Загалом маємо тут 4 пісні про Матвія в 14 варіянтах і 19 редакціях. В першій (N. 1—8) оповідаєть ся про те, як Матвій увільнює свою жінку з турецької неволї, в другій (N. 9—10) про утечу Матвія з турецької темниці при помочи доньки султана, в третій (N. 11—12) про його смерть, а в четвертій про те, як вибавив з пекла свою жінку. Більшість пісень походить з Країни, між тим пісня третя, якої ніде инде не записано, а так само і пісня четверта. Друга пісня про турецьку неволю Матвія знана з Країни і Ґориції; лише перша „kralj Matjaž reši svojo nevesto“ приходить в усіх словінських територіях в Країнї, Стирії, Каринтії і на Побережю. Вона мабуть і найпопулярнїйша: записана в вісьмох варіянтах, з котрих перший знаний аж в трьох редакціях.

Ми відступимо від порядку принятого у Штрекеля і зачнемо з пісні третьої, як найбільше самостійної, що навязує до історичних споминів[1]).

Пісня про „Smrt kralja Matjaža“ описує наслїдок його залицянь до чужої жінки Бобнарки і до иньших. В першій версії (N. 11), яка виглядає на старше при всій своїй короткости, представлена хвиля перед смертю короля. Матвій лежить умираючи під зеленою липою і говорить з своєю сестрою Аленчіцою про свої рани. Сестра дає йому науку, аби не ходив „k moškim ženam“, себто до музулманських жінок, бо їх годї дістати навіть за королївську голову.

Сей мотив про смерть за залицяня розвинено і доповнено в другій версії, дуже популярній. В Цілях розкішно уряджені комнати Матвія: він лежить на постели, сильно потурбований мужем Бобнарки, до якої любив заходити, цілий обкровавлений

[1]) Strekelj, op. cit. стр. 32—34, N. 11 a, b 12, N. 11 надрукований пораз перший з рукописів Враза, N. 12 передрукований зі збірки Кугача op. cit. III, c. 98—101. Стрічаємо її також в збірці Станка Враза, Narodne pěsni ilirske, koje se pjevaju po štajerskoj, koruškoj i zapadnoj strani Ugarske. I. U Zagrebu 1839 c. 26—28, і в збірці Коритка, Slovénske pésmi kranjskiga naróda. V Ljubljani. IV, 1841, стр. 5—8.

і пообвязуваний і передчуваючи смерть просить сестру, аби покликала знахаря і післала по сьв. олій. Сестра пригадує йому:

„Vedno, kralj, sim te svarila,
Ne lotit' se žen prosila:
Serčne rane žene ptuje“

але натура короля не зміняєть ся навіть перед смертю:

„Tol'ko Bog daj zdravlja meni,
Da bom vás šel k' lepi ženi!“

Се й були послідні слова Матвія і ними кінчить ся основна частина пісні, що годить ся з попередньою відміною. Конець належить уже до самої Бобнарки і її сумної долї. Дзвони дзвонять по цілім Цілле. Бобнарка питаєть ся по кім, а як довідала ся що по Матвію, то так зворушилась, що аж пустила ложку на землю. Се запримітив Бобнар і пізнавши аж тепер кого вона любила, пробив її ножем, а сам утік з міста.

Як ми вже висше згадували, доховали ся тут спомини про ґр. Ульріха Ціллї, який був славний зі своїх любовних пригод. Се більше можливе, ніж иньша гадка, що тут відбили ся згадки про любов Матвія до жінок. Зрештою нема ніяких близших даних, аби пояснити ґенезу сеї баляди: можемо тільки сказати, що пісня повстала між Словінцями, бо не знаходимо до неї близьких паралель у иньших народів.

Инакше стоїть справа з першою піснею „kralj Matjaž reši svoje nevesto“ [1]), до якої переходимо. Тут і мотив і подробиці, як покажеть ся, переняті від сусідів.

В пісни (N. 1) описуєть ся геройська пригода:

Коли король Матвій женивсь
Аленчіцу собі узяв,

---

[1]) Štrekelj op. cit. стр. 3—24 N. 1 a, b, c — 8. Число перше, взяте з рукописи Воднїка, було вже надруковане з відмінами у Враза op. cit. стр. 16—21 в „Kranjska čbelica“ IV с. 86—94 (v Ljubljani 1833) і у I. Korytka op. cit. II, с. 42—52, який опирав ся на виданій тепер (1 с.) редакції Равнікаря Поженчана. Число друге було в рукописній збірці M. Majar-a, Sbornik narod. pěsnij... 1859 і в записях С. Враза і появляєть ся у Штрекеля по раз перший в друку. Число 3 знане зі збірок Scheinigg-a (с. 84 N. 69), де наведена паралеля з Германа (I, 263) і Кугача (IV, 299). Штрекель користуєть ся крім того кількома рукописями. Числа 4, 5, 6 і 7 надруковані по раз перший з рукописної спадщини Враза. Фраґмент 8 стрічаємо у Schenigg-a.

Гарненьку молод дівчину,
Що була в роду вгорського.

Одначе вже на самім початку трафляє його нещастє: пишуть йому, аби сейчас збирав ся і їхав над Дунай на угорські покраїни воювати. Матвій зажурив ся тим,

Бо досить мало при ній спав,
За коротенько, ночий три,

але прикликав зараз свою жінку, оповів їй, що мусить виїхати і просив її, аби сиділа дома та стерегла ся Турків (de Turki te ne vjamejo), потім виїхав проти Турків. Коли вже шатра були розложені, запримітив Матвій пташка, що облетів 3 рази шатро і заговорив до здивованого короля, повідомляючи його про велике нещастє, що Турки забрали жінку. Матвій не хотів спершу вірити і гадав, що пташок дурить. Але коли пташок запевнив, що се правда і що за се дає свою голову, тоді:

На свого сів король коня
Як пташка на галузочку:
Скоренько він домів жене
Живійше ще, як хмарочка,
До свого камен-города
До свого дому білого.

Напротив нього вийшла челядь і почала плакати та нарікати. Король потішив її:

„Не бій ся челядко моя!
На третій день, ось кажу вам
Цареву в хату приведу“.

І тут наступає місце, на яке хочу звернути більшу увагу:

Po turšk' obleče se vsiga,
Ogerne halo do petá,
Pripaše svetlo sáblico,
Na sabli vózo rudečo.
Pod halo skrie šmaren križ,
Se nós' ko gróm in blisk in piš.

В турецький убираєсь стрій,
Обгортуєсь до самих пят,
Блискучу шаблю припина
Ще й з биндою червоною.
Під одіж же ховає хрест
Огнистого бере коня
Й сідає верхи на нього
Дрібненько з двору виїжджа.

Відтак приїжджає в глубоку Турцію до одного місця, де забавляли ся Турки під липою. Між ними була і його жінка

Аленчіца, в якій любив ся турецький паша. Матвій задумав вхопити жінку в танци: зачав тому випитувати ся, по кілько платить ся за танець а запрошений приязно пашою, кинув на стіл золоту монету. Одначе паша пізнав, що то гріш Матвія: тоді Матвій сказав як би приготований:

Povem ti jo, deš' nič ne daš,
Matjaža ob život sim djal
Mu zlate vse vse čist' pobrál.

Чомуж тобі б я не сказав,
Матвієви житє я взяв
Всї гроші чисто загорнув.

Потім йде до танцю й каже грати музиці:

Бере собі Аленчіцу,
(Царівну сю Аленчіцу);
За рученьки її бере
І раз її обкручує —
Тай перстень свій показує.
Тоді вона: „О друже мій!
О як тебе чекала я,
Як жила в муці і тузї!
На дармо всї тут слинять ся!
Тепер най сушать бороди".
Король до неї мовить так:
„О камінь спав з моїх грудий!
Ще раз лише обкрутим ся,
Щоби зблизитись до коня,
На скорого тебе всаджу,
На мого, білого коня.
Рубати буду праворуч
Тому на ліво все держись".
І другий раз ще обкрутивсь
До нього з нею наблизивсь,
На нього скочив він, як стій,
До Сави порох закуривсь.
Як Турки лиш споглянулись
Пустили ся їм за здогін,
А баша маже бороду
І мовить сьміючись ось як:
„Я був при ньому близько так,
Мож було стяти голову;
А так Аленчіцу на все віддав,
Хоч як її в души кохав".

Тимчасом сїче Матвій шаблею на обі сторони:

А шабля весь, як блискавка:
І так як жнець снопи кладе,
За косарем трава лежить,
Так Турків ряд за ним паде.

Одначе Турки не уставали в погони. Аби їх змилити, казав Матвій ковалеви підкувати коні так, аби підкови були обернені задньою стороною на перед. Таким способом виратував ся король і дістав ся з жінкою щасливо до дому.

Иньші варіянти відбігають в подробицях від тексту першого числа. Можемо в них відріжнити дві ґрупи. Першу становлять числа 2, 3 і 4, другу числа 5 і 6. Друга ґрупа вяжеть ся з першою кількома чертами, головно заспівом, але показує також велику схожість з головним текстом під ч. 1 і в тім

лежить її головна ріжниця від першої ґрупи, що приняла вправді дещо нового, але ще більше пропустила. Друга ґрупа задержала за те богато подробиць з числа 1.

Усі варіянти звязані між собою характеристичним заспівом, який вказував би на се, що нарід забув походженє Матвія, бо порівнує його корону з мадярською і ставить її висше від неї:

Lepa je krona vugerška,
Še lěpši je Matijava (bis)
Matijava, Matijažava.

1) Мотив, що король дістає зазив зараз по весілю повтаряєть ся лише в трьох перших варіянтах. Жінка Матвія називаєть ся постійно Алєнчіца — або донькою турецького цісаря з глубокої Турції (ч. 3), або звичайною дівчиною з Істрії (ч. 6), або навіть ґрацькою кельнеркою (ч. 8). Відомість доходить або як і в першім числї листом (ч. 2, 4), або ґазетою (cajtinje ч. 3).

2) Король іде в ч. 1 і 4 проти Турків, в ч. 2 і 3 взагалї на війну. В усїх иньших варіянтах наступає зараз по заспіві згадка, що Турки забрали Матвієви жінку, коли він тільки при ній переспав три ночи.

3) Муж наказує жінку, аби стерегла ся Турків лише в першім числї. В третїм віддає її та свою стару матїр під опіку птиці, яка йому про все доносила.

4) Рабунку доконують в усїх варіянтах Турки.

5) Король довідуєть ся про се від птиці навіть в тих варіянтах, де не говорить ся нїчого про війну або його неприсутність дома. Найлїпший доказ, що мотив про війну з Турками належить до основного складу пісні. Птиця летить до короля з сумною звісткою, але перед тим облїтає три рази шатро, так якби чого бояла ся. Се мусїло мабуть бути в первісній редакції, де птиця з власної волї і прихильности переносить відомість. Так читаємо і в найновійшій пісни під числом один. Звідси можемо догадати ся, чому птиця не рішила ся просто, заговорити. Вона бояла ся перестрашити короля і не хотїла, аби її за се спіткала кара, на яку, як бачимо з наведеного висше тексту заносило ся. Версія про птицю, що стояла на службі у короля, се видумка пізнїйша. Пізнїйші також версії скорочені, в котрих нема розмови з пташиною.

В ч. 4 не згадуєть ся цїлком про сей епізод, бо король довідуєть ся про все вернувши до дому.

6) В усїх варіянтах вертає Матвій зараз до хати, аби переконати ся, чи відомість правдива. Лише пятий і шестий варіянт не підчеркують сього докладно, але тільки для того, що в них сам зміст затемнений. Король не виїздить на війну; жінку поривають по 3 днях; птиця дає йому знати і робить йому закид, що він далекі землї мірить, а своєї жінки не пильнує. Дальше наступає вже перебиранє в своїй хатї. З цїлого уґрупованя видно, що тут пропущена виправа короля на війну і його поворот; инакше не потрібно би анї птиці анї її закидів, що — зрештою — належить до основного змісту. Перша пісня оповідає також про те, що Матвій застав дома плач і смуток. З тим стрічаємо ся лише в ч. 4, але тут мотив сей дальше розвинений. Стара мати оповідає синови його нещастє, але уміє йому дати раду і каже йому, де тепер його жінка пробуває. Мотив сей, як побачимо, повтаряєть ся лише в західноевропейських піснях.

6) Довідавши ся, що птиця не сказала неправди, йде Матвій шукати жінки. В тім годять ся усї відміни. В усїх говорить ся виразно про шуканє жінки, бо герой сам не знає, куди її забрали. Лише в ч. 4 чоловік вибираєть ся, щоб увільнити жінку з знаного вже від матери місця. Аби дійти до своєї цїли, уживає Матвій перебираня. Майже в усїх варіянтах бере він на себе турецьку одїж, під котру припасує шаблю (ч. 1, 5, 6). Лише в характеристичнім варіянтї ч. 4 перебираєть ся король за монаха. Очевидно се пізнїйша зміна. Одїж бере з своєї скринї, бо вже має готову. Одначе в другім, третім і четвертім варіянтї мусить її робити. Тому посилає по кравця. (Poslo je po miniški žnidarji, De są mo strili miniški gvant c. 18 N. 4).

8) Епізод з танцями під зеленими липами приходить в усїх піснях і то з невеликими змінами, тому нема причини сумнївати ся, що се основна і первісна частина складова баляди.

9) Так само усюди стрічаємо місце про те, що Матвія пізнали по його власних грошах і що він мусїв ужити викруту, аби відсунути підозрінє: він убив угорського короля і обрабував його. Виїмок становить знов число 4, де про се нема згадки.

10) В танци дає себе Матвій пізнати своїй жінцї, показуючи їй свій перстень. Так в ч. 1, 2, 5 і 6. В пісни третїй сама королева питає незнайомого „королевича“, що він за один і дістає на се таку відповідь:

„Jaz sèm kralič tam doma,
K so v bělam hradi line tri, (bis)
Vanej si že stała ti“.

По нім виглядають дальші слова зайвими:

„Al bi poznała svojha moža,
Al bi čej pred te peršeł?“
„Mene se pa le taku zdi,
Da zda z menoj hovori“

одначе вони в балядї цїлком зрозумілі.

В четвертій піснї йде справа скорше. Матвій кидає скоро танечницю з заду на коня і утїкає з нею. Доперва на дорозї питаєть ся її, чи пізнає його, а коли вона заявляє, що не виділа його нїколи, показує їй свій золотий перстень. Але і се не переконало ще вірної жінки — і король мусїв ужити иньших арґументів, про які ми одначе не знаємо, бо пісня тут саме перериваєть ся. З порівнаня виходило би, що перша пісня найправдоподібнїйше найстарша, про що впевнили вже нас і иньші основні прикмети, а ще більше впевнює ясний опис утечі.

11) Утеча відбуваєть ся на однім кони (в усїх відмінах), про якого більше розказуєть ся в пісни 4, 5 і 6:

„Kir nij nigdar pio mèrzle vode
Jino nij jédo drobne otave:
Pio jè sladko ipavčiną,
Zoblo je rumeną šenicą“ (с. 18 N. 4).

12) Утїкачів здоганяють Турки, але Матвій уміє їх усїх перебити і вернути щасливо (лише в ч. 4 відбуваєть ся утеча цїлком спокійно). В 2 числї баша змушений навіть сам завернути погоню. До того долучено іще в першій піснї мотив про прибиванє підков відворотною стороною, який повтаряєть ся також в дальшій, другій з ряду, балядї.

13) На кінци згадую про ще один характеристичний мотив, з котрим стрічаємо ся в 1 (5 і 6) пісни. Баша жалує за Аленчіцою, а жалує тим більше, що любив її по правдї.

Я навмисне подав ширше зміст тої баляди і її складові части відповідно до того як вони приходять в поодиноких варіянтах, аби дати понятє про сам характер піснї, оцїнити вартість декотрих мотивів з огляду на час повставаня і мати лїпший підклад до порівнаня.

Сам характер баляди каже нам вже богато. Від разу видно, що се щось иньше як сербські пісні про Матвія, що се навіть не подібне до тих епічних пісень про иньших сербських героїв, в яких оброблені подібні балядові мотиви. Нема тут сього поважного спокою і повільности, що в угорськім циклю, а за те живійше темпо і скора переміна образів. Епічна форма 16-ти і 10-ти складного вірша уступає місце лекшому складови з мужеським ритмом. Льоґічна і звичайно консеквентна будова епічних рапсодів набирає тут дуже часто уривчастости: цілі розділи стоять нераз побіч себе, звязані на перший вид слабо між собою. Ліричний спосіб мальованя, який знаходимо в народних піснях з правдивім того слова значіню, появляєть ся вже тут далеко частійше.

Се вже баляда, улюблена форма Словінців, перенята від Італійців і Німців, що не мала часу загнїздити ся у Сербів, бо вже трафила на богату місцеву народню поезію, яка вповні заспокоювала потреби народа. Инакше було у Словінців: тут мабуть не застала лицарська поезія. Заходу нічого такого, щоб їй могло противділати, і стала скоро загально уживаною.

Що форма (а не лише сам зміст) перейшла живцем від сусїдів, про се — на мою гадку — нема сумніву. Треба лише порівнати нашу баляду з італійською з Піємонту, нпр. з „Il saraçino“ [1]), а самим собою приходить ся гадка. Близші студії над сею темою могли би певно показати цікаві результати [2]). Я вкажу тут лише при нагоді на одну формальну сторону словінської баляди, а то на сліди рефрена, який був нерозлучною складовою частиною більшости північних баляд ґерманських, а також стрічаєть ся і деінде [3]). Слідів тих не богато. В цілім

---

[1]) C. Nigra op. cit. стр. 213.

[2]) Пор. пр. результати Халанского, op. cit. Гл. XX. Славянскій эпическій стихъ, стр. 762—800.

[3]) Про се гл. розвідку Geizer-а в збірнику R. Warrens, Germanische Lieder der Vorzeit, де розібрано значінє рефрена і покладено клясифікацію. Богато примірів можна би навести зі збірника Чайльда, з пісень анґлійських і шкотських. Я наведу лише один з баляди „The fair flower of Northumberland“, з якою далї познайомимо ся:

It was a knight in Scottland borne
Follow, my love, come over the strand
Was taken prisoner, and left forlorne,
Even by the good Earle of Northumberland.

(Коли я переходила попри темницю — Ходи, моя любове — ходи зі мною через край — стояв полонений і виглядав — О коби я був дома

збірнику Штрекеля подибуємо лише кілька примірів, з котрих наводжу два з пісень, безперечно старшого типу. В пісні про Матвія ч. 3 повтаряєть ся рефрен: „Oj bohme, bohme, kral Matjaž“ (стр. 14 і д.), а в пісни про дівчину воячку „Bog me da, de je ta, de velja“ (стр. 95 і д.). До задержаня приспіва мусіла причинити ся і латинська релїґійна поезія (пісня N. 615 стр. 580 „O moj Bog, o moj Bog Ljubi sveti Jernej!“ або пісня про сьв. Христину стр. 579 N. 613 „Če se izzravim, Vse bom vrnila; Če pak umrjem, Vam pa Bog lonaj!“).

З формою мусїв прийти і відповідний зміст. Тому студіюючи словінські баляди, отже і баляди про Матвія, мусимо поглянути на сей чужий, захожий елемент і придивити ся тим формам, які він прибрав між Словінцями.

Словінські баляди з того боку дуже важні, як се вже можна сказати a priori з огляду на територіяльне положенє словінського народа. Вони становлять в неоднім випадку цікаву мішанину всїляких впливів нїмецьких, італїйських і славянських і тим ріжнять ся значно від иньших славянських народів. Се видно і в балядах, які ми хочемо переглянути і переаналїзувати (принайменьше в головнїйших прикметах), не запускаючи ся в занадто великі детайлї.

Вже в нашій першій балядї побачимо перехрещуванє романських і полуднево-славянських впливів.

в Нортумберлянд). Francis J. Child, The English and Scottish Popular Ballads. Volume I. Boston and New York, стр. 113. Підчеркнені місця повторяють ся потім в цїлій пісни по першій і другій стрічцї. Іще один примір з французької пісні, наведеної Ж. Зандом, де рефрен становлять слова „J'entends le rossignolett“, уміщені між 3 а 4 стрічкою. А. Веселовскій, Новыя книги по народной словесности. Ж. м. н. п. ч. 244 отд. 2, стр. 177. Нїмецький примір беру з пісні „Grossmutter und Schlangenkönig“ (Karl Simrock, Die deutschen Volkslieder. Frankfurt a. M. 1851, стр. 81): тут повторяють ся на переміну два рефрени: „Kind, sage du's mir, Maria, mein einziger Kind“ і „Wie weh, Frau Mutter, wie weh“. Про значінє і форми рефрена пор. іще отсї студії: K. Bücher, Arbeit und Rytmus. Abhandlungen der phil.-hist. klasse der kais. sächs. Geselsch. d. Wissensch. XVII, 5, Leipzig 1896, R. M. Meyer, Die Formen des Refrains. Euphorion V, 1898 стр. 1—24 і його ж статя в Zeit. f. vrgl. Literaturgeschichte 1, 34, H. Freerik, Der Kehrreim in der mittelhochdeutschen Dichtung. Paderborn 1890. W. C. Grimm, Altdänische Heldenlieder, Balladen und Märchen. Heidelberg 1811, стр. XXXII—III. J. Minor, Neuhochdeutsche Metrik стр. 392 і д.

Зачнім від полуднево-славянського матеріялу, беручи на увагу близькість племени і мови.

З балядою про схоплене жінки неприсутного Матвія і про її висвободжене вяже ся цілий ряд сербсько-хорватських пісень про Марка Кралевича і Міну Костураніна, знаних також загально і між Болгарами.

Найстарший вид тої сербсько-хорватської пісні маємо в збірці Боґішіча, де передруковано рукопись з XVIII в.[1]); за тим промовляє не лише час, коли її записано але і сам зміст.

До Марка Кралевича доходять три вістки на раз. Король угорський просить на свата, Янко воєвода на хрестини, а цар турецький на поміч против Арабів. За радою матери зробив Марко наперед двом першим прислугу, а доперва потім пішов на війну. По трьох роках доніс ся до нього слух (глас ми су допанули), що Міна Костуранін попалив його двори і забрав його матір і любку до неволї. Се його так зворушило, що поблід на лици і звернув на себе увагу султана. Султан не міг зрозуміти нещастя і хотів Марка задержати при собі, одначе сей не відступив від свого і пустив ся відбивати жінку. Поперед усього вибрав ся на сьвяту гору, аби перебрати ся в монастири:

„On ti mi se obuči precrnijem kaludjerom — kraljeviću Marko,
Pod mantiju pripasa tu Markovu britku sablju“
a „Pak mi tamo odjezdi u tu madjarsku zemljicu,
U tu madžarsku zemljicu na dvorove vojvodine“

і заходить до Міни на ніч. Жінка приймає його за дозволом свого нового мужа і гостить його червоним вином; серед розмови пізнає на нім Марковий білий кожух і скороходного коня і здивована питаєть ся, звідки він прийшов до того. Марко хоче тепер спробувати вірність своєї жінки, і оповідає тому видуману історію, що Марко помер в монастири і полишив йому кожух і коня. Сумна відомість витискає сльози на очах жінки: се розлючує Міну, — він бє її в лице. Тоді уже не міг довше Марко укривати ся. Виймив з під мантії шаблю і відтяв Міні голову. Потім вернув з жінкою до дому.

Сей основний зміст перейшов всілякі зміни в численних варіянтах і приймив богато нового, одначе в самій основі не

[1]) В. Богишић, op. cit. стр. 20—24, N. 7. З того самого рукопису надруковано її в другім томі збірки „Hrvatske nar. pjesme“ op. cit. стр. 206—210, N. 47.

змінив ся[1]). Головну зміну бачимо в самім початку, де вставлено широкий епізод про війни Марка в турецькім війську і при самім кінци, де говорить ся про його побут у Міни. Се безперечно пізнійші додатки, що пристали до первісної схеми, записаної в дальматинській рукописи. На се звернув увагу в кількох студіях проф. Халанский, хоч з невеликою рішучістю і ясністю[2]), бо був в першій мірі занятий пошукованєм жерел до поодиноких мотивів і не звернув пильнійшої уваги на означенє вартости і віку варіянтів. Звязаний своєю темою не можу близше входити в розслідженє ґенези пісні про Міну, хоч, як би се могло бути цікаве, і констатую лише, що усі її варіянти становлять в порівнаню з варіянтом у Боґішіча (ч. 7) новійшу і розширену формацію, від якої відбігають знов значно записи хор-

[1]) Варіянти вичислені і зіставлені в студії Халанского: Южнослав. сказ. о Кралевичѣ М. Р. Фил. Вѣст. 1895 т. XXXIII, стр. 91—100 (Похищеніе жены Кр. М. В. 2), у Махаля, O slov. boh. epose, стр. 115 116 і у Созоновича. Къ вопросу о запад. вліяніи на юж.-слав. эпосъ. Варшав. унив. изв. 1897, II, стр. 5—7. Одначе вони вимагають тепер доповненя (Халанскій знає 17 вар., Созонович 18 лишень через те, що почислив передрук у І. Філіповича, Kraljević Marko u narodnih pjesmah. U Zagrebu 1880 N. XL, стр 291 і д, взятий з Вука, II, N. 62, а Махаль 21): місто 21 варіянтів, можемо тепер говорити про 38. 22) „Марко прѣправенъ на калугеръ и Гино Латининъ въ костуръ" в Сборникъ за нар. ум. XII, N. 5, стр. 68 і д. і В. Йордановъ, „Крали Марко въ българската народна епика" в Сборникъ на Българското книжевно дружество въ София. I. София 1901, с. 129—133; 23) „Марко убива Беле отъ костуръ и изгаря Марковица" (ibid. XIII, стр. 101, N. 10); 24) „Марко прѣдърешенъ като калугеръ. отива у Смиляна на гости" (ibid. XVI—XVII, стр. 166 N. 10); 25—37) тих 12 варіянтів надруковано в найважнійших виїмках в збірці Босанца, Hrv. nar. pj. II. Junačke pjesme 1897. Тут належить також пісня румунська про „Marcu Viteazul", надрукована у Теодореску „Poesii populare" в „Revista critica literaria" за р. 1893, якої переклад находимо в праці А. И. Яцимирського, Неизвѣстныя пѣсни о Маркѣ Кралевичѣ (Изв. отд. рус. яз. и слов. И. А. Н. 1904, IX. кн. 4, стор. 209—211. В дечім годить ся з нашою піснею і пісня „Кралевичи Марко отнима отъ Арапи-тѣ взета та земя на Султанъ Муратъ", уміщена в збірці С. И. Б(оянова?). София 1884, N. 2, стр. 16 і д.

[2]) М. Халанскій, К вопросу о заимствованіях в южно-славянском народном эпосѣ, I. Сказанія об увозѣ Соломоновой жены и пѣсни о похищеніи жены Мар. Кралевича. Рус. Фил. Вѣст. 1884. XI, с. 100 і д.; його-ж, К вопросу об отраженіях сказанія о Бовѣ в сербском эпосѣ. Р. Ф. В. 1889, XXI, стр. 278 і д.; також, О нѣкоторыхъ географическихъ названіяхъ въ русскомъ и южно-слав. героическомъ эпосѣ. Р. Ф. В. 1902, XLVII, стр. 108 і д.

ватські і дальматинські. Нові елементи, а передовсім розширений значно мотив про невірну жінку і про поміч 300 Арабів в критичній хвили витворили ся пізнійше, найправдоподібнійше під впливом книжної літератури.

Беручи під увагу лише найстаршу редакцію пісні бачимо між нею і словінською балядою дуже велику схожість основного мотиву.

а) В обох піснях вибираєть ся герой на війну, полишаючи дома жінку і матір (ч. 2 в нашім розкладі змісту і мотивів словінської баляди);

б) за той час пориває йому ворог жінку (ч. 4);

в) герой йде її відшукувати (в слов. 6) евентуально відбити (в серб. пісні 6, 7) і перебираєть ся (в словін. баляді за Турка, лиш в однім за монаха, в пол.-сл. в монаха);

г) перебраний прибуває до дому ворога, пробує вірність жінки і даєть ся їй пізнати (ч. 8—10);

д) в обох версіях пізнають героя, хоч в одній пол.-слав. жінка, а в словінській баша, тому він мусить ужити викруту, що річи дістав від названої особи добрим способом (пол.-слав.) або силою (слов.);

е) щасливий поворот до дому.

Ще більшу подібність виказують деякі з варіянтів, особливо варіянти хорватські і дальматинські. Зіставляю їх разом, бо більша їх половина мало що ріжнить ся між собою і зближуєть ся до версії, яку маємо у Вука (II, N. 62, стр. 362 і д.), та ґрупую їх по мотивам словінської баляди, для ліпшого перегляду.

1) В сербських варіянтах кладе ся головна вага на матір і на двори, а в другій лінії доперва на жінку (Вук II, N. 62, Богишиħ N. 86), але не всюди: більшість варіянтів не знає нічого про матір. Подібно в болгарських. Мотив, що муж іде на війну зараз по весілю, стрічаємо лише в дальматинських піснях: тут іде муж на війну на другий день по шлюбі (Алячевич II, Hrv. nar. pj. II, c. 421; Баніч ibid. 421 з околиці Сіня і стр. 422 з долішнього Дольца; у Томмасеа ibid. c. 426).

2) Діставши відомість листом йде Марко на війну на поміч турецькому султанови против Арабів (Вук II, N. 62, Богишиħ N. 86, Алячевіч Hrv. nar. pj. стр. 419); в других варіянтах, особливо в дальматинських, говорить ся загалом про службу цареви, а в деяких пропускаєть ся цілий вступ про зазив до

служби і про війну (Богишиħ 87, Качановскій[1]) N. 158; в N. 131 йде на Косове поле).

3) У Вука наказує Марко матір:

„Чу ли мене, моја стара мајко!
Граду врата рано затворајте,
А у јутру доцкан отворајте;
Јера сам ти, мајко, у завади
С проклитијем Мином од Костура,
Та се бојим, моја стара мајко
Да ми б'јеле не похара дворе“ с. 364.

Подібно і у Богішіча N. 87. В дальматинських варіянтах говорить ся не так про „двори“ і про матір, як про жінку.

„Oj starice, stara majko moja!
Eto tebi virna ljuba moja,
Ne šalji je za gore na vode,
Skobit će je neznana delija,
Ter će njojzi obljubiti lice.
Nit je šalji, majko, u šumicu,
Nju hajduci hoće uhvatiti;
Nit je šalji k ovcam u planinu,
Jer je Turci otet će na silu“[2]).

В иньшім варіянті[3]) упоминає Марко жінку, аби заперла ворота і доти їх не отворила, доки не верне.

4) Жінку уводить звичайно якийсь дальший або близший ворог. Називаєть ся всіляко: Міня Костуранин (Вук N. 62, Богишиħ 86, 87, Алячевіч с. 420[4]), Кляріч 423 і т. д.), Филип Маджарин (Качановскій N. 147), Янко от Косова (ib. N. 158), Алватар воєвода (ib. N. 131), Домнянін Алія (Баніч)[5]), поп Калуджер (Алячевіч II)[6]), Гино Латинин[7]) а в румунській пісні Йов з Царгороду. Лише з болгар. варіянтів і з одного дальматинського виходить, що він Турок; в иньших не говорить ся нічого про його народність.

[1]) В. Качановскій, Памятники народнаго творчества. Сборникъ отдѣл. русс. яз. и слов. И. А. Н. Т. XXX, Спб. 1882.

[2]) Hrv. nar. pj. II, с. 422 варіянт Баніча.

[3]) ibid. с. 423 вар. Кляріча. [4]) ibid. [5]) ibid. с. 422. [6]) ib. с. 420.

[7]) Сборн. за н. ум. XII, N. 5, Йордановъ op. cit. с. 129—133. Гино очевидно зіпсута форма слова Мина, так як в деяких дальматинських варіянтах Ніко, Міко, Nina і т. и. Иньші здогади у Йорданова op. cit. стр. LXXV і LXXVI.

5) В сербських і болгарських вервіях довідуєть ся Марко про нещастє через сон (Вук N. 62), лист (Кач. N. 131 Сборн. з. н. у. XIII, Алячевіч і ин.) або від слуг (Качан. N. 158). Одначе в деяких дальматинських стрічаємо ся знова з птицею, яку тут стало представляє ластівка, подібно зрештою як і в варіянті словінської баляди ч. 6 (стр. 21 tica lastovica). Ластівка не говорить нічого, лише спускає лист на коліна героя:

„Pa nalazi pticu lastavicu,
Pa joj daje knjigu šarovitu.
Uputi se ptica lastavica,
Uputi se priko bila svita,
Pade Marku na kolina jaka“ (Баніч).

Подібно і в відмінї иньшої пісні[2]):

Tad poleti ptica lastavica,
Ispod krila njajzi pala knjiga
Nu na ruke kralevićja Marka“.

6) В усїх відмінах йде Марко просто освободжувати жінку, знаючи, хто йому її забрав. Одинокий виїмок становить болгарський варіянт в „Сборн. з. и. у.“ XIII, де Марко вертає домів, повідомлений листом матери, що стало ся з його жінкою. Піднести треба, що в дальмат. варіянтах (переважно) доносить йому про се мати.

7) Перебиранє відбуваєть ся в монастири (Вук 62, Богишиħ 86, 87, Качановскій 131, 158 (запускає бороду) і т. д.), або таки на місци (Hrv. nar. pj. II, c. 424 і и.). Усюди служить до того одїж монаха. Варіянт Остоїча[3]) оповідає при тім цікаву подробицю, що нагадує нам західно-европейські (франц. і нім.) оповіданя: Марко подибує в дорозї серед зеленого лїса чорного монаха і міняєть ся з ним за одїж[4]).

8) Про танцї під липою і про цїлу дальшу річ нема нїякої згадки анї навіть натяку.

9) Викрут Марка годить ся у всїх варіянтах. Сам конець не всюди однакий, але він не має жадних спільних точок з нашою балядою.

---

[1]) Hrv. nar. pj. II, c. 422. [2]) ibid. c. 426. [3]) ibid. c. 424.

[4]) Так само робить в нїмецькім оповіданю Рейнгольд. K. Simrock, d. deut. Volksbücher II, стр. 63 і д. „Die Heimonskinder“. Подібно в анґлїйській балядї „як Robin Hood виратував трьох синів одної вдови“. Knortz, Lieder u. Balladen Altenglands, стр. 71, N. 19.

З порівнаня бачимо про те, що деякі варіянти виказують нові мотиви, яких не стрічаємо в старшій редакції, і що їх можна меньше-більше поґруповати по територіям. Для нас важна особливо ся обставина, що найбільше змінені пісні записані в Дальмації і на хорватськім пограничу, себто в територіях найдальше висунених на захід і північний захід, в котрих стикаєть ся хорватська людність з італійською і словінською. Вони ріжнять ся в богатьох подробицях від основного типу і зближують ся більше до баляд словінських. Так приміром характеристичний для них мотив, що муж іде зараз по шлюбі на війну, якого не подибуємо ніде в чисто сербських і болгарських версіях. Характеристична також і ся обставина, що роля жінки виступає тут, подібно як і в словінських балядах, далеко яснійше: зараз пізнати, що вона становить предмет, коло якого ґрупуєть ся пригода. З словінськими балядами лучать ся також дальматинські пісні мотивом про птицю посла-віщуна, що так характеристичний саме для словінських версій.

Сю схожість в основнім мотиві і в деяких подробицях підкріплює іще одна пісня, що вказує в дечім на обосторонний вплив наших пісень.

Се пісня про схоплене жінки Марка і про її увільнене, записана на хорватсько-словінськім пограничу і надрукована в збірці Пльоля-Гердвіґова[1]) п. з. „Kraljević Marko i tri Njemčica“.

З вечера оженив ся Марко а вже рано прийшов лист, аби йти на війну. Покидає про те жінку і просить, аби девять літ чекала на нього а доперва тоді йшла за кого иньшого. Жінка додержує чоловікови віри. Одначе під час його неприсутности прийшли три Німці і забрали її з собою. По девяти літах вернув Марко з війни: мати отворила йому ворота і оповіла йому що стало ся. Він випитав ся її, де та німецька земля і вибрав ся шукати жінки.

---

[1]) Plohl-Herdvigov, Hrv. nar. pjesme i pripoviedke. U Waraždinu 1868, I, стр. 89—91. Передрукована у Кугача op. cit. IV, стр. 294, N. 1501 і у Штрекеля op. cit. I, стр. 89—90, N. 48 „Kraljević Marko reši svojo ženo“.

Dojahal je vu nemačko zemlo,
Njegva luba na vulici v kolu.
„Pomoz Bože, kolu kolovodja!“
„„Bog te primi, neznani delija!““
„Je l' slobodno vu to kolo iti?“
„„Slobodno ti, neznani delija““.
„Je l' slobodno, kraj koga mi drago?“
„„Slobodno ti, kraj koga ti drago““.

Марко вибрав жінку, зачав з нею танцювати і стягнув їй „papuče“ і „bisera“, аби пізнала що се її муж, бо він тільки має до того право.

„Treči krat se kolo zanihnolo:
Bacil ju je pred se na konjiča“

і пустив ся утікати до дому. Німці хотіли його здоганяти, одначе жінка задержала їх, кажучи, що се її муж, Марко Кралєвич.

Пісня годить ся, як не можна ліпше, з словінською балядою, повтаряючи навіть характеристичний епізод з танцями, одначе вяже ся з сербсько-хорватськими піснями особою Марка і епічним ритмом. Виїзд на девять літ згадуєть ся і в иньших дальматинських варіянтах[1]).

Та схожість стане нам більше ясна і зрозуміла, коли возьмемо до помочи анальоґічні балядн західно-европейські, розширені у Франції, Іспанії і Італії[2]), які зібрав Ніґра під спільним іменем: „Il moro Saracino“.

---

[1]) Hrv. nar. pj. II. Алячевіч II, стр. 421, Остоїч стр 424.

[2]) На схожість пісні про Міну з західними верзіями звернув увагу проф. Созонович в короткій але цікавій розвідці „Къ вопросу о западном вліяніи на южно-славянскій эпосъ“ (Варш. ун. изв. 1898 II, с. 1—17), не знаючи іще словінських паралель. Користуємо ся нею і працею Ніґри, о скілько се потрібне до нашої теми. В близше розслідженє поодиноких романських верзій не було потреба входити, бо се зроблене дуже докладно у Ніґри, Canti popolari... с. 219—256, де також наведена ціла література. Пор. іще рец. G. Paris в Journal des Savants 1889 (sept.-nov.), нав. у Созоновича op. cit. стр. 16.

Ніґра доказав, що усі ті баляди провадять до одного жерела, котрого належить, як можна думати по порівнаню варіянтів, шукати в Франції. „Можна приняти — каже він — з певною підставою, що вітчиною наших пісень була полуднева Франція, а спеціяльно Лянґедок, звідки вийшли пісні північно-французькі, катальонські і північно-італійські“ (op. cit. 255). Се приймає також і обяснює Созонович (стр. 14). Пригляньмож ся змістови поодиноких важнійших верзій. Зачнемо від пісень італійських, що найскорше могли вплинути на славянські верзії.

Гарний молодець женить ся з молодою і гарною дівчиною. Вона була ще так недосьвідчена, що не уміла убиратись. В понеділок був шлюб, а вже другого дня виїхав молодий муж на війну, полишаючи жінку саму. Сім літ не було його з поворотом, а за той час трафило ся, що прийшов чорний Сарацин і забрав її зі собою до своєї вітчини. По 7 літах вертає муж з війни і стукає в браму: „Фіоренцо, виходи відчиняти“. На се показуєть ся в вікні мати і розказує, що Фіоренци давно вже нема дома, „бо забрав її чорний Сарацин“. Муж рішає ся шукати жінки, хоч би навіть прийшло ся умерти. В дорозі стрічає три прачки і довідуєть ся від них, де замок Сарацина, та перебираєть ся за їх радою в одіж пілїгрима. Відтак йде просити милостині. Вже з далека бачить його властитель замку і кличе до Фіоренци: гляди, маєш пілїгрима з твоїх сторін. Вона не дуже хоче вірити, бо її сторони так далеко, що хиба одна ластівка могла би прилетіти, але виходить до нього, бо чує його просьбу милостині. Тут дає себе муж пізнати по перстени; Фіоренца бере сірого коня, сідає на нього з віднайденим мужем і утікає. А з вікна дивить ся Сарацин і починає плакати та йойкати: йому жаль, що живив її і тримав у себе цілих сім літ і утратив її, не діткнувши ся її ані одним пальцем (senza neanche toccarle un dito)[1]).

Порівнавши сю баляду з словінськими і полуднево-славянськими бачимо від разу, де належить нам шукати їх жерела. Се стане ще певнійше, коли порівнаємо ще французьку баляду і кастильську романцу[2]), в яких виступають ті самі мотиви да-

---

[1]) C. Nigra op. cit. стр. 213—4 вар. А. Иньші варіянти не богато ріжнять ся між собою.

[2]) Французькі паралелї зіставлені у Ніґри і Созоновича: до них пристають змістом іспанські пісні, записані в 16 варіянтах (Milá y Fon-

леко виразнійше. Тут стрічаємо ся також в деяких варіянтах з подробицею, яка виступає і в піснях про Міну, що жінка пізнає мужа при подаваню вина і що пізнає його по одежі. Ся подробиця стрічає ся також і в кетальонських піснях, де подибуємо і мотив про перстень. В романци про Ґайфера і в каталянських піснях розвинений крім того мотив про утечу і про погоню, якого не знають італійські версії. Про Ґайфера говорить ся, подібно як і в балядї про Матвія, як то він мусів обганяти ся від Маврів під час погонї і бити ся з ними.

На підставі сих порівнань приходимо до того результату, що пісня про Міну з Костура і баляда про Матвія повстали під впливом повисшої теми. Се бачимо лїпше зі зіставленя спільних мотивів:

а) В усїх трьох версіях йде муж на війну, лишаючи дома жінку і матїр. В західних, словінських і дальматинських версіях дїє ся се зараз по весїлю.

б) За час його довшої неприсутности поривае йому жінку ворог, майже завсїди Турок з походженя (ч. 4).

в) Муж довідуєть ся про се (ч. 5) і йде її шукати (словін. і зах. ч. 6, 7) або відбити (пол.-слав.), а щоби виконати своє дїло перебираєть ся за Турка (слов.) або за монаха — пилигрима (зах. і пол.-слав.).

г) Перебраний прибуває до дому ворога і дає себе жінцї пізнати (ч. 8—10).

е) Щасливий поворот до дому.

Усї три версії передають отже одну і ту саму тему, лише з незначними змінами. Тяжко припустити, аби вони повстали самостійно, річ аж надто ясна, що вони залежні від себе і то так, що західні версії становлять жерело славянських.

Труднїйше одначе означити близшу ґенезу обох славянських версій. Наперед видно, що полуднево-славянські версії підпали

---

tanals: Romancerillo catalan. Barcelona 1882 II. 158 і д.) під заг. „La esposa rescatada“, і романци, в дечім відмінні, наведені в збірнику Вольфа і Гофмана (Primavera y Flor de Romances. Berlin 1856, II, с. 25—31) п. з. „Moriana“ і „Julianesa“. Романци про Ґайфера, що походять з рукописий XVI в. надруковані у Вольфа, Primavera II, 222—250, а крім того в збірнику Milá op. cit. с. 228 (катальон.), в портуґальській збірцї у Almeida Garett, Romanceiro Lisbona стр. 94, 97 і у Th. Braga Manual da historia da literatura portugueza 78 і Canzioneiro o romanceiro III, 21. Порівнанє в цитованих працях, Nigra стр. 242 і д., Созонович стр. 9 і д.

значним змінам і улягли націоналізації. Се сьвідчить про їх старше походжене, за чим промавляє і ся обставина, що вони зближують ся далеко більше до старшого типу і первіснійшого, дохованого у Французів і Іспанців, як до новійшого італійського[1]). Головні ріжниці такі: а) вставлений епізод про війни Марка, б) поміч 300 яничарів (чого нема одначе в первіснім типі у Боґішіча 7), в) убите ворога і г) декуди убийство невірної жінки. Ріжниці сї витворили ся під всілякими впливами, яких ми нині не в силї означити. Один лише епізод — перший самостійного походженя: усї иньші се тільки відблиски вандрівних тем, які повторяють ся епізодично в численних піснях і оповіданях иньших народів і могли дійти до полудневих Славян за посередництвом книжної літератури. Оповіданя про упроваджене жінки неприсутного героя і про його поворот, оповіданя про перебиране героїв і про пробуване вірности жінки не обмежують ся лише висше наведеними верзіями: противно, вони знані далеко і широко у всіляких відмінах. Поодинокі мотиви пол.-слав. теми стрічаємо тому нераз несподівано в иньших верзіях подібного основного оповіданя, хоч їх нема в тій нашій західній ґрупі, яку приймаємо за прототип полудневo-славянської. Передовсїм одначе звязані вони з численними редакціями оповідань і пісень про поворот мужа на весїлє жінки[2]). Тут подибуємо і такі мотиви, що лише приходять в полудневo-славянських верзіях про Міну, яких ми

[1]) Для порівнаня подаю зміст другої романци про Ґайфера: Дон Ґальван убиває мужа ґрафинї і бере її за жінку. Потім каже убити сина і принести його серце і палець. Одначе Ґайфер утїкає до вуйка Роляндa і вибирає ся з ним по трьох лїтах до Парижа на Ґальвана; оба перебрані за пилигримів і мають під одїжю мечі. Жінка Ґальвана не хоче їх впустити, бо муж заказав. Але пилигрими повтаряють ненастанно: „дай милостиню як би для Ґайфера“ і викликують сумні спомини у ґрафинї. На те надходить Ґальфан, обурює ся, коли видить, за ким його жінка проливає сльози і ударяє її так сильно в зуби, що аж кров потекла. Пилигрими докоряють королеви, а далї приходить до того, що Ґайфер виймає меч і убиває Ґальвана, по чім дає себе пізнати ґрафинї. Переклад сеї романци у E. Geibel, Gesammelte Werke. 1883 т. VIII, стр. 141—144. Також Созонович, op. cit. стр. 10.

[2]) Цїлий матеріял зібраний передовсїм у працї Созоновича, яку ми вже раз цитували і в збірнику Childa, op. cit. I „Hind Horn“ с 187—208; „Young Beichan“ I, 454—483; „The kitchie boy“ IV, 390—408 і ин. Про сю тему маємо і висше цитовану працю Сумцова.

одначе не можемо наводити, щоб не відбічи за далеко від нашої теми. Усі ті мотиви хоч в иньшім уґрупованю і в иньших рамках бачимо також і в полуднево-славянських піснях про поворот мужа на весілє жінки.

В варіянті у Николича[1]) йде муж на війну зараз на другий день по весілю, діставши наказ від царя і каже жінці чекати девять літ та не виходити замуж. На Косовім поли снить ся йому, що Анджелія виходить за иньшого, тому просить у царя відпустки і вертає до дому, де застає плач і смуток. Марко просить милостині і приймає запросини, аби ввійти до хати і напити ся вина. При тім дає себе жінці пізнати.

Іще більше зближуєть ся иньший варіянт, наведений в збірці Красича[2]). Муж їде на девять літ служити Муратови і каже жінці чекати. По девятьох роках перебираєть ся в болгарську одіж і запускає бороду та приходить до дому. Мати пізнає його коня і питаєть ся, звідки його має, на що дістає відповідь, що він дістав се в спадщині по Марку, як той умирав. Се настроює добре нового жінчиного жениха Пилипа Серданя: приходить до спільного пированя, а рано навіть до дарунків. Марко дістає свою шаблю, убиває нею Пилипа і вертає в свої права. Тут бачимо, як найліпше, як близько стоять оба типи побіч себе і який вплив мали на себе. Останній варіянт назвати б можна навіть переходовою редакцією; ще більше спільних черт виказує варіянт про „Тодора Салаґанина", де маємо також мотив про невірну жінку[3]), а й иньші варіянти м. н. і болгарські, звязані мотивом про убійство ворога і жінки[4]).

---

[1]) Л. Николић, Марко крал. у 8 нар. п. N. 1 (Халанскій, op. cit. стр. 636).

[2]) Влад. Красић, Српске нар. пјесме старијег и новијег времена. К. I. Панчево 1880, N. 5.

[3]) Vienac стр. 126—7, у Халанского, op. cit. стр. 639. Розбір иньших варіянтів ibid. стр. 636—642. Сумцов, op. cit. с. 10—13. Созонович, op. cit. Варш. ун. изв. 1898, I, стр. 25—37. Сюди належить і пісня зі збірника Вука „Ропство Јанковића Стојана".

[4]) Лишаю на боці питанє, о скілько відбили ся иньші мотиви зах. европейської і книжної творчости на піснях про Міну. Анальоґій дуже богато і вони сьвідчать про те, що взаємини народів були в часі середновічнім і в початках нового дуже оживлені і що богато мотивів стало скоро спільною власністю народів. Тут згадаю про дуже близьку паралелю з Вольфдітріха, на яку звернув увагу проф. Халанский (K. Simrock, Heldenbuch III, с. 513-5 і д. і A. Henrici, Das deutsche Heldenbuch (в Kürschner-a Nationalliteratur с. 53—55). Жінку Вольф-

Пісні про поворот мужа на весіле жінки по довшій неприсутности відбили ся особливо виразно в дальматинських верзіях, як се можна бачити з висше зробленого зіставленя. Вони піддержали ся ще змістом дуже популярної словінської баляди.

Заходить питане, в яких відносинах стоять пісні полуднево-славянскі до словінської баляди. Питане дуже важне.

Можливі такі евентуальности: 1) або пісні пол.-слов. повстали під безпосередним впливом західних і дали початок словінським, 2) або противно словінські вплинули на утворене пол.-славянських, 3) або вкінци обі верзії повстали самостійно під впливом західних первовзорів.

Одначе з тих трьох евентуальностий лише остання певна. Обі верзії себто полуднево-славянські пісні про Міну з Костура і словінські баляди про Матвія повстали самостійно під безпосереднім впливом західних верзій. Переходові відміни, коли їх можна назвати переходовими, витворили ся через взаємини обох верзій і через вплив пісень про поворот мужа на весіле жінки.

Постараю ся се доказати, бо доказ потрібний тут доконче, бо на перший вигляд кожда з трьох евентуальностий виглядає правдоподібною.

Полуднево-славянські пісні про нашу тему мають, як ми висше виказали дуже великі точки схожости з словінськими балядами, але виказують побіч того і значні ріжниці. Деякі з тих

літріха поривае великан Дразіян. Муж „eine raube kutte nahm er, die legt'er an den Leib, Verbarg sein Schwert in Palmen und suchte nach dem Weib". У Дразіяна застає він несподівано свою жінку і пробує її вірність, оповідаючи їй, що В. тепер саме оженив ся. Переконавши ся, що його не забула, убиває Дразіяна і забирає жінку. Паралеля дуже близька: узнає її також Т. Маретіч, який не годить ся на иньші наведені у Халанского (Діґеніс Акріт, Гуґо Капет і Бова королевич) Književna obznana. Rad 132 (98) 1897, стр. 39 і Kosovsci junaci с. 108. Але все таки не має вона, на мою гадку, нічого спільного з славянською, хиба о стілько, що перероблено в ній той сам західний мотив чи тему, який був в романцах про Ґайфера, що разом з иньшими відмінами послужили за жерело полуднево славянських верзій. Ново-грецька пісня про Діґеніса Акріта дивним дивом пригадує більше словінські верзії; нема в ній мотиву про підступне відобране жінки: згадуєть ся птиця-вісник і утеча з жінкою, а також геройська борба з ворогами. Звідки ся подібність, не беру ся рішати; зрештою має в собі пісня деякі відмінні мотиви.

ріжниць треба приписати пізнійшим перерібкам, які мали вже місце на полудн. слав. території; одначе деякі з них належать до складу первісного типу і повтаряють ся стало в усіх варіянтах.

Так прим. цілий епізод про стрічу перебраного мужа з своєю жінкою, який виступає стало в кождім варіянті, почавши від найстаршого у Боґішіча N. 7 аж до найновійших, в певнім характеристичнім виді, цілком незнаний в відмінах словінської версії і служить спеціяльною признакою полуднево-славянських варіянтів. В тім одначе годить ся вповні з французькими і катальонськими прототипами (хочби з Ґайфером).

В одних і других піснях відбуваєть ся ціла сцена стрічі мужа з схопленою жінкою в хаті насильника. Пилигрим чи монах (отже і стрій перебраного годить ся) дістає запрошенє до середини і дає себе гостити їдою і вином. Тут пробує муж вірність своєї жінки і мусить видіти, як збиткуєть ся за те над нею його страшний ворог. Тому рішає ся зараз його убити і задає йому смертельну рану мечем, схованим під одіжю. Потім уже наступає поворот. Навіть і в італійських відмінах, де нема убийства ворога повтаряють ся подібні подробиці.

Се сьвідчить ясно, що пол.-слав. пісні переняли сей епізод просто з Заходу а що він грає велику ролю в їх складі то певно, то ї ціла тема перейшла звідтам. В тім упевняє нас ще і мотив про прачки, спільний усім романським і деяким полуднево-славянським версіям, а знов незнаний у словінських.

Марко Кралевич йде відбивати жінку і стрічає по дорозі дві дівчини, що заняті біленєм полотна: від них довідуєть ся, де замок Міни[1]). Так само притрафляє ся і „galant'ови“ з „Il Saraceno“.

Пісні про Міну не могли про те витворити ся зі словінських ані не могли вплинути на їх витворенє. Се набирає тим більшої певности, коли порівнаємо иньші мотиви обох наших версій, а власне тоті, що появляють ся лиш в одній з них.

З мотивів, які подибуємо лише в полуднево-славянських версіях найважнійші отсї: а) мотив про війну, б) муж не вертає домів і перебираєть ся в монастири, в) йде відбивати

[1]) Filipović, op. cit. N. XLI, стр. 306. Сей арґумент не тратить вартости, навіть колиб приняти здогад Халанского про вплив оповіданя про Соломона, бо тоді треба б се виводити з романських прототипів, з яких ціла наша версія повстала (Халанскій, К вопросу о заимствованіях стр. 106 і д.).

жінку, бо знає хто її міг забрати, д) жінка пізнає мужа по кожусі і по кони і дає йому пізнати, що не забула свого давнійшого подруга, е) за те мусить дізнати наруги від нового, з) за се мстить ся перебраний монах і убиває свого ворога, уживаючи до того всіляких способів, ж) по тім наступає спокійний поворот.

Усіх тих важнійших мотивів — про меньші не згадую — не бачимо в словінських варіянтах: маємо про те цілковиту певність, що словінські версії не могли витворити ся з полудневo-славянських, бо коли б так мало бути, тоді б мусіли ті мотиви полишити ся, бо ж вони становлять головний скелет теми.

З другої сторони маємо богато моментів, що промавляють за незалежністю словінських версій від полудневo-славянських.

Словінські баляди не знають найважнійших полудневo-славянських мотивів або знають їх в иньшій формі. Се обставина не дуже маловажна, коли вже знаємо, що пісні про Міну повстали з оглядом на західні взори.

Одначе ще важнійша обставина, що пісні про Матвія Корвіна стоять дуже, дуже близько до романських версій, далеко близше, ніж полудневo-славянські подібного змісту, які прибрали богато нових подробиць і змінили деякі первісні. Словінські баляди, а властиво варіянти баляди про увільнене жінки з рук насильника не виказують стільки нового і повтаряють лише мотиви західно-европейських взорів, а спеціяльно старших, французьких. Тут можемо вже на перший вид сказати рішучо, що мотив перенятий.

Знаючи уже загальний зміст обох версій, зіставимо тепер лише найважнійші мотиви, а особливо ті, які подибують ся тільки в словінських і романських піснях. (Про те, що деякі з них появляють ся і в дальматинських відмінах пісні про Міну з Костура, буде ще далі мова).

1) В обох версіях дістає герой зазив зараз по весілю, щоб йти на війну. Тому покидає свою жінку. Її імя звучить всіляко, одначе усюди говорить ся про її красу, молодість і високе походжене (prelepo mlado deklico-kralico — tanto giuvo e tant gentil, — у Ґайфера донька Карла), [= 1 словін. зіставленя]. В пол.-слав. цілком инакше.

2) Муж вертає домів і не застає жінки; в словінських версіях довідуєть ся вже про се перед тим від птиці. Дома оповідає йому мати, хто зрабував його жінку (слов. N. 4, італійські версії, французькі і іспанські): муж обіцяє віднайти її доконче

і вибирасть ся в дорогу на пошуковане (= 4, 6, 7). В пол.-слав. нема цілої сеї частини.

3) Муж дає себе пізнати по перстени. В пол.-слав. нема (= 10).

4) Жінка зараз пізнає мужа і зараз рішає ся утікати з ним. В пол.-слав. инакше (= 10).

5) Обоє утікають звичайно на однім кони (= 11). В романських версіях випроваджує його жінка з своєї стайні. В пол.-слав. нема.

6) Насильник або сам пускаєть ся за ними в погоню (французькі, іспанські) або висилає військо, яке герой перебиває (Іайфер, слов.). В деяких варіянтах не згадуєть ся про погоню (італ. версії і словін. N. 4, 5, 6): насильник так перестрашений, що боїть ся її висилати (слов. = 12). В пол.-славянських піснях не подибуємо ніяких натяків на се.

7) Насильник жалує, що стратив любку, яку так дуже любив (італ., бретонські, франц., словінські). В пол.-слав. нема.

Як бачимо, мають словінські баляди аж 7 мотивів і то немаловажних, що подибують ся тільки в романських піснях, а не приходять в полуднево-славянських.

Се, думаю, досить, щоб признати їх безпосередну залежність від романських взірців, а з другого боку незалежність від полуднево-славянських що до походженя. Остає лише одно питане. Звідки взяли ся деякі словінські і романські мотиви, яких нема в сербських і болгарських версіях і в найстаршій пісні у Боґішіча, в кількох дальматинських і хорватських варіянтах? Ми назвали їх давнійше переходовими, але більше з огляду на їх територіяльне положене і трохи відмінний характер, ніж з огляду на їх ґенезу. Нові мотиви повстали тут не так під безпосереднім впливом словінських баляд, як би можна думати, як радше під впливом місцевих пісень про поворот мужа по 9 літах до дому[1]). Баляди

[1]) Число девять відповідає тут загальнійшому означеню сім, яке уживане у Німців, Данців, Шведів, Норвежців, Анґлійців, Шкотів і ин. та у західних Славян. Погляд висловлений в піснях, що муж позваляє жінці женити ся, коли не верне до девяти літ, знаний з сербського народнього права. Др. Ф. С. Кравс пише про се в „Sitte und Brauch der Südslawen", Wien 1885, стр. 229. Коли чоловіка девять літ нема з поворотом і нема жадної звістки чи він ще жиє, тоді може жінка віддавати ся. Сей звичай заховуєть ся ще в Чорногорі, а перед австрійською окупацією панував і в Боснії. Про число девять і сім пор. E. Wölfflin, Zur Zahlensymbolik. Archiv f. latein. Lexikographie und

про Матвія, самі посвоячені з тою темою, причинили ся лише до їх спопуляризованя. Так мотив: муж їде на другий день по весілю на війну перенятий не з словінських баляд, тільки з сербсько-хорватських про „мужа на весілю жінки". Слова, які приміром зачинають істрийську пісню[1]) „Kraljević Marko služi cara" — „Sinoć se je oženia Marko A jutros mu bila knjiga dodje" або варіянти в збірці Босанца[2]) годять ся дослівно з початком пісні про поворот мужа на весілє жінки. В словінських балядах виступає тут усюди число — tri noči.

З того самого жерела походить також і пісня „Marko Kraljević i tri Njemčici", яка одначе змінила ся під впливом сло-

---

Gram. IX, Heft 3. Leipzig 1895 c. 343—351, статї Kaegi, Schweizer-Sidler і ин., про се гл. Krauss, Allgemeine Methodik der Volkskunde. Далї статя Андріяна в Mitth. d. Antrop. Geselsch. in Wien за 1901, обговорена мною в „Записках", де особливо важні славянські доповненя, і розвідка Weinhold'a, Über die symbolische u. mystische Bedeutung von 9; Bouchal, Indones. Zahlenglaube. Globus 1903, т. 84, стр. 228—234 і замітка ibid. c. 360. Про число 9 з боку фолькльорного статя A. L. Lewis'a в антропольоґічній часописи „Man" за 1903 р. Про число 7 гл. також в „Euphorion" стр. 388 і д., „Die Siebenzahl in der Dichtung". Про числа в сербській і хорватській епіцї і в великоруських билїнах є статї дра Маретіча. Також статя Weinhold'a в „Am Urquell" 1894, стр. 1—2: „Zur Bedeutung der Zahl Neun" і третїй роздїл працї Daniel'a C. Brinton'a, The Myths of the New World. A treatise on the symbolism and Mythology of the Red Race of America, 1896.

[1]) Hrvatske narodne pjesme... iz „Naše Sloge". U Trstu 1879, I, N. 1, стр. 7.

[2]) Hrvatske nar. pj. II, стр. 422, варіянт Баніча стр. 426, рукописний дальматинський варіянт ч. 160. Також ibid. стр. 423 вар. Кляріча і стр. 421 вар Баніча I. Так само і в анальоґічних піснях иньших народів: в італїйській: „L'á spuzà-la a la dumēgna al lünesdì a l'è sparì" (Nigra 215), в болгарських: „Зажени се млад Стоіан, ф сжбота срешту неделья, ф собота булка доведе, ф неделья свадба заправи. Кога іе било понделник, Кралица писмо допрати" і т. д. (Сборникъ за нар. ум. 1889, I, 39); „А во четвортокъ го оженила, А во петокъ — отъ аберъ му дошолъ, На войска д' одитъ ендекъ да копатъ" (Миладиновцы: Бълг. нар. пѣсни стр. 91 (і стр. 165); словінські: „Zvečera se Marko oženio, Do sveta mu bela kniga došla, Da bu moral vu rojnicu iti" (Strekelj op. cit. I, стр. 89); польські: „Jesce z Kasią nocki nie społ, Juz na wojenke odjechoł" (K. Kozłowski, Lud. Warszawa 1887, стр. 35) або „Raz z nią nocki nie przespał, Na wojenkę iść musiał" (Kolberg, Pieśni ludu polskiego. Warsz. 1857, I, вар. S.). Так само в французьких, каталянських, провансальських і ин. (C. Nigra, op. cit. стр. 233).

вінської баляди, переймаючи від неї мотив про вхоплене жінки підчас танцю і вигладжуючи иньші подробиці.

Таким чином старали ся ми начеркнути ґенезу нашої баляди і її відносини до иньших подібних пісень. Порівнане, над яким ми довше спинили ся, поможе нам тепер оцінити вартість словінської відміни і розглянути критично деякі її мотиви.

Ми вже пізнали жерело нашої баляди і перевели досить докладно порівнане. Результат показав, що вона цілком від нього залежна, коли беремо на увагу головну основу і найважнійші мотиви. Одначе та залежність має тут свої границі: словінська пісня бере вправді ту саму тему, але не перекладає її дослівно, лише перетворює і доповнює. Не все зачерпнено з первісного типу: богато дечого утворено самостійно або перемінено відповідно до артистичного смаку Словінців, богато дечого перенято від їх сусідів. Нинішний вид пісні се уже скомплікований продукт довгих часів, в яких не раз зміняли ся люди і погляди. Се й бачимо по тих варіянтах, що доховали ся до нині. Кілько в них ріжниць, кілько фраґментів всіляких недокінчених гадок, кілько субєктивних додатків!

Розібрати критично матеріял нашої баляди, оцінити його вартість і порівнати його з иньшими продуктами народньої словесности — се задача не легка: вимагає вона спеціяльної моноґрафічної праці, до якої може хтось з часом возьметь ся, студіюючи критично-естетично словінські пісні. Я хочу обмежити ся лише до кількох найпотрібнійших заміток, які самі насувають ся при порівнуваню словінської баляди з полуднево-славянським матеріялом.

Вже давнійше зазначили ми деякі спільні прикмети і не хочемо їх повтаряти. Вони вказують на се, що полуднево-славянські пісні впливали значно на творене словінських версій. Коли се діяло ся, чи тільки в самих початках, коли наші пісні повставали, чи пізнійше, коли вже були готові, сього не можемо сказати, бо до того не маємо жадних даних: можемо лише сконстатувати, що вплив сей істнував і то певне від часів найдавнійших. Взаємини між Словінцями були від давна значні, улекшувані близкістю мови і племени. Особливо оживили ся вони за часів турецьких нападів, коли усіх єдинила спільна недоля. Оживили ся саме тоді, коли творили ся героїчні пісні про оборонців від турецької навали і відживали старі традиції. Тоді то наступала також і виміна народньої літератури, чого сліди бачимо не на однім місци. В тих часах розійшли ся і пісні

про Гуніяді, Матвія і иньших героїв далеко по чужих краях і між чужі народи.

В тих часах, а найпізнійше до XVII в. мусіла на мою гадку наступити остання редакція нашої пісні в такій формі, як її маємо в збірці під ч. 1. Що по за тим змінило ся, се були лише очевидні додатки або пропуски або незначні проби поправок. Нині неможливо сказати, котрі моменти основної редакції перейшли від Сербо-Хорватів або перемінили ся під впливом їх репертуару.

Можливо, що до тих часів може належати мотив, як Матвій дурить султана. Він міг повстати як анальоґія до подібного викруту Марка Кралєвича, лише прибрав иньші форми відповідно до змісту пісні.

Иньші словінсько-сербські анальоґії мусіли появити ся, коли вже редакція прибрала закінчені форми. До ряду тих впливів зачисляю відміну в 4 варіянті. Матвій не бере на себе, як деинде турецької одіжи, лише:

„Poslo je po miniški žnidarji
De są mo strili miniški gvant“[1])

і убираєть ся в стрій монаший, подібно, як і в усіх полудневославянських варіянтах. Згадка про кравця приходить вправді рідко, але за те маємо її в старій пісні, опублікованій Боґішічем[2]). І тут кличе герой до себе монаха-кравця, щоб йому скроїв „чудну доламу“.

Перебиранє в монаха (калуђера), як се каже Халанский, locus communis пол.-слав. епоса[3]). Повтаряєть ся воно усюди там, де є лише мова про перебиранє. Навіть жінка Стояна накладає на себе монашу одіж, коли хоче дістати ся до мужа[4]). Що се був загальний звичай, на те вказує і пісня „Краљевић Марко и Махмут Везир“, де оповідаєть ся про те, як висвободив Сибінянин Янко і Секула замкненого Марка. Досьвідчений Янко дає тут науку молодому Секулї і радить йому:

---

[1]) Strekelj, op. cit. c. 18; gvant = одіж.

[2]) Богишић, op. cit. N. 86, c. 236; Hrvat. nar. pjesme II, c. 213, N. 48,

[3]) Халанскій, К вопросу об отраженіях сказанія о Бовѣ в сербском эпосѣ, стр. 279.

[4]) Мил. Осветник, Разне срп. нар. п. N. 19 „Љуба Јанковића Стојана“; пор. Халанскій, Юж. сл. сказанія о крал. М. XXXIII, стр. 89 (612).

„Ти обуци рухо калуђерско,
А на главу капу камиљавку,
Направи се прни калуђере,
Да идеме у поље косово“[1]).

Монах відповідає в пол. слав. темах середньовічному пилигримови західних і північних народів, з яким стрічаємо ся в всіляких ситуаціях[2]).

Найбільше відбив ся вплив полудневo-славянський, а властиво сербський на 4 варіянті баляди. Вона не зближуєть ся цілком до переходових типів, лише приймає поодинокі елементи. Наперед говорить ся в ній про турецькі війни і згадуєть ся про лист від султана. Дальше приходить мотив про перебиране в монаха, про яких ми згадали висше. Вкінці подибуємо тут ще одну цікаву черту, що повторяєть ся дуже часто в полудневo-славянській епіці.

Під час повороту, який відбуваєть ся спокійно, вступає Матвій до придорожної коршми:

„Šo je mimo mlade birtine.
Mlada birtina na pragi stoji,
Taku je mil kral Matjaž govorí:
„„Pernesi je (?) mi polič vina,
Polič vina ali dva,
Bąma pila z vrancam obedva““ (стр. 19).

Се подробиця на позір незначна і маловажна, але вона має для нас велику вартість, бо вказує, що не лише цілі теми

[1]) Милан Ђ. Станиħ, Срп. нар. песме (јуначке) ч. I. У Београду 1870, N. 8. В анальоґічній пісні у Поповича, Нар. јуначке песме, У Земуну 1859, стр. 70 нема вже перебираня.

[2]) Про перебиране можна зіставити великий матеріял. Се зроблене в наведених студіях Созоновича і Сумцова, а передовсім у Childa на кількох місцях прим. в I томі при балядї „King Horn“, в V т. при балядї „John Thomson and the Turk“ а крім того ще V, 2, 4, 5, 279, V, 6 і т. д. Також у F. Liebrecht'a „Zur Volkskunde“, 1859, стр. 188—190, у R. Koehler'a, Kleinere Schriften, Berlin 1900, I, 117 і 584—5 і у А. Веселовского, Славянскія сказанія о Соломонѣ и Китоврасѣ и западныя легенды о Морольфѣ и Мерлинѣ. Спб. 1872, стор. 283—4. Усе те дотикає в першій мірі перебираня в пилигрима або монаха (дїда). Иньші форми перебираня зачеплені у Liebrecht'a а також в працї А. М. Лободи „Русскія былины о сватовствѣ“, Универс. Изв. 1903, N. 4, стр. 78 і д. і в розвідцї А. Веселовского, Сказаніе о красавицѣ въ теремѣ и русская былина о подсолнечномъ царствѣ. Жур. мин. н. пр. 1878, N. 3.

(Marko Kraljević, Junak Sekol і ин.) і епізоди переходили від Сербів до Словінців, але навіть і поодинокі епічні образи.

Повисший образ належить саме до найбільше характеристичних в сербсько-хорватській епіці. Наведу кілька типічних місць для приміру: Марко Краљевич і брат його Андрій пробували на пустім місци, де не було що їсти і пити. Андрій йде до коршми і находить „pred mehanom krčmaricu Maru“ та просить її, щоби йому дала вина за два дукати „jedan meni a drugi vrančicu“ (стр. 21). Так само робить відтак і Марко: він пє і дає „svom' konju Šarinu“[1]).

Конї сербських героїв поять ся завсїди вином і то червоним. Марко Кр. научив свого коня пити вино[2]) і допровадив його таким способом до надзвичайної сили[3]). Пізнїйше нїколи не забував він поїти вином свого найвірнїйшого товариша. Коли його не було, то усї знали, що

„Већ он пије по механам винце,
Винце пије и поји Шараца“ (свого коня)[4]).

Усї також знали звичаї Марка. В піснї „Sestra Leke kapetana“[5]) виносять слуги Маркови вино:

„Do dva čabra crvenoga vina:
Jedan daše konju od megdana,
Krvav konjic do ušiju dodje,
Drugi popi na pohodu Marko“.

В иньшій піснї „Kraljević Marko i Svilajin ban“, де описують ся приготованя до виїзду, не забуває Марко на коня „I četvrti (put) vinom napojio“[6]). Подібно робили і иньші герої. Згадаю прим. пісню „Краљ Вукашин ухвати вилу и жени се ньоме“, де кінь дістає відінського вина[7]) на власну просьбу:

„Господине Вукашине краљу!
Поткуј мени ноге све четири,

[1]) Filipović, op. cit. стр. 24.
[2]) Вук Караджић, Живот и обичаји нар. српскога. У Бечу 1867, стр. 241.
[3]) Вук К. Рјечник, стр. 346. Халанскій, Юж. сл. ск. Р. Ф. В. XXVIII, стр. 14.
[4]) Петрановић, op. cit. III, N. 15.
[5]) Filipović, op. cit. N. 11, стр. 49.
[6]) F. Š. Kuhać, op. cit. IV, стр. 293.
[7]) Богишић, op. cit. N 85, стр. 232.

Немој оштрих завраћати ћавал',
Напој то ме вином од Видина,
И ракије са Демир Капије,
Нагобљи ме мисирском пшеницом".

Се пригадує нам дальший зворот 4 варіянту:

„Pio je sladko ipavčiną
Zoblo je rumeną šenicą" (стр. 18).

Таких примірів можна би, розуміеть ся, навести ще більше, бо у кождого героя був геройський кінь, а усі геройські коні і їдять і пють що иньше як звичайні коні[1]). Те саме видимо і у иньших народів; так прим. годують ся російські коні пшеницею[2]), грецькі ячменем[3]), а наші вівсом і сіном[4]).

Се були б найважнійші сліди сербсько-хорватського впливу в нашій балядї. Як бачимо, нема їх надто богато.

Далеко більше можна сказати, коли йде мова про означене самостійних словінських елементів. Їх є уже далеко більше. Очевидно мусіла бути пісня більше популярна і тому увійшло до неї богато роботи місцевих співаків: звідси набрала вона так самостійного вигляду в обробленю теми і поодиноких епізодів. Перший такий важнійший мотив — про меньше важні не згадуючи — се мотив про птицю, який повторюеть ся в кождім варіянті, а навіть прибирає розширену форму в відміні

[1]) Про поене і їду коний зібрано літературу у Ореста Миллера, Илья Муромец, стр. 182—3 і 260—1; Веселовского в критиці на збірку новогрецьких пісень *Οἰκονομίδης'α* Ж. м. н. пр. 230, отд. 2, стр. 451 (розмова); Йогож, Южно-русскія былины. Сборникъ отд. русс. яз. и слов. И. А. Н. Т. 36, 1884, с. 17—21, у Аѳанасьева Поэтическія воззрѣнія Славянъ на природу. I, 620 і ин.

[2]) В билині о Чурилї Пленковичу (Онежскія былины записанныя Ал. Ѳ. Гильфердингомъ. Спб. 1873, N. 8, стр. 75):

„Брала Чурилина добра коня
Вела на конюшни стоялыи,
И сыпала пшену бѣлоярову".

Пор. також ibid. N. 189.

[3]) В новогр. пісні у Sakellarios'a, N. 2 переносить кінь хлопця до дівчини за те, що вона його годувала ячменем. Liebrecht, Zur Volkskunde, стр. 156.

[4]) „Насип коню вівса По самиї перса, Та налий водиці По карі очиці, Та поклади сіна По самі коліна". Антонович-Драгоманов, Историческія пѣсни малор. народа. Т. I. Кіевъ 1874, стр. 273. „Дай коникови вівса сіна, А Катеринонці медувина" (ibid. с. 324). Також ibid. с. 260, 261.

ч. 3. Він ріжнить ся в основі від подібного мотиву в дальматинських варіянтах.

В тамтих відмінах виступає птиця тільки на те, щоб передати лист від матери або любки. Се чистий тип мотиву: птиця післанець, в якім вона лише сповнює прошене иньших і переносить відомість призначеній особі, звичайно залюбленому хлопцеви або дівчині. Сей тип загально розширений. Ролю післанців сповнює тут соловій, ластівка, зазуля, сокіл, ворон, крук або голубка. Німецька поезія має навіть цілі пісні на ту тему[1]).

[1]) Птиця переносить звичайно листи залюблених: „Die Nachtigall als Botin" — „Nachtigall, klein Vögelein, Willst du diese Nacht mein Bote sein" питаєть ся хлопець, потім дає лист „in den Mund" а птах переносить. Mittler (цитую в скорочених заголовках), Deutsche Volksl. 1865, N. 601, c. 465; Erk, Die deut. Volksl. I, зошит 3, c. 57; Hoffmann v. Fallersleben, Geselschaftslieder I, c. 33 (Frau Nachtigall, mach dich bereit); L. Uhland, Alte hoch- u. niederd. Volksl. 1844, N. 15; K. Simrock, Die deut. Volksl. (Volksbücher т. VIII) c. 174, N. 86; J. Görres, Altdeut. Volks- u. Meisterlieder, 1817 і т. д. Також L. Erk, Deutscher Liederhort 1856, стр. 290; хлопець дає соловієви лист ibid. N. 91a, стр. 239. Соловій значний також в тій ролї і у Славян прим. „Ach prilet' slavjčku k okenku, Prines od milého novinku" Kollár, Nar. zpiew. 2 вид. II, стр. 211. Одначе частійше виступає сокіл: „К њему дође сив зелен соколе, Испод крила ситну књигу нушти". Вук, С. н. п. II, 383. „Ой, орлоньку, соколоньку! Летиж в мою сторононьку, Дай же знати родиноцї, І рідной матїноцї". Головацкій, Народ. пѣсни галиц. и угорс. Руси. Москва 1878, I, c. 100—1; пор. також Гринченко, III, c. 179, 187, 231. В українській нар. поезії побіч нього іще орел, до якого звертають ся з питанями і просьбами (пор. Голов. op. cit. III, од. 2, c. 22) і ворон, що приносить відомости з лобовища на просьбу умираючого. Подібно переносить крук в угорській пісні поздоровлене від увязненого (G. Heinrich, Ungarische Volksballaden. Ungarische Revue 1883, II, стр. 158). Сокіл появляєть ся в славянській поезії, а ще більше уживають його помочи в північних піснях, в шкотських, анґлійських і шведських.

„O wohl ist mir, mein lustiger Falk,
Hast beides, Zung und Schwingen,
Sollst führen ein Brieflein zu meinem Treulieb
Und nur ihre Antwort bringen" (Warrens, Schottische Volkslieder, c. 165 і Knortz, Lieder und Romanzen Altenglands, c. 4) або в шведській балядї (Warrens, Schwed. Vl. c. 61, N. 10, Die Linde):

„Und kam geflogen ein Graufalk schnell
Den Brief an Herrn Magnus den bring ich zur Stell'...
Der Falke den Brief in die Klauen nahm
Zu Herr Magnus Hofe geflogen kam".

Разом з ним виступає одначе „німецький соловій":

„O Nachtigall, klein Vogel
Willst du mein Bote sein,

В словінській балядї нїхто не просить птицї перенести вістку: про се не згадуєть ся в жаднім варіянтї з виїмкою третього, де птиця сповнює ролю опікуна. Усюди повідомляє вона Матвія з власної волї, очевидно з прихильности до нього. Сей мотив знаний також і у иньших народів, хоч не так дуже як попереднїй. Птахи грають часто ролю добродійних істот і помагають героям своєю радою (сей погляд стоїть в певній звязи з вірою в переміну людий в птахів і стрічаєть ся в тій формі у богатьох народів)[1]). Птахи виказують також велике розуміне

Und zu dem Reiter fliegen,
Dem Herzgeliebten mein,
Und sagen, dass er komme zu mir" (R. Warrens, с. 252, N. VIII Abendgang; пор. іще Mittler, IV, 5). З иньших птиць згадуєть ся іще вазуля, ластівка і голубка. Так пр. в нїмецьких піснях „Der Kukuck als Liebesbote" (K. Simrock, D. d. Volksl. N. 122, с. 221 де нав. паралелї тої піснї) і в українських:

„Ой пошлю я вазуленьку
У чужую крайиноньку
На всю свою родиноньку" (Б. Гринченко, Этнограф. Матеріалы, Т. III, 1889, с. 410, N. 785, а також ibid. стр. 395, N. 714. Ластівка виступає в полудневих піснях (в італїйських, полудневославяньских і словінських і т. д.) а також і спорадично деинде, прим. в словацькій піснї „Cože si mi prissla čierna lastovička!" „„Donesla sem ljstok od twogho srdečka"". Pjsně světske, стр. 73, N. 72. Голуб-голубка сповнюють часто ту саму послугу, пр. в нїм. піснї Die Taube als Liebesbote Uhland, op. cit. I, 2, 711 і Erk, op. cit. с. 465. Дуже часто виступає птах без близшого означеня, як се є в словінській балядї: прим. в новогр. піснї в „*Τραγουδία*" (N. 340) наведеній у Liebrecht'a, Zur Volkskunde, с. 181, де милий переказує милій через пташка, щоби на нього чекала. Більше примірів з північних баляд можна найти у Child'a прим. (птах переносить лист) II, 113, 356—360 і д, 365 і д., III, 4, 8, IV, 412, 482, 484 і д., V, 234 (The Gay Goshauk). Про се пор. зібраний матеріял у Потебнї, Замѣтки о 2 пѣснях, Рус. ф. Вѣст. 1879, 2, с. 203 і д., Веселовскій, Юж.-русс. былины. Сборн. т. 36, с. 403—405, Dieterich в Z. d. Ver. f. Volksk. 1902 „Die Volkspoesie der Balkanländer"; idem, Geschichte der byzantinischen und neugriechischen Litteratur. Leipzig 1902, с. 131—2; 150.

[1]) Птахи остерігають прим. в данських піснях і взагалї у ґерманських пр. „Ravengar und der Adler". R. Warrens, D. Vl. с. 26—29, також Die Edda... übersetzt von K. Simrok, 1851, с. 120—121); Гильфердингъ, op. cit. с. 258 (гавран); с. 515 (два бѣлыхъ лебедя); с. 891 (два сызыхъ голуба) і т. д. (в билинї Іван Годинович); Веселовскій, Юж.-русс. был, Сбор, с. 72—3, 138. Дещо находимо в студіях: G. Weicker'a, Der Seelenvogel in der alten Litteratur u. Kunst. Eine mythologisch-archäologische Untersuchung. Leipzig 1902 (особливо розділ II, Die Sirenen, als menschenköpfige Vögel) і L. Hopf,

справедливости. В шкотській пісні не може пташок дивити ся на те, що дівчина шукає свого любка, не знаючи про те, що його убила Lady Maisry і розкриває їй цїлу правду[1]). В иньшій знов пісні чує велике обурене на фальшиву любку, що убила свого милого і робить їй справедливі докори[2]). Велику ролю грає рівнож пташок (найчастїйше голуб) в балядах типу „Lady Isabel and the Elf-Knight"[3]), де остерігає дівчину або промавляє до її фальшивого товариша. З власної також волї дає птах раду в новогрецькій пісні і помагає братови віднайти сестру[4]). І в німецькій пісні стає птах (соловій) в пригоді молодцеви: він будить його і наказує йому скоро їхати до милої, щоби його не покинула[5]). Птахи звіщають також господаря про його „щастє" в наших (укр.) і взагалї в славянських колядках і щедрівках[6]) пробудивши його зі сну.

Птах остерігає часом не тільки свого улюбленця, але і людий взагалї. Коли в Баденї вибухла холера в 1832 р., надлетїла нагло птиця з лїса, сїла на голову перехожого мущини і кричала „essts granabiar und bibernäl, so sterbts nid so schnäl". По тім влетїла до села і так само голосила[7]).

Tierorakel und Orakeltiere, с. 137 і д. Пор. R. Wünsch, Hessische Blätter f. Volkskunde 1903, с. 151—2. Далї Erk-Böhme, Deutscher Liederhort, 1893, I, с. 29—31, N. 10a і 10b. W. C. Grimm, Altdänische Heldenlieder, Balladen uud Märchen. Heidelberg 1811, стр. 90 і 195—198.

[1]) Warrens, Sch. Vl. с. 50; Jung Huntin.

[2]) ibid. 45 „Graf Richard".

[3]) Child op. cit. I, стр. 22—62. Навіть в польськім відломку находимо ще характеристичні слова:

„Waleciało ptásie z nowe kamienice,
Oddej sie, Kasinko, Bogu Ojcu w ręce". (Kolberg, Krakowskie, II, 168; пор. Wisła: Karłowicz, Systematyka pieśni polskich IV, с. 412.

[4]) *Τραγουδία* N. 4°3. F. Liebrecht, Zur Volkskunde с. 190.

[5]) L. Uhland, Alte h. u. n. d Vl., 1844, с. 59, N. 20.

[6]) А. А. Потебня, Объясненія малорус. и сродных нар. пѣсень. II, Варшава 1887, стр. 78—82. Ластівка, зозуля, соловій.

[7]) Johann Wurth, Beiträge aus Niederösterreich. Zeitschrift f. deut. Alterthum 1859, IV, стр. 26. Вкінци найбільше анальоґічний примір власновільного повідомлюваня стрічаємо в новогр. пісні про Девґенія Акріта (Г. Дестунисъ, Разысканія о греческихъ богатырскихъ былинахъ средневѣковаго періода. Сборникъ И. А. Н., 1883, стр. 15 і д.). Коли Акрит орав, прилетїла пташка, сїла на його плуг і повідомила його, що його дім знищено а жінку уведено.

Найважнійшим одначе продуктом словінським зістає ся цілий опис схопленя Аленчіци. Нічого подібного не маємо деинде, анї в славянських анї в ґерманських піснях. Правдоподібно мусїв він повстати під впливом побутових обставин, бо танцї на вільнім просторі були в загальнім звичаю у полудневих народів прим. у Сербів, Словінцїв і Румунів. Про се істнує цїлий ряд словінських пісень. Усюди вертає той сам образ: під липою стоїть стіл, а побіч відбувають ся танцї. Особливо близький до нашого образ в піснї про схоплене дївчини дїдьком (Strekelj c. 139, N. 83). Товариство танцює. В тім появляєть ся „stari mož“, випитуєть ся хто найлїпше танцює і каже:

„Po čim raje prodajate?“
„„Ene po zlatu belimu,
Ene po zlatu r'menimu““,

далї дає румен злат і танцює.

В иньшій піснї (Strek. N. 82, c. 183) говорить ся знов про липу, стіл і танцї:

„Tam stoji lipa zelena,
Spoda pa miza mirneta;
Tam se ljepi půbi zbirajo“.

Липа і стіл приходять також в иньших піснях прим. Strek. N. 795—840. Липа, як місце сходин залюблених повтаряєть ся в ріжних балядах так славянських як і чужих[1]).

Намовлюване під час танцю витворило ся також самостійно, одначе з оглядом на конструкцію прототипу. До сього мотиву можна би зрештою дібрати досить паралель, але вони не мають близшої звязи з словінською формою[2]).

Сама утеча описана в пісни дуже подібно, як в французьких і каталянських верзіях. Мотив про коваля вплетений цїлком самостійно на словінськім ґрунтї, але не новий. Його стрічаємо дуже часто в оповіданях, переказах і новелях всїляких народів, між иньшим також у лужицьких Сербів. Численні паралелї зібрані у Келера: там зібраний також і ма-

[1]) Пор. приміром замітки Böhme, op. cit., I, c. 590, II, 215—218 і Колляра в його збірцї словацьких пісень.

[2]) Прим. Zlatý zubok в 5 зошитї збірника Škultety-Dobšinsky — Slovenske pověsti 1860, c. 437-8. C. Nigra, op. cit. стр. 114 і д.

теріял дуже близького мотиву взуваня черевиків другим боком, себто запятками на перед[1]).

Цілий епізод мусів звернути на себе увагу: подибуємо його також і в другій пісні про Матвія. Таких зрештою переношень цілих зворотів і уступів можна би навести далеко більше. Сам початок приміром першої пісні повтаряєть ся з малими змінами і в пісні про женитьбу і смерть Лямберґара[2]):

„Mladi Lamberg se oženil,
Sprelepo ženo je vzel
Sprelepo Alenčico,
Mlado polsko deklico“ —

а зворот „na sred Turčie globoke“ приходить в численних піснях[3]). Таксамо і з гарним порівнанєм Матвія з косарем: його знаходимо в пісні про дівчину-воячку[4]):

„Gor in dol po kamre dirja
In Turke doli deva,
De jih za njo leži,
Kakor snopovja za ženci,
Ali trave za kosci“.

Вкінци належить іще згадати, що і імя Матвієвої жінки повторяєть ся в иньших піснях. Те саме імя має жінка Марка Кралєвича і Лямбеґаря: дівчина-воячка називаєть ся теж Аленчіцою; крім того знаємо „Ribnišku Alenčicu“ і „Desetnicu A.“[5]).

[1]) R. Koehler, Kleinere Schriften II, стр. 561 (Über Zambelin Libro di Novelle antiche, при числї 24) і I, стр. 381 - 2. Особливо часто в нїмецьких переказах. J. v. Negelein, Die Stellung des Pferdes in der Kulturgeschichte, Globus т. 83, 1903, с. 349 і там же наведен Henne am Rhyn, Die deutsche Volkssage im Verhältniss zu den Mythen aller Zeiten und Völker, 2 Auflage, Wien 1879, O. Schell, Bergische Sagen, Cebersfeld 1897, с. 565. Fr. Krönig і O. Schell, Sagen aus Nildergebra und der Burg Lohre, Urquell, 1898, с. 127.

[2]) Strekelj, op. cit., с. 50, N. 18.

[3]) Приміром Strekelj op. cit. с. 88, 95, 98, 100, 101, 103 і т. д.

[4]) Strekelj. с. 99, 96, 98, 101, 102. Подібне порівнанє стрічаємо і в поезії иньших народів. Пор. Сумцов, Этюды объ А. С. Пушкинѣ, Рус. фил. Вѣст. 1894, XXXII, стр. 58 і нав. там Ждановъ, Къ лит. ист. рус. был. 44, 221 і Потебня, Объясненія малор. пѣс. II, 129—134. Подібні образи є прим. і у Кадлубка; пор. Er. Sulimczyk Świeżawski, Odblaski ziemi swiętej w literaturze polsko-łacińskiej XII (XIII) wieku. Wisła 1905, II, с. 199.

[5]) Rutar догадував ся тому, що під іменем Аленчіци криєть ся якась мітольоґічна особа, але так далеко не треба мабуть сягати. Замічу, що побіч Аленчіци загально розпросторене імя Marjetica.

Отсим прийшли ми вже до кінця студій над першою балядою. Лишаєть ся тільки питанє про її історичну сторону, але на нього не можна дати доброї відповіди. В житю Матвія нема ніякої стичної точки з нашою балядою; так само в історії Гуніяді і Ульріха Ціллї. Обяснене Рутара, що баляда повстала під впливом оповіданя про небезпечну їзду жінки Матвія, Беатріче з Італії на Угорщину і про її побоюваня, щоби не впасти в руку турецьких загонів, не виглядає дуже правдоподібно. Одначе щось більше певне не можна поставити. Можливо лише, що імя Матвія опинило ся в нашій балядї анальоґічно до пісень про Марка Кралевича, до чого могли би помочи оповіданя про перебиранє Матвія, які кружили загально між народом і мали початок в правдивих подіях з житя короля[1]).

VIII.

Словінські баляди і пісні про Матвія, а спеціяльно баляда: „Матвій освободжений з неволї при помочи доньки турецького царя“.

Друга пісня про Матвія займаєть ся неволею і освободженем[2]) і знана в двох відмінах.

Три рази воював Матвій з Турками щасливо, аж за четвертим разом дістав ся до темної темниці, до вежі.

„Še pride Turka kralja hči
Naj mlajši hči Margetica.
Ga v okenci zagledala,
Se v njega je zagledala.
Tak reče mu Margetica:
„O kaj ti pravím, kralj Matjaž,
Prelepi kralič ogrski!
Še danes živ boš ti ostoû,
Ti jutre Turk bo glavu vzoû“.

[1]) Тих оповідань знаємо ще й тепер богато: доховали ся вони у Угрів, Словаків і Русинів. Про перебиранє Матвія в цїлях военних гл. зрештою Bonfinius, op. cit. Dec. IV, Lib. VIII, c. 523. Csuday op. cit. I, c. 461. Franz Pulszky, Die Renaissance und König Matthias, Ungarische Revue, 1890, VIII, c. 665. Szalay, op. cit. III, стр. 316.

[2]) Strekelj, op. cit., стр. 24–31, N. 9, 10a—č. N. 9 взятий з „Torbice jugoslavjanske mladosti“ III, 66—67; N. 10 був надрукований два рази; в ред. c. у St. Vraza, op. cit., c. 22—25, а в редак. č. у Scheinigga, op. cit. c. 9–13, том IV. Редакції a і b видано по раз перший з рукописів Враза і Прешерна.

Дай мені нагороду, а випущу тебе! Матвій питаєть ся, чи має їй дати срібла-золота, чи чого иньшого і довідуєть ся, що Марґетіца хотіла б його мати за мужа. Відповідає, що се неможливо, бо — як каже:

„Doma imam svojo ženko,
Tri mlade sinke imam ž njo,
Mi turen boš odpirala,
Med njimi se boš zbérala".

Марґетіца не чекає довго. Зараз упиває Турків вином, бере ключі і отвирає темницю. Потім лагодить пять коний, забирає всякого добра і утїкає з Матвієм до його вітчини. Щоби відвернути увагу погонї, уживають і тут способу перебиваня підков, подібно як і в першій піснї, а крім того ще помочи перстеня, який мав власть розсувати воду і лишати суху дорогу, але так, що нїхто сього не міг видїти. Турки дають себе над рікою здурити, що утїкачі перейшли по гребли з накиданого каміня і роблять так само. За той час прибувають Матвій і Марґетіца до дому. Його жінка невдоволена з того, що муж привіз собі коханку і дає се відчути Марґетіцї, ставлячи її в дуже неприємне положенє. Одначе тут показує себе Матвій рішучим і каже шанувати свою любку, яка його випустила з темницї.

Варіянт сеї піснї виказує кілька важнїйших перемін. Зачинаєть ся заспівом, запозиченим з першої баляди: Lepa je krona ogerska", почім описуєть ся темниця вхопленого Матвія:

„Notri je bil let indan,
De ne vidil beliga dné
Ino sonca rumeniga"

Бачив лише Марґетіцу:

„Ona je k nemu tekala,
Kratke čase delala"

і заговорила раз до нього так:

„Ak me češ, Matjaž, uzét',
Jest te čem rešit z' ječe".

Матвій не годить ся на те, бо має любу жінку і дїти, але обіцяє її віддати за молодшого брата:

„Matjaž kakor jest,
Krono ima lepo, kakor jest".

Марґетіца пристає радо і повідомляє його зараз, що утече з ним в день сьв. Марії. Потім іде уже оповіданє цілком так само як в першій пісні (N. 9). Лиш на кінци віддає Матвій товаришку утечі свойому брату на жінку:

„Ta čas po farja pošlejo
De jih precej undukaj poročijo“.

Отся баляда і її варіянт записані в полудневих частинах словінської території, в Країні і Ґориції. Звідси нема нічого дивного, що стрічаємо її і у пограничних Хорватів з Істрії.

Хорватська баляда[1]) перенята без сумніву від Словінців, на що вказує скорочена форма і брак закінченя, себто повороту до дому, і мусіла приняти ся в новійших часах. На сю гадку наводить нас ся обставина, що в представленю намовлюваня до утечі скомбіновано арґументацію обох варіянтів словінських. Згадуєть ся про срібло і золото, так як і в першім варіянті, але побіч того повтаряєть ся з другого місце про сватанє за брата Новійше походженє не стратило б навіть тоді на певности, коли б припустити, що мотив про обіцянє срібла-злота приходив також і в другім варіянті, лише з часом затратив ся, бо і тоді зближаєть ся до нього хорватська відміна мотивом про сватанє за брата, якого нема в першім, очевидно старшім варіянті. Так отже чи приймемо її за комбінацію обох словінських варіянтів, чи за відміну другого — все буде один результат.

Поперед усього висуваєть ся знова питанє про ґенезу нашої баляди і про її вартість що до змісту. Знова мусимо поглянути і розважити, чи її зміст оріґінальний і незалежний від жадних взірців, а тим самим до певної міри опертий на дійсних, історичних подіях, чи може перенятий з готового вже матеріялу иньших народів, а коли б так було, то як його перейнято і оброблено.

На перший погляд може дійсно видавати ся, що пісня цілком незалежна, бо має деякі стичні точки з історичними фактами.

Коли приймемо, що під іменем Матвія доховали ся тут спомини про Гуніяді, то дуже легко впадає в очи його неволя у Джураца Бранковича і увільненє з неї за приобіцянєм засватаня Матвія з сербською княжною. Се дуже підходить до другого варіянту, де дуже виразно підчеркуєть ся мотив сватаня

[1]) Hrvatske nar. pjesme... iz „Naše Sloge“ II, стр. 59 – 61, N. LXII. Lipa Dore i knez Matijaš (в відділї женських).

за брата, отже за особу неприсутну. Можна б про те припустити, що в пісні злучено і скомбіновано історичні спомини про Ів. Гуніяді і його сина; спершу могло усе говорити ся лише про Гуніяді, який вийшов би отже з неволі, приобіцявши оженити свого сина Матвія з донькою деспота, а потім доперва, перенесено цілу подію на Матвія, через що впроваджено в пісню ту неясність і двозначність, яку бачимо в другім варіянті. Сей здогад міг би бути дуже правдоподібним, коли-б не те, що дальший перебіг пісні цілковито не годить ся з дальшою історією увільненя Гуніяді і коли-б не иньші мотиви, про які дальше скажемо. Гуніяді увільнив сам деспот за обіцяне подруже; тут не може бути мови про намовлюванє до сватаня в замін за випущенє з темниці, а що найважнійше про утечу, як діло „королівської“ доньки. Коли б навіть припустити, що нарід міг щось подібного оповідати і з нагоди увільненя Гуніяді, то все таки можна би се віднести лише до другого варіянту, який в порівнаню з першим виглядає на новійшу формацію.

Можливий і другий здогад, що пісня повстала під впливом факту про поворот Матвія з пражської „неволі“ і про його заручини з Катериною. Матвій дістав ся на волю за ціну (хоч не виключно) свого подружя і тому могли бути поголоски, що любка вивела його на волю. Але приймаючи се, знов не можемо собі вияснити, по що тут утечі, коли сам батько на усе годить ся, по що оповіданя про лишену дома жінку Матвія, або про обіцянку сватаня за брата.

Бачимо про те, що при значних натяках на історичні факти, не можна припустити чисто історичного походженя баляди, хиба признати їх вплив на її формованє і злученє з іменем Матвія. Відкладаючи се на пізнійше, коли пізнаємо близше складові мотиви баляди, мусимо тепер звернути ся по раду до продуктів народньої творчости сусідніх і дальших народів, аби переконати ся, чи нема там може подібних мотивів, які би більше підходили під зміст нашої баляди і яснійше означили її жерело, ніж історичні дані, що в неоднім відмовляють нам своєї помочи.

І знов звернім ся наперед до найблизших сусідів, до полудневo-славянських народів, а спеціяльно до Сербів, маючи тепер більше управненя, коли показало ся при розслїдї першої баляди, що істнував їх вплив на Словінців і що були тіснійші взаємини між обома народами.

Дійсно, у Сербів стрічаємо дуже подібну пісню про освободжене з неволї Марка Кралєвича при помочи доньки султана, себто пісню знану під заголовком: „Марко Краљевић и кћи краља Арапскога“[1]), або „M. Kr. prevario Arapku djevojku“[2]). Варіянти не дуже ріжнять ся між собою, тому збираю усї подробиці в одну схему, беручи за підставу варіянт Богішіча і Вука.

Мати Марка Кралєвича питаєть ся його, чому він тепер „гради млоге задужбине“, або як в иньшім варіянтї (Newen), чому йому сохне рука. На те син оповідає, як дістав ся на волю з арабської темниці і як допустив ся при тім великого гріха, за який тепер покутує. Араби зловили його і кинули „на дно у тавницу“, де він перебув цїлих сім лїт:

„Нит ја знадох, кад ми љето дође,
Нит ја знадох, кад ми зима дође“[3]) (Вук).

Неволя була тяжка. — У Bos. 1:

„Pa me muči mukam svakojakim,
Danom muči, noću ne da spavat“.

Осьмого року одначе полекшало йому трохи, бо йому сприяла донька арабського короля. Вона залюбила ся в нїм і приходила до нього ранком і вечером (Вук, Бог., Качан, 132), а на-

---

[1]) Вук Кар., op. cit., II, стр. 376—379, N. 64 і Filipović, op. cit. стр. 325 328, N. XLV.

[2]) Богишић, op. cit., стр. 16—17, N. 4; Bosanac, Hrv. nar. pj. II, стр. 44—5, N. 13 = Бог. N. 5; стр. 45—52, N. 14; в додатку до збірника надруковано 6 варіянтів (стр 347—354) в досить значних витягах. Дальше буду їх означувати порядковими числами: 1 = Алячевич (с. 347) 2 = Ілїч. 3 = Маркович (с. 349), 4 = вар. Павлюнка (с. 350), 5 = Павлїнович, 6 = Трнский. Сей послїдній варіянт дальматинський, зближений до Вукового. Варіянти сеї пісні стрічають ся також в численних болгарських варіянтах, які підпали значним скороченям і додаткам з иньших тем і правдоподібно перейшли від Сербів. Гл. 1, 2) Сборникъ за нар. ум. II, стр. 94, III, стр. 95 96; 3) Сборникъ отъ Български нар. пѣсни, Собр. С. Б. 1884, N. 2, с. 16; 4) Качановскій op. cit., N. 132, с. 280—288 (М. Кралевича ищетъ его мать); 5) idem, N. 171, с. 403—404, в звязи з піснею N. 170 (Марко Кр. убиваетъ дѣвушку Арватку); 6) Миладиновцы, op. cit. N. 54, с. 63 - 65 (Марково исповѣдванье) і у Йорданова, с. 80, N. 29. Сю тему з огляду на пісні про М. Кралєвича обговорює і Халанскій, op. cit., с. 443 - 452, який наводить крім того сербський варіянт в „Neven“ 1855; її присьвячено також місце в його ж розвідцї „К вопросу о заимствованіях“. Р. Ф. В. 1884.

[3]) Се повтаряєть ся в усїх сербських і болгарських варіянтах.

віть серед ночи (Bos. 2, 3) та приносила йому їду і убранє (Bos. 14 і 4), жалуючи його тяжку долю (Bos. 14, ona mlada srca milostiva). Одного разу відважила ся вона заговорити до Марка на тему його освободженя:

„Не трун', јадан, у тавници Марко!
Вић дај мене твоју вјеру тврду,
Да ћеш мене узет' за љубовцу,
Да избавим тебе из тавнице" (Вук);

або у Босанца 14:

„Da ja znadem, kraljeviću Marko!
Da mi možeš trvdu vjeru dati
Da ti n'jesi vjeren ni oženjen,
Da češ, m' odvest Prilipu tvojemu
I da ćeš se oženiti za me,
Puštila bih tebe iz tamnice"[1]).

Марко рішаєть ся скоро, паде перед нею на коліна і присягає, що не має анї жінки анї дітий, що возьме її за жінку і не покине нїколи[2]). Се розрадувало дівчину: отворила зараз темницю і випустила свого любка; потім вибрала пару коний, вложила на них мішки з дукатами і пустила ся з Марком в дорогу.

Доти годить ся полуднево-славянська версія з словінською. Закінченє виглядає инакше, більше траґічно. Марко приїздить на попас і приглядаєть ся лїпше своїй товаришцї. Чорне лице і білі зуби викликують в нїм обридженє: витягає зараз шаблю і ранить її смертельно. Дївчина просить його, щоби не лишав її на поли, але він не хоче навіть слухати її і вертає домів. В варіянтї у Босанца закінченє трохи відмінне. Марко покидає дївчину серед пущі а сам утїкає до дому, не слухаючи її жалїв і просьб:

„Kraljeviću, milo moje drago!
Vodi mene Prilipu b'jelome.
Ako ne ćeš mene za gospodje,
Vodi mene za robinje,
Da ti metem dvora bijeloga
I po dvoru da činim izmete".

[1]) Сей мотив находимо у всїх варіянтах в дуже малих відмінах (Bog. 5, Вук 64, Bos. 14, 2, 3, 6, Качан. 132, 171; трохи відмінно, бо з заміною роль у Милад. N. 54; без зміни у Сбор. от. н. пѣс. N. 2.

[2]) В усїх варіянтах майже дословно.

Той сам мотив, що дівчина хоче стати хоч би і слугою, коби лише у милого, повтаряєть ся і в болгарських відмінах у Качановського (N. 132, 171), а також, як се зараз побачимо, і в иньших, чужих верзіях.

Халанский займаючи ся розбором сербських і болгарських пісень про висвободжене М. Кралевича з неволї, зближував їх спершу з оповіданями про Бову королевича, власне з тим місцем, де оповідаєть ся про його неволю у Маркобруна і про утечу[1]). Одначе ся паралеля не може остати нічим більше, як лише паралелею до мотиву: герой в неволї, донька цїсаря залюблюєть ся в нїм і стараєть ся його з'єднати для себе; він не стоїть в жадній близшій звязи з темою розбираних пісень. Се признав потім сам автор в своїй працї про Марка Кралевича і навів виїмки з хронїки Дуклянського попа з XII в. на доказ, що вже тодї була наша тема знана. Тим одначе не хотїв він звязувати їх степенем зависимости, лише мав на гадцї звернути увагу на розширеність і популярність теми.

Безпосередне жерело сербсько-болгарських пісень видить автор в византийській поемі про Діґенїса і Акріта, яка була звісна у Славян в виїмках знаних під назвою „Дѣяніе и житіе Девгеніево-Акрита"[2]).

Приглянмо ся сьому жерелови, себто шестій книзї поеми, що містить опис неволї і увільненя сина Антіоха, представлений в оповіданю Діґенїса[3]).

Син Антіоха дістає ся до неволї великого еміра з Мерфеке, Апльоравда. По трьох лїтах полюбила його донька еміра і коли не було батька в краю, тодї

„Καὶ σύντομα τὸν ἔλυσεν, ἄνδρα νὰ τὸν ἐπάρῃ·
Καὶ δή μετὰ βουλῆς μητρὸς ἄρχοντ' αὐτὸν ἐποίκε"·

---

[1]) Халанскій, К вопросу об отраж. сказанія о Бовѣ королевичѣ в сербском эпосѣ, Р. Ф. В., XXI, с. 270 і д. Пор. також рец. Маретіча в „Krit. obznana", стр. 29 і замітку в його ж працї „Kosovsci junaci" стр. 19.

[2]) Гл. А. Веселовскій, Отрывки византійскаго эпоса въ русскомъ. Вѣстникъ Европы, 1875, V, с. 750—775 і Халанскій, op. cit. с. 451, де нав. Пыпинъ, Очеркъ лит. ист. с. 85 і д. і Галаховъ, Ист. р. слов. I, с. 405 і д.

[3]) C. Sathas et E. Legrand, Les exploits de Digénis Akritas, épopée byzantine du X siècle, Paris 1875, с. 132 і д. Лїтература про Діґенїса зіставлена у K. Krumbacher'a, Geschichte der byzantinischen Litteratur, II Auflage. München 1897, с. 827—832. Пор. також K. Dieterich, Geschichte der byzantinischen und neugriechischen Litteratur Leipzig 1902, с. 93—101.

Син Антіоха вибрав раз пору, що могла надавати ся до утечі і почав її намавляти до утечі:

„Εἶπε τήνδε καὶ τὴν βουλὴν, ἐξεῖπε καὶ τὸν φόβον
τοῦ πατρὸς αὐτῆς ἀμηρᾶ, μήπως τὸν ἐξανοίξῃ
εὐθὺς ταύτην ἠνάγκαζεν ἔρχεσθαι σὺν ἐκείνῳ“.

Дівчина бояла ся йти в так далекі сторони, але коли він на її питанє *„καλέ μου, μὴ μ'ἀφῃσῃς“* відповів, що її ніколи не покине і оженить ся з нею та присяг, що того додержить, рішила ся з ним утікати. На се годить ся також мати дівчини; приготовлюють ся коні, гроші і усе найліпше з батьківського майна і утеча зачинаєть ся щасливо. Одначе в дорозї син Антіоха лишає дівчину коло одного жерела і вертає домів, не зважаючи на її просьби.

Халанский признає, що обі верзії так близько підходять до себе і так годять ся в деяких подробицях зі собою, що не стоїть ніщо на перешкодї, щоби признати з дуже великою правдоподібністю їх звязь ґенетичну і то в тім видї, що епізод Діґеніса дав привід до зложеня полудневo-славянських пісень. Подібність дійсно велика і не можна її заперечити. В обох верзіях дістаєть ся герой до арабської неволї, позискує любов доньки короля або еміра і клене ся, що не має жінки та додержить слова і утїкає з нею до дому. Годять ся також деякі подробиці, як приготовленя до утечі: забиранє богацтв і випроваджуванє коний, останнїй попас над жерелом (на що автор звертає спеціяльну увагу так як і на подробицю про неприсутність батька, про яку згадує варіянт болгарський у Міладіновців) і жалї дївчини в хвилї, коли герой від'їздить.

Одначе між обома порівнуваними темами заходять також не меньше важні ріжниці і то не лише в подробицях, але і в головній темі. Передовсїм не має грецька верзія того „невільницького настрою“ що сербська. Про темницю і про тяжке бідованє увязненого цїлком не говорить ся, а сама донька не робить нїчого на власну руку, не ризикує богато, тільки йде за радою матери. Тут більше якогось вирахованя і практичности. Донька еміра любить вправдї сина Антіоха, але не робить йому пропозиції до утечі. Противно, вона довго вагаєть ся, чи її можна на се зважити ся і рішаєть ся доперва за радою матери. Утеча залежить тут від сина Антіоха. Він прийшов на сю гадку і він намовляє дівчину, не щадячи присяг і обіцянок. Сам характер утечі не має нїчого таємничого: при помочи матери,

а що найважнійше в неприсутности батька, можна було все дуже добре перевести. Вкінци і конець не такий траґічний, бо син Антіоха не убиває дівчини, тільки полишає її на власні сили. Не кажу вже про се, що саме випущенє увязненого відбуваєть ся не безпосередно перед утечею і що тому нема згадки про ключі, або про підпоюванє, як се бачимо в полуднево-славянських і словінських версіях.

Сї ріжниці не виключають можливости здогадки Халанского лише її обмежують. Се обмеженє потрібне ще більше з тої причини, що цілком подібний мотив стрічаємо також і деинде і то в такій формі, яку безперечно можна б уважати за посередну з огляду на деякі подробиці, що з одного боку вяжуть ся з грецькою версією, але з другого зближують ся до полуднево славянських, а в части і до словінських.

Маю на думці цикль баляд зібраних у Чайльда під назвою „The fair flower of Northumberland“[1]). Вони знані в Анґлії, Шкоції, Данії, Норвеґії, Швеції і Німеччині і передають таку тему[2]): Молодий лицар сидить в темници. Одного разу стоїть він коло вікна і бачить доньку властителя темниці, як та переходить. Кличе до неї: „Гарна дівчино, змилуй ся та зжаль ся наді мною; вкради ключі і випусти мене звідси“. Дівчина очевидно знає, хто сей вязень, бо відповідає: „О я знаю добре, що ви мене не потребуєте. Таж у вас є жінка і діти!“ Тоді лицар присягає їй на Христовий вінець, що він ще не жонатий. Дівчина дає ся тим переконати, йде до комнати свого батька і викрадає ключі з під подушки. Потім відмикає стайню, вибирає найлїпшого коня і випустивши лицаря пускаєть ся з ним утїкати. По якімсь часї приїхали вони до лїса і тут казав їй лицар злїзти з коня і остати, розкриваючи цїлу правду:

„Бо я тебе не потрібую вже,
Я маю в дома діти і жону“.

Се прибило дївчину, але вона таки не хоче розставати ся з лицарем і просить його, щоби взяв її принайменьше на слугу. Лицар не хоче і на се пристати, бо має лїпші слуги — і від-

---

[1]) J. Child, op. cit. I, N. 9, c. 111—118 „Гарна цьвітка з Northumberland“.

[2]) Після варіянту C, передк. з Buchan. Ballads of the North of Scotland, II, 208 і переложеного в збірці P. Варренс, Schott. Volkslieder der Vorzeit, N. 31, стр. 137.

їздить, а дівчина вертає до дому, хиляючи зі стиду і страху голову перед вітцем і матірю.

Се теперішня форма теми, значно скорочена. Ширшу редакцію знаємо з XVI в., надруковану у Чайльда під числом 9А. Вона іще більше пригадує славянські пісні на ту саму тему.

Був колись король, уроджений в Шкоції, що дістав ся до неволї і мусів там мучити ся. Його взяли в тяжку і таку невигідну темницю, що не міг навіть простягнути ся. І раз, коли він так томив ся, прийшла до нього донька ґрафа, прийшла гарна як ангел. Вязень побачивши її перед собою, почав говорити з сльозами в очах: „Гарна пані, змилуй ся надімною і не дай менї вмирати в темниці!“ Дівчина відповіла: „Як я маю змилувати ся над вами, коли ви ворог нашої вітчини“. „Нї, пані — каже вязень — я не ворог. Я прийшов тут з великої любови до вас“. Дівчина не довірює: „Як же ти міг прийти з любови до мене, коли ти маєш жінку і дїтя“, а тодї вязень: „Я присягаю на сьв. Трійцю, що не маю нї дїтий, нї жінки, нїде, навіть в своїм веселім краю, в Шкоції! Як мене пустите на волю, я обіцяю оженити ся з вами; ви призначені панувати над замками і містами і королювати в будуарах“. Сї слова підбили цїлком серце дівчини: вона йде скоро в комнати батька, краде його перстень, аби помогти вязневи, збирає тайком богато золота, вибирає пару гарних коний, а усе на те, щоби втекти з королем. Відтак посилає „слугу“ з перстенем, щоби увільнити вязня. Увільнений сїдає на коня і утїкає з дївчиною. По дорозї приходять над зимну ріку. Дївчина боїть ся, але йде далї, бо на усе зважуєть ся — як сама каже — з любови до короля. Як вже були коло Единбурґа признав ся король, що має жінку і дїти і питав ся, чи схоче бути його любкою. Дївчина обурила ся дуже: „Ти фальшивий і невірний королю! Як можеш такий бути; не безчести мого імени, але витягни меч і скінчи мій стид“. Одначе король лишив дївчину і від'їхав. На се надіспіли два анґлїйські королї і забрали її до її батька.

Иньші варіянти стоять недалеко обох наведених: в трьох з них повтаряєть ся згадка, що дївчина хоче бути служницею у фальшивого любка. Дунські й иньші північні пісні зближують ся в першій половинї до анґлїйських і шкотських; друга половина виказує деякі ріжницї. І тут в норвежськім варіянтї В. стрічаємо ся з мотивом про охоту служити у зрадника.

Північні версії нашої теми вказують виразно, що вона не обмежена на Грецію і полудневo-славянські краї, лише загально

звісна й розпросторена. Анґлійська версія А. стоїть навіть близше до сербської ніж грецька. В ній маємо опис тяжкої неволї і мотив про охоту служити. Дївчина виступає самостійно без ніякої помочи і робить усе з любови до вязня. Про матїр, неприсутність батька і увільнене з неволї богато скорше перед утечею нема тут найменьшої згадки. Утеча наступає безпосередно по умові і увільненю і має характер дїйсної утечі.

З другого боку годить ся вона з грецькою версією в деяких основних мотивах. Ще більше впадає се в очи в відмінї С. І в північних і грецьких версіях виходить початок намовлюваня не від дївчини, лише від хлопця, в обох не має вона з початку довіря і треба її довше переконувати, в обох кінчить ся усе меньше траґічно, бо вязень не убиває її, тільки лишає.

З висше сказаного бачимо отже, що тяжко рішити, що послужило жерелом полуднево-славянських і словінських пісень. Та сама тема розроблена і у північних ґерманських народів і у Славян і у Греків і розвинена так, що її поодинокі мотиви і епізоди повтаряють ся то в піснях одних народів, то в піснях иньших. Ґрупуючи усе по близькости деяких характеристичних мотивів дістаємо такий образ:

1) Версії пол.-славянські, півн.-ґерманські і версія грецька творять одну ґрупу в порівнаню з словінськими версіями. В них згадуєть ся — в противенстві до словінських — обман вязня і його зрадливе поступоване. Усюди, без огляду на се, хто зачинає намовлюване, стараєть ся вязень піддурити дївчину і переконати її, що не має анї жінки анї дїтий і що додержить їй слова, а пізнїйше розкриває їй сумну правду і або убиває її або лишає серед поля, не зважаючи на її просьби, навіть на се, що хоче стати його слугою. Утеча представлена в них завсїди без погонї і більше спокійно, зі згадкою про відпочинок над жерелом або в лїсї, де вязень скидає з себе маску любови і вірности. Цїла друга половина версії, себто утеча і полишене дївчини навязує тут до численних баляд про зведене дївчини і її смерть або опущене зі сторони зрадливого любка. Численні паралелї наведені у Чайльда[1]) в 4 числї першого тому, у Карловича[2]) і у Сумцова[3]), а найбільше схожости виказують ні-

[1]) Child, op. cit., I, c. 22—55. [2]) J. Karłowicz, op cit., Wisła.

[3]) Сумцов в рецензії на твори Романова в „Отчотї о присужденіи премій Макарія". Записки Имп. А. Наукъ, т. 75, с. 164—5. Рецензент приходить до результату, що між піснями всїляких народів про уведене дївчини „прямой зависимости не замѣтно".

мецькі баляди і деякі польські. Для прикладу наведу пісню знану під заголовком „Stolz Sieburg". Співом принаджує до себе Сібурґ доньку короля: вона сама хоче з ним їхати. Приходять на зелене, цьвітисте місце і сідають до відпочинку. Тут стинає їй С. голову.

Серед тої ґрупи зближуть ся до себе пол.-славянські і північно-ґерманські відміни мотивом „служби" і иньшими прикметами, які не приходять в грецькій відміні, що має богато самостійного і нового і зближуєть ся до полудневo-славянських мотивом „жерела". Крім того звязують ся по части північні відміни з грецькою відміною мотивом „хлопець намовляє до утечі".

2) Словінські варіянти творять окрему ґрупу при усій згідности в основнім мотиві. Найважнійші дві ріжниці. а) До утечі намовляє донька султана, бажаючи за се не срібла і злота лише самого вязня, але не дізнає заводу. Вязень відразу каже їй правду, що має жінку і діти і тому не може з нею женитись. В другім варіянті обіцює їй місто себе свого брата (N. 10). В обох випадках рішаєть ся дівчина утікати з вязнем, щоб стати його любкою або віддати ся за брата. б) Розвязка щаслива, бо король дотримує слова, про яке навіть в першім варіянті нема мови і не зраджує дівчини. Вкінци є ще й третя важна ріжниця. За утікачами пускаєть ся погона, так що вони мусять уживати всіляких способів, аби дійти щасливо до дому.

Обі сї ґрупи звязані спільним головним мотивом:

1) герой дістаєть ся до неволї;

2) в неволї залюблюєть ся в нім донька властителя темниці;

3) висвободжує його з неї по уложеню угоди;

4) утікає з ним до його дому.

Сей мотив міг повстати під впливом дійсних подій, які могли повтаряти ся без огляду на край і національність. Порівнаймо приміром нашу думу про Івана Богуславця[2]), де опи-

[1]) K. Simrok, op. cit., N. 8, стр. 23 і д. Паралелї сеї баляди відбігаючі значно від себе находимо у нього ж в ч. 9 „Stolz Heinrich" стр. 23 і у Kretzschmera, Deutsche Volkslieder I, 187, N. 106, близші в „Wunderhorn" I, 39, у Meinert-a, „Sammlung der Volkslieder..." Berlin 1807, 69, у Kretschnera, op. cit. II, 199, у Erk'a (Irmer) „Die deutschen Volkslieder..." 1843 (Neue Sammlung) II, 3, 10 (вз. з Simrock'a с. 596).

[2]) Антоновичъ-Драгомановъ, op. cit., стр. 241—243. Приклад не тратить нічого, коли-б навіть дума була підроблена. Характеристична подібність сеї української думи з варіянтом Іліча (Bosanac,

суєть ся анальоґічна подія. Козацький отаман сидить в „темній темници“: його „пізнає“ пані Кізлевская і намавляє його, аби покинув віру християнську і гуляв з нею; отаман не годить ся на се, одначе уступає пізнійше і йде в тереми Кізлевської. Дума має бути переповідженєм епізоду, оповідженої в „Исторіи Руссовъ“ під р. 1583“: козаки вибрали ся проти Турків. Підчас виправи „писарь Богуславецъ захваченъ былъ Турками въ плѣнъ при городѣ Козловѣ; но послѣ Запорожцами былъ выученъ помощію Семиры, жены паши турецкаго, которая выѣхала вмѣстѣ съ Богуславцемъ въ Малороссію и была его женою“ (стр. 31—32). Паралель до поодиноких епізодів і мотивів можна би навести дуже богато. Досить звісний мотив, що підпоюють ворогів і крадуть їм тоді ключі, аби увільнити вязня. От стрічаємо ся з ним у Сушіля[1]) в пісні „Nepoznaní“. Брат сидить в темници. Кася хоче його увільнити, а раду дає жінка Турка:

„Neplač ty Kačenko
Přepěkna švadlenko.
Pána opojíme,
Klíče mu ukradem,
Temnicu odemknem“.

Так і зробили.

Одначе з тим усім не можна заперечити, що між усіми наведеними мною верзіями істнує так велика схожість в подробицях, а навіть в деяких образах, що годі думати про їх самостійне, незалежне від себе походженє. На мою гадку вони повстали на основі французьких оповідань і пісень, в яких описувало ся війни з Сарацинами і цілком анальоґічні події неволі і утечі і звідси розійшли ся до иньших народів, де підпали всіляким змінам і приняли деякі готові теми, а передовсім тему

Hrv. nar. pj. II, c. 347–9) на точці мук за віру. В обох піснях приходить ся героєви терпіти всілякі переслідуваня за те, що не хотів покинути християнської віри. З цікавих анальоґій згадаю іще про опис темниці, що приходить в думі про Марусю Богуславку (Ант.-Драг., op. cit., стр. 230) і дуже підходить до опису в баляді про Матвієву неволю: „То вже тридцять літ у неволі пробувають, Божого сьвіту, сонця праведного в вічі собі не видають“. Розуміє ся, що обі анальоґії востають ся лише анальоґіями, які повстали незалежно від себе під впливом обставин.

[1]) Fr. Sušil, Moravské národni písně, Druhé vydáni, V Brně 1860, стр. 793, N. 16; наведено і у Ант.-Драг., стр. 239–40.

про уведенє дівчини і зраду. Сей мотив міг зрештою бути і в французьких жерелах, лише не доховав ся або відділив ся і пристав до иньшої теми.

Мотив про увільненє увязненого героя з темниці при помочи залюбленої доньки володаря або властителя тішив ся загальною популярністю і був на всілякі способи оброблюваний. Річ діяла ся звичайно в неволі поганській або сарацинській, а увільнювала донька або невірна жінка короля. Так пр. в франц. Chanson de geste „Floovant", що опирасть ся на дуже старій традиції і походить з 12 століття, герой веде війну з поганами і дістасть ся до сарацинської неволі. В нім залюблюсть ся донька поганського короля і увільнює його з темниці, стараючи ся з'єднати його для себе[1]). В циклю про Guillaume d' Orange увільнює героя поганка Orable і переховує у себе[2]). Подібну в дечім тему, як в другій балядї про Матвія, стрічаємо в великій епічній пісні з часів хрестоносних походів в „Baudouin de Sebourg". Герой Ernout v. Beauvais дістає ся до сарацинської неволі, яку йому улекшує княжна Елеонора за се, що обіцяв її віддати за свого сина[3]). В chanson Chevalerie Ogier[4]) сидить герой цілих сім літ в темниці, а за той час відвідують його дами і приносять йому їсти. В „Gaufrey", в творі незнаного автора з початку XIV в. сповнює ролю помічниці поганка Flordespine[5]).

В німецькій літературі подибуємо також часто оброблення нашої теми. В дуже популярнім романї Pleier'a „Tandarois", який доховав ся і в чеській редакції, кидає героя Кандаліон до темниці. Одначе залюблена в нім сестра властителя Антонія, витягає його в ночи при помочи своїх дівчат простиралами з темниці і ховає його в своїх комнатах[6]).

---

[1]) G. Gröber, Die französische Litteratur в „Grundriss der romanischen Philologie" II, 1 Abt, Strassburg 1902, стр. 537.

[2]) ibid. стр. 469 і О. Миллеръ, Илья Муромецъ, стр. 876.

[3]) G. Gröber, op. cit., стр. 815.

[4]) L. Gautier, Les épopées françaises, étude sur les origines et l' histoire de la littérature nationale, III, с. 241, нав. у О. Миллера, op. cit. стр. 876.

[5]) G. Gröber, op. cit. с. 800. Нашу тему стрічаємо також в верзіях про Мерліна. Пор. прим. O. Klob, Beiträge der spanischen und portugiesischen Grallitteratur, Zeitschrift f. roman. Philol., 1902, с. 181.

[6]) K. Goedeke, Geschichte der deutschen Dichtung im Mittelalter, 2 Auflage 1871, II, стр. 138.

Не лише мотив про увільнене героя з вязниці був загально звісний в західній середновічній літературі. Се треба сказати також і про утечу героя з дівчиною або жінкою, що його увільнила.

В творі Ульріха з XIII в. оповідає ся така подія[1]), що дуже підходить під тему наших пісень:

Віллегальм дістаєть ся в неволю поганського короля. Тут бачить його Арабеле через вікно темниці. Вона часто появляєть ся перед вікном, а відтак плекає його в тайні, почувши до нього любов. На той час відходить муж, лишаючи їй сторожити темниці. Арабеля не може оперти ся покусі і випускає вязня. З ним грає тепер в шахи і обідає; заким муж вернув, було усе зладжене до утечі; корабель наладовано богацтвами і на нім утікли Віллегальм і Арабеле.

Подібність з грецькою версією впадає тут зараз в очи.

В оповіданю про Вальтера Аквітанського, так як воно передане в хроніці Боґуфала, сидить Вислав в темниці. В неприсутности мужа почула до нього любов Гельґунда і утікла з ним до його вітчини[2]). Тут же подибуємо й иньший епізод, в якім знов вертає подібний мотив, як в наших піснях, лише трохи змінений.

Вальтер мучить ся звязаний невірною жінкою. Увільнює його сестра Вислава, якій повірив брат сторожу над увязненим. Її спокусила надія, що вязень може з нею оженити ся і тому сама запитала його, чи не возьме її за жінку, коли б його освободила. „Spondet ille et juramento confirmat, quod eam maritali affectione, quoad vixerit, pertractet“ — одначе не додержує слова. Іще більше зближені до нашої теми анґлійські баляди, в яких виступає „Young Beichan“[3]):

Беікан дістаєть ся до сарацинської (або турецької) неволі, де мусить зносити тяжкі муки і не бачить божого сьвіта. Його полюбила донька короля Susan Pye і тому зайшла раз тайком до темниці. Довідавши ся, що він не бідний, підкупила сторожу золотом і сріблом (вар. А.), дістала ключ від темниці і випустила свого любка. Потім дала йому корабель і харчів і виправила домів, обіцяючи, що за сім літ сама прибуде до нього. Дальше йде вже иньший мотив про поворот героя на весіле мужа. В варіянтах згадуєть ся ще, що донька короля зажадала

[1]) idem, стр. 130—131.
[2]) Лобода, op. cit., Унив Изв., 1903, N. 4. стр. 112.
[3]) Child, op. cit. I, стр. 454—483.

від Бейкана присяги, що слова додержить і з нїким не оженить ся (Е); в варіянтї С. чує Isabel пісню вязня, що як би його освободила чи то вдова, чи дївчина, то зараз оженив би ся з нею; вона викрадає батькови ключ від темницї і випускає вязня[1]).

Як бачимо, була наша тема дуже звісна і підлягала всїляким перерібкам і комбінаціям[2]). Славянські, грецькі і північно-ґерманські піснї представляють теж лише оброблене тої самої теми, яка кружила чи то в піснях, чи то в оповіданях. Невияснена лишаєть ся тільки близша звязь між усїма верзіями, особливо звязь північно-ґерманських верзій з славянськими і грецкою. Народи, що могли посередничити, себто Нїмцї й Італїйцї, не мають тої теми в такій формі, як в наших піснях. Близша звязь істнує тільки між полудневo-слав. піснями про доньку арабського короля і грецьким епізодом про Діґенїса Акріта та між ними і словінськими балядами.

З сербськими піснями виказують словінські значну подібність в початкових частинах: місце, де дївчина намавляє Матвія, годить ся навіть дослівно і повтаряєть ся в усїх варіянтах обох пісень. Зрештою одначе маємо в словінських балядах цїлком окреме оброблене.

Друге питанє, чи воно первісне, чи доперва пізнїйше. Можна догадувати ся, що первісна форма зближувала ся лише до теми сербських пісень, а змінила ся пізнїйше навязуючи до історичних споминів про любовницю Ульріха Цїллї або навіть самого Матвія. Ще можливійше, що взагалї цїла верзія витворила ся доперва під впливом полудневo-славянських пісень про Марка Кралевича і приняла ся у Словінцїв в зміненім видї при-

---

[1]) Гл. Knortz, Lieder und Romanzen Alt-Englands, стр. 18; Созоновичъ, op. cit., Варш. Ун. Изв. 1897, V, стр. 41—45.

[2]) Навіть в польських піснях передаєть ся сей мотив: хлопець сидить в темницї, дївчина освободжує його на його просьбу і гине з його руки. Пор. Kolberg, Mazowsze, III, N. 116; Wójcicki, Pieśni Białochrobatów, I, 96—97. Про се гл. Karłowicz, op. cit., Wisła IV, с. 418—9. Ремінїсценції тих мотивів стрічаємо також в одній бельґійській піснї. Хлопець сидить в темницї; в нього залюблюєть ся донька надзорцї і просить судію, щоби його випустити, а коли се не помагає, бере батькові ключі і хоче випустити милого. Одначе милий хоче умерти на її руках. O. Wolff, Hausschatz der Volkspoesie, 1853, с. 278, Der Gefangene. В иньшій нїдерляндській піснї, яку подибуємо і у Нїмцїв (Kretzschmer, op. cit., I, N. 11), освободжує мила милого з неволї таким способом, що посилає йому в хлїбі пильники. Пор. Erk-Böhme, Deutscher Liederhort, I, IV, 63, стр. 222—4.

ладжена до місцевих традицій. Спомини про Гуніяді і Матвія підходили до мотивів сербських пісень і вплинули на се, що їх перенесено на готові вже взірці: змінив ся лише характер пісні. Словінці знали і Гуніяді і Матвія як чесних і справедливих панів, тому не могли не змінити місця про зрадливе поступоване Марка Кралевича. Матвій поступає навіть в тяжкій неволї чесно і справедливо і додержує свого слова. Щасливий конець явив ся також з огляду на історичні події. Иньша річ, що тепер трудно означити, які саме факти причинили ся до того — чи історія увільненя Гуніяді з неволї за ціну подружя його сина Матвія з Елїзабетою Ціллї[1]), чи поворот Матвія з Праги з першою його жінкою Катериною, чи може любовні пригоди Ульріха Ціллї. Першу евентуальність можна б приложити до другого варіянту, де Матвій обіцяє Марєтіцу оженити з своїм братом. Мотив про спроваджене любки до дому витворив ся самостійно і то найправдоподібнійше під впливом численних оповідань про любки Матвія і Ульріха, в яких навіть далеко більше говорило ся, ніж в дійсности було. Матвій, як подають жерела, спровадив собі любку з походу під Вроцлав і жив з нею дуже щасливо[2]): Варвара походила з дуже знаменитого роду, але була тиха і невибаглива і не робила нікому прикрости і кривди, хоч могла надуживати своєї власти, бо Матвій був дуже до неї привязаний і любив її щиро. Цінив в ній і шанував також матір одинокої своєї дитини.

Характер Варвари пригадує нам Марєтіцу з баляди. І про Ульріха могли розказувати богато на ту саму тему. Лїтописець ґрафів Ціллї згадує прим. про його любощі з надворною дамою Веронікою[3]).

На підставі усього висше сказаного приходимо до такого результату: Словінська баляда про освободжене Матвія з неволї представляє перерібку дуже популярної теми, з якою стрічаємо ся у иньших народів, а головно у Франції, Анґлії і Німеччині і повстала під впливом сербської пісні про Марка

[1]) Матвій був дійсно заручений з Єлисабетою а навіть оженений, тільки не жив іще з нею задля свойого молодого віку. Вона померла незабаром по шлюбі. Fraknoi, op. cit., стр. 19—25.

[2]) ibid. стр. 234. Slovanstvo. Spisali J. Majciger, Max Pleteršnik in Bož. Raič, стр. 46.

[3]) Chronika der Edlen Grafen von Cilli... Hahnii Collectio... II, стр. 683.

Кралєвича і місцевих історичних традицій, що причинили ся до її запозиченя і вплинули на її теперішній вигляд.

Вкінци згадаю ще, що до баляди дістали ся і казкові мотиви, як прим. мотив про перстень, вкинений в воду, щоби можна перейти по сухім дні. Епізод про дурене Турків належить до ґрупи оповідань про дурні народи[1]) і повтаряєть ся в звязи з иньшою темою в одній сербській пісні.

В звязи з піснями про неволю Матвія стоїть також одна північно-хорватська пісня[2]), про яку тут хочу згадати, бо вона оспівує також неволю короля. Початок пісні зближуєть ся заспіву словінської баляди:

„Vojeval, vojeval dobri kralj Matiaš,
Troje boje spravil, troje kopje slomil,
Troje kopje slomil, v Turske ruke dopal“

але дальший перебіг цілком иньший. Матвій йде стежкою, а три турецькі баші говорять до себе тихо пливучи Дунаєм:

„Da nam je ulovit kralja Matiaša,
Mi bi njemu dali troju smrt' zbirati:
Prvu bi mu dali: na krasu sgoriti;
Drugu bi mu dali: va tamnici sgnjiti;
Tretu bi mu dali: od sablje umrîti“.

Се зачув Матвій, розлютив ся дуже і почав Турків ганьбити. Усі їх кари не для нього: йому лише від шаблї умирати.

Пісня не має в собі анї нічого історичного анї се навіть самостійна пісня — се тільки змінений трохи уривок з пісні про Секулу і царя Сулеймана[3]). Секулу схопили Турки до неволї. Сулейман питаєть ся його, якої хоче кари:

„Али ћу те бацит' у Ситницу воду
Ал' на живом изгорјети огњу,
Али ћу те обесит' јунака?“

---

[1]) Сумцовъ, op. cit. Записки т. 75, стр. 196—7; Клингеръ, Сказочные мотивы въ исторіи Геродота, К. Унив. Изв., 1902—3. Численні причинки в „Am Urquell“ II, III, IV.

[2]) Fr. Kurelac, Jačke ili narodne pěsme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po župach šoprunskoj, mošonjskoj i železnoj na Ugrih, Zagreb 1871, c. 203—4, N. 498.

[3]) Богишић, op. cit., стр. 283—4, N. 101; Станић, Срп. н. п. и нар. пр., стр. 84—5 (Роиство Бановић Секуле).

Секула не задоволений анї одною карою: хоче згинути від шаблї.

Мотив мусїв бути дуже популярний, коли пристав до Матвія. Що більше, його подибуємо ще в кількох піснях про иньші особи. У Вука перенесений він на Юрішіча[1]), у Куреляца на якогось Джурджа, якого хоче зловити 300 яничарів[2]). Там же перейшов він в иньшій піснї[3]) на звичайного авантурника, якого запросила до себе жінка Шермана, гадаючи, що муж не прийде.

Дотеперішні три баляди про Матвія повстали принайменьше в части під впливом історичних споминів, переймаючи захожі, підходячі теми. Четверта пісня[4]) носить цїлком иньший характер — се найзвичайнїйша леґенда, до якої причеплено імя угорського короля.

Матвій хоче вибавити свою матїр, в другім варіянтї свою любку з пекла, а Пан Біг радить йому купити жовті гуслї і заграти перед пеклом. Матвій слухає божої ради, вистрашує грою дїдька з пекла і дістає дозвіл витягнути собі звідти бажану особу. На нещастє нї матїр, нї любка не вміє удержати язика в ротї і зачинають проклинати пекло. За те відривають ся і знов спадають до нього.

Матвія причеплено до піснї тільки через слово краль, яке було в первіснім текстї. Словінець чуючи його само собою нагадував собі свій ідеал, Матвія, і втягнув його в пісню. На се вказує другий текст (N. 65), далеко повнїйший і обширнїйший. В нїм згадуєть ся лише „deveti kralj“, що пливе засумований в човнї попри човна Господа Бога і Ісуса Христа. Бог питаєть ся про причину його смутку, на що він відповідає, що не може бути веселий, коли не може нїде знати своєї „žlahtne starše“. Бог радить йому заграти на скрипцї. Деветі краль став перед дверми пекла і грав день і ніч, аж доки не вийшов дїдько і не позволив йому забрати собі тільки душ, кілько схоче. Краль забирає матїр, одначе і тут кінчить ся тим, що вона вертає до пекла.

---

[1]) Вук К., II, N. 52, стр. 321—2, стрічка 60 - 86.

[2]) Kurelac op. cit., I, N. 471, стр. 170.

[3]) idem I. N. 456, стр. 155.

[4]) Strekelj, op., cit. надрукував три відміни в 4 редакціях. I, с. 112—116, N. 64 a, b, 65 і 66. З того по раз перший появляють ся N. 64a; иньші були друковані: N. 64 b у Враза, op. cit., 6—7, N. 65, у Равнікара, op. cit., 2—5, N. 66, записаний Валявцем в „Slovanski Glasnik“ V, 1860, 24.

Пісня повстала під впливом церковної літератури, який був і зістав ся у Словінців дуже великий і перейшов глубоко в верстви народа, в його житє-бутє і в його творчість далеко більше, чим у иньших славянських народів. Половину більших пісень, а хто знає чи і не більшу творять або леґенди про сьвятих і їх чини, або про всілякі демонольоґічні появи. Особливо велику ролю грає при тім другий сьвіт, а властиво його страшнійша і більше знана частина, пекло, з яким стрічаємо ся також в нашій пісні (пор. прим. у Strekelja N. 390 „Duši rešeni s sveto mašo in pomočjo Marijino", N. 374—385 „Duša v pekel zavrnjena", N. 386—389 „Duša vagana", N. 392—396 „Študenta in kelnarica", N. 397—400 „Tri pogubljene duše" і т. д.).

Що пісня завдячує свій початок церковному впливови і не має в собі нічого мітичного, як се хоче видіти проф. Рутар, про се сьвідчать дві знані мені паралелї, чеська і лужицька.

Чеська[1]) пісня цілком нагадує словінську, лише місто Матвія згадуєть ся „David kral". Йому доносить Матір Божа, що його мати в пеклї. Давид бере зараз гуслї і йде перед пекло грати. Грою викликує свою матір і иньші душі, а також і дідька. З ним закладаєть ся, хто ліпше заграє і виграє свою матір. Одначе

„Dušičky se jí chytaly,
Z pekla ven vyjít nedaly".

Іще близша до словінської лужицька пісня: там говорить ся і про божу раду заграти, так як і в словінській пісні ч. 65 і 66:

„Što sy tak zrudny, Dawicé,
Zo sebi ne 'raješ!"
„„Och, kak da nechaṃ zrudny być,
Dyž nimam nikoho.
Nen a mać staj mi wumrelaj,
Wobaj se heli palitaj"".
„Och Dawicé, och Dawicé,
'Zmi sedi jeno hušlički!
'Zmi sebi jeno hušlički,
A 'raj ty rončka tsi".

Лише конець трохи відмінний[2]).

[1]) Sušil, op. cit., стр. 2, N. 2 „Sv. David".

[2]) Haupt-Smoller, Pjesnički hornych a delnych Łužiskich Serbow, Grimma 1841, I, c. 273–4. Моравська і лужицька передрукована у Кугача, op. cit., IV, стр. 266, N. 1490.

Близькість усїх трьох пісень дуже велика, одначе вона сьвідчить тільки про се, що мотив перенятий з спільного жерела. Яка церковна пісня або взагалї яка книжка (апокрифічна) була тим жерелом, не можу на разї сказати. Певно тільки, що латинська, римсько-католицька, бо стрічаємо її лише у католицьких Славян.

У Словінців з Давида зроблено через звукову подібність „deveti“, а другу частину звороту „краль“ полишено.

IX.

Перекази про сон і поворот Матвія і подібні славянські оповіданя про заточених і сплячих лицарів.

Крім пісень мають Словінцї ряд дуже популярних оповідань і переказів про Матвія. Осередком стає в них король Матвій, незвичайний герой національний, якому лежить завсїди на серци добро народа і будучність нації. Народ оповідає про його війни з ворогами і про його справедливість, яка вже більше не вернеть ся, хиба що він ще раз встане і вийде на білий сьвіт. Тепер захований він в горі разом з своєю дружиною.

Раз був вже такий час, коли „настала велика біда і нещасте, якого не видїли навіть ті кроваві лїта, коли мало що не кождого року виходили Турки палити і забирати в полон“. Тодї просили люди у Бога помочи, а Бог вислухав їх просьби і вислав їм „mogočnega odrešenika in maščevalca“, короля Матвія, що збуджений з тисячлїтнього сну, поспішив на поміч з своїми юнаками. Гроші на удержанє війська дістав з таємничого народнього скарбу, який йому сам отворив ся. „Ворогів було як листя і трави“, але Матвій нападав на них відважно і відганяв їх сїм лїт. Осьмого року прийшло до битви на люблянськім поли, що тревала від великої служби божої до малої. Матвій побив під Шмарною горою ворожого цїсаря, убив його і потопив його військо в Саві. По війнї настав золотий час для краю. Вороги бояли ся піднести голову, нарід жив спокійно і вдоволено і не було „niti siromaštva, niti prevelikoga bogastva“[1]). Зрештою спить Матвій в скели як иньші герої.

---

[1]) I. Trdina, Bajki in povesti o Gorjancih. Ljublanski Zvon, 1886, c. 658. І Штирийцї знають подібний переказ. Kres. 1884, c. 141.

Народ всіляко розтолковує собі, чому він не скінчив звичайною смертію. Долішні Каринтийці оповідають, що західні королї завидували йому слави і могучости, зібрали проти нього велике військо і побили його. Матвій ледви утік з своїми недобитками в скелю під Печицями (Petzen), що отворила ся перед ним і сховала його перед ворогами[1]). На т. зв. Dolenjskem в Країнї мали тодї дві гори засипати короля враз з військом. Подібний переказ записав Freuensfeld в штирийськім Церовци[2]). Матвій провадить війну з перемагаючим ворогом, але тратить що раз більше свого війська, так, що вкінци лишаєть ся йому місце довкола великої липи. Коли вже війни не можна було провадити, забрав ся Матвій до сьв. Гори, що перед ним отворила ся. По иньшим оповіданям „заточено" Матвія в гори за зухвалість або за нарушенє сьвятої власти.

В Штирії оповідають[3]), що Матвій казав рубати ліс на сьвятій горі, на якій мешкали віли. Вояки бояли ся виконати королївський наказ, знаючи, що віли карають дуже тяжко тих, які поважать ся рубати їх дерева. На те розсьміяв ся Матвій, вирвав сокиру з рук одного жовніра і почав рубати ялицю. Зараз зірвали ся страші громи, отворила ся гора і загорнула його разом з військом.

Ґорицькі „Vipavci" приписують смерть Матвія його зухвалости проти Бога. Його сила вбила його в таку зарозумілість, що видав війну Богу. Зібрав військо на великій рівнинї і наказав стріляти до неба. Тодї наказав Бог сьв. Ілії кидати огняні громи на військо, яке так перестрашило ся того, що розбігло ся на всї сторони. Матвій застидав ся і запав ся зі стиду під землю[4]). Вкінцї кажуть що Матвія отруїла вином його любка віла з мести за се, що не додержав їй віри[5]).

---

[1]) S. Rutar, op. cit. стр. 217.

[2]) Freuensfeld, Národno blago s Štajerskega, II. Pravljice o kralji Matjaži, Kres 1884, стр. 143.

[3]) S. Rutar, op. cit. стр. 217; idem, Poknežena grof. Goriška, стр. 111. Мотив про зухвалість і зарозумілість повтаряєть ся часто в переказах ріжних народів. Анальоґічне оповіданє про Марка Кралевіча находимо у Миладиновців (op. cit.) стр. 528. В житію Андрея юродивого (Весел. Ж. М. Н. П. т. 179, стр. 71) є рівнож епізод про спір з Богом, хто сильнїйший (и нача плевати на небо и каменіемъ метати горѣ).

[4]) Freuensfeld, op. cit. стр. 141.

[5]) idem, стр. 141, 143; Hubad в Ö.-Ung. Mon. in W. u. B. op. cit. стр. 224—5.

Одні думають, що Матвій спить в святій горі, яку одно штирийське оповідане уміщує під Будином[1]). Иньші кажуть, що він перебуває під Триглявом[2]) або взагалї не означують близше місцевости[3]). Каринтийцї льокалїзують се коло Печиць[5]), Віпавцї під Чавном[4]). Тут спить Матвій зі своїми юнаками і спатиме доти, доки не прийде його час. Тепер — як оповідають згідно усї перекази — сидить він в великій комнатї, коло великого стола на камінній лавцї, а побіч нього товариші. Його сива борода росте йому довкола стола, на якій він опирає свою голову. Від часу до часу пробуджуєть ся король і питаєть ся, чи вже не лїтають птицї з білим і чорним пірєм, а коли хто відповість йому, що ще нї, то засипляє на ново[6]).

В Штирії перелїтає що 100 лїт ластівка коло сьв. Гори і тодї пробуджуєть ся король, але зараз на ново засипляє, бо не чує її жалібного співу[7]).

Люди дістають ся деколи до Матвія і оповідають свої пригоди. Звичайно дізнають того щастя люди бідні і невинні. — Бідна дївчина, що не мала вітця і матери, зайшла несподївано на місце побуту Матвія, що сидів в першій хатї. В другій хатї спали жовнїри коло своїх коний на земли або стоячки під стїною. Дївчина набрала трохи сїна, що було розкинене по земли але утїкла до дому, настрашивши ся зітханя Матвія. Дома побачила місто сїна золото[8]). Таке саме щастє стрінуло і одного бідного піяка зі Штирії[9]); одначе коли він почав надуживати ласки, покарав його Матвій за лакомство.

Особливо часто дістають ся до нього ковалї. Матвій просить їх тодї, аби попідковували конї і дає їм за се заплату[10]). В Печицях навіть оповідають, що він забрав до себе одного коваля на завсїди, коли не хотїло його приняти нї пекло нї небо[11]).

Матвій спить лише до свого часу. Всїляко розказують про те, коли то прийде.

---

[1]) Freuensfeld, стр. 143. [2]) Rutar, op. cit. стр. 217.

[3]) Pajek, Čtrice iz duševnega žitka štajerskih Slovencew, 1884, стр. 95 „V neki jami globoko pod zemlju".

[4]) Rutar, op. cit. стр. 217. [5]) idem, op. cit. стр. 217 і Poknež. grof. Goriška, стр. 111. [6]) idem, op. cit., стр. 217.

[7]) Freuensfeld, op. cit. стр. 141 [8]) idem, стр. 141.

[9]) idem, стр. 142. [10]) Pajek. op. cit. стр. 95–6.

[11]) Novice. Uredil Blejweis 1868, 24.

Звичайно залежить прихід короля від росту його бороди. Коли борода обросте три рази[1]) або і більше разів[2]), тоді король пробудить ся. Але на се треба ще довго чекати, бо — як бачили люди — обійшла вона доперва 2 рази[3]) (або 7 разів)[4]). Деінде оповідають, що Матвій появить ся аж за Антихриста, або тоді, коли треба буде боронити католицької віри[5]).

Богато оповідань признає силу мечеви. По оповіданям Віпавців висить зі стелї меч, з якого капає кров в величезне начине: як воно наповнить ся кровю, тоді прийшов час для Матвія[6]). Долиняни вірять, що той його збудить, хто витягне його меч з похви[7]), а Паєк наводить слова вложені в уста Матвієви: Če se kdo meča dotakne, in ga le malo iz nožnic potegne, se res svet strese, in vojaki se probudio"[8]).

В Церовськім оповіданю, про яке висше згадувало ся, вийде король на сьвіт, коли борода обросте три рази золотий таріль, що стоїть перед ним. Тоді піде він з військом на те місце, де росла стара липа і де перше бив ся з ворогами. Вороги будуть тут знов його чекати, лише тепер верне Матвій сильний, а липа зазеленїє. „Tista lipa še je zaj süha, te pa 'de se drgoč ozelenela. Tak močen düh 'de 'mela, kaj 'de zmantranin Matjažovin soldakom novo moč dávala, ranjene pa 'de včasih ozdrávila"[9]). Тоді то будуть люди усї одної віри. Сїм лїт по тій борбі „ne 'de nibena žena porodila no nihče ne 'de več vmrja"; а по тих сїмох лїтах буде конець сьвіта.

В Каринтії згадуєть ся також липу. Вона виросте за одну ніч, зацвите, але відтак усохне. Доперва, коли Матвій завісить на нїй свій щит, тоді зазеленїє вона на ново. І то буде знаменем лїпших часів, що треватимуть довго[10]).

Я навмисне навів докладнїйше леґендові оповіданя про Матвія, аби показати їх близькість з оповіданями про німецького цїсаря Фридриха і з християнськими леґендами.

---

[1]) Freuensfeld, c. 143, Pajek, c. 96.
[2]) Freuensfeld, c. 142, Rutar, c. 218.
[3]) Pajek, c. 96. [4]) Freuensfeld, c. 142.
[5]) J Scheinigg, O národnih pesnih koroških Slovencev, Kres 1885, стр. 94 і Rutar, op. cit., стр. 218.
[6]) Rutar, op. cit., c. 218. [7]) Novice, 1863, c. 43.
[8]) Pajek, op. cit., c. 96. [9]) Freuensfeld, op. cit., c. 143.
[10]) Novice, Trstnjak 1—2, гл. Rutar, c. 218.

Рутар згадав лише коротко про вплив німецького циклю переказів про Фридриха[1]), а Губад вказав тільки на те, що до імени короля „sich sagenhaftes aus den Erzählungen von Krok wie von Kaiser Rothbart geschlossen haben“[2]), але ніхто не старав ся близше означити відносин словінських, а в звязи з ними і полуднево-славянських переказів про заточених лицарів до німецької леґенди і ніхто не подав характеристичних черт і не означив їх ґенези. Словінські перекази остали незвісні і не використані в жадній студії про нашу тему. Аѳанасєв[3]) знав взагалї про заточених і сплячих лицарів дуже мало. „Историческая же обработка“ — каже він — „столь богатая у Германцевъ, въ славянскомъ мірѣ весьма слаба; причина этого факта, безъ сомнѣнія, кроется въ отсутствіи героическихъ элементовъ въ исторіи славянскаго племени за тѣ давно минувшіе вѣка, когда эпическое настроеніе народа было еще свѣжо и легко овладѣвало бытовымъ матеріаломъ для воплощенія въ немъ миѳическихъ преданій“. Афанасєв знав з оповідань західно-славянських лише чеські і толкував їх німецьким впливом, з полуднево-славянських тільки оповіданє про Івана Чрноєвича, а з східно-славянських про Стеньку Разіна. Усе те старав ся він обяснити мітольоґічно.

Ак. Веселовський, що присьвятив в своїй студії („Опыты по исторіи развитія христіанской легенди. I. Откровенія Меѳодія и византійско-германская императорская сага. II. Легенда о возвращающемся императорѣ“)[4]) пильну увагу леґендам про короля, що має повернути, і дійшов до результату, на який вже зрештою вказували його попередники, між иньшим Voigt[5]), що „пе-

---

[1]) Rutar, op. cit., стр. 217 і pas.

[2]) Hubad, Sitten und Bräuche der Slovenen в Ö. Ung. Mon. in Wort u. Bild, стр. 94.

[3]) А. Аѳанасьевъ, Поэтическія воззрѣнія Славянъ на природу... Томъ вторый. Москва 1868, стр. 440—457. Наведене місце на с. 449.

[4]) Журн. мин. н. просв. 1875. Апрѣль стр. 283—331 і Май стр. 48—130.

[5]) Georg Voigt, Die deutsche Kaisersage, Sybel, Historische Zeitschrift, T. XXVI, стр. 131—187. Після Фойґта займали ся тим самим предметом: Fr. Kampers, op. cit.; H. Grauert, Zur deutschen Kaisersage, Histor. Jahrbuch der Görres Geselschaft Köln 1892; R. Schrödter, Die deutsche Kaisersage, Heidelberg 1893. Обох останнїх праць не мав я під рукою. Мотивом про битву коло сухого дерева займав ся Fr. Zurbonsen, Die Sage von der Völkerschlacht der Zukunft „am Birkenbaume“. Köln 1897 (Schriften der Görres-Geselschaft).

реказ про повертаючого цісаря, який став так популярний на заході, був звісний і в Візантії і витворив ся в безпосередній звязи з псевдоґрафічними откровеніями і есхатольоґіями, котрих приміри бачимо в „Откровеніи Меѳодія Патарскаго“ в „Vaticinatio Sibyllae“, в „Видѣніи Даніила“ і т. д. — не задержував ся над схарактеризованєм славянських переказів і навів лише деякі чеські перекази, зачерпнені з Grohmann'a і Vernaleken'a та згадував, що істнує подібна леґенда про Марка Кралєвича.

Бр. Ґрабовский[1]) не знав також словінських паралєль, але зібрав більше польських верзій, про які до нього знали дуже мало, і старав ся їх об'яснити в порівнаню з чужими варіянтами, одначе не запускав ся в досліди і обмежив ся на сконстатованю їх мітольоґічного походженя. Словінських паралєль не використав також і Вл. Вериго[2]) в невеликій своїй розвідці, а що не знав праці Веселовського, то не умів взагалї богато сказати про сю леґенду і звязував її за Спенсером з віруванєм в сон і вандрівку душі. За те зіставив і зібрав більше польського матеріялу.

Тій самій темі присьвятив М. Драгоманів окремий екскурс в праці про шолудивого Буняку[3]) з приводу „леґенди про царицю Олену, Буняка й королевича, замкненого під землею“ і старав ся розібрати славянські верзії, порівнуючи їх з німецькими з одного, а з іранськими з другого боку. Одначе і він не мав до розпорядимости більшого матеріялу, а особливо полуднево-славянського, з якого навів тільки три сербсько-болгарські леґенди, і не знав рівнож про Матвія. Автор сам зрештою заявив на однім місци, що не хоче вичерпати предмету, тільки думає подати кілька заміток, аби об'яснити становище українських леґенд в крузї иньших споріднених.

Мої замітки не вичерпують також цілого славянського матеріялу, тільки матимуть ціль схарактеризувати словінські — як видно з повисшого розгляду — цілком незнані верзії і озна-

---

[1]) Bronisław Grabowski, Bluszcz 1881, гл. Wisła III, стр. 849 і д.

[2]) Władysław Weryho, Śpiący rycerze, Wisła III, стр. 845—859.

[3]) Розвідки Михайла Драгоманова. Т. II, у Львові 1900 (Зб. фільол. секц. т. III) стр. 109—128. Гадку про іранське походженє теми висказав вже перед ним R. Andree в „Ethnograph. Parallelen“ 1878, стр. VII, а ще скорше Шпіґель в Z. d. deut. morgenl. Ges. 1849.

чити їх відносини до німецьких і иньших славянських.

Леґенди про захованих лицарів і їх поворот на землю витворювали ся не під впливом одного народу або одного сьвітогляду, лише повставали в головній основі цілком самостійно і независимо від себе у всіляких народів, як вислід психольоґічного настрою кождого народу, що не може повірити, аби щось велике або добре могло марно раз на все пропасти в сьвіті, не докінчивши свого діла. Про те часто стрічаємо ся з вірою, що сей або той значний чоловік не помер, а жиє. І діеть ся се без найменьшого впливу иньших взірців, без впливу релїґійних леґенд або подібних народнїх переказів. Тим більше виринають такі леґенди тоді, коли смерть героя наступила загадочно, таємничо або взагалї при дивнім складї обставин. Так нпр. богато вірило в се, що Володислав Варненьчик не згинув в війнї з Турками; так само не вірили в смерть Фридриха II, Наполеона і застріленого в Мексику Максиміліяна. Про нашого помершого архикнязя Рудольфа говорять між українською і польською людністю Галичини, що він не умер, лише жиє перебраний за хлопа[1]). В часї еміґрації до Бразилії розповідало ся, що Рудольф перебуває в Америцї і заложив там край для Русинів.

Подібних леґенд подибуємо усюди богато, навіть по за границями Европи. Драгоманів вказав на деякі іранські і припускав, що вони мали вплив на утворенє біблїйних і християнських. Знана зрештою з старого завіта леґенда про захованє Ілії в небі і про його поворот з кінцем сьвіта, леґенда, яка до нинї переховала ся у східнїх Жидів[2]).

Так повстали головні черти леґенди про неумерших героїв під впливом психольоґічних мотивів і переходили потім всілякі зміни, прибираючи иньші мотиви, а головно з релїґійного сьвітогляду.

Релїґійні, християнські книги, в родї Апокаліпси, есхатольоґічні „откровенія“ в родї „Откровенія Меѳодія Патарскаго“, знаного на заходї в латинськім перекладї, „Vaticinatio Sibyllae“, „Видѣній Даніила“, статї про Антихриста і подібні твори, що займали ся кінцем сьвіта і людий, вплинули найбільше на зміну

[1]) Пор. нпр. Świętek, Lud nadrabski. W Krakowie 1903, c. 61.

[2]) Weryho, op. cit. c. 856. Такі самі перекази були вже і про Нерона, Tacitus, Histor. II, 8, 9; пор. Voigt, op. cit. c. 143, в Норвеґії про Оляфа Тріґвасона, в Данії про Гольґер Danske і т. д., гл. Веселовскій, op. cit. c. 121—2, Ж. м. н. пр. 179, Kampers, op. cit. c. 9—86.

леґенд і надали їм нову форму, так, що нині належить в них шукати жерела численних оповідань про сплячих лицарів і їх поворот на землю. Вони внесли в нарід новий релїґійний елемент а під його впливом повстала більшість нинїшнїх версій про поворот героїв, в такій формі, яку маємо нині. З другого боку причинили ся до їх сформованя і деякі сьвітські твори, основані на релїґійних споминах, як нпр. роман про Олександра Великого[1]); далї пристали до них всїлякі иньші оповіданя про скарби, закляті царівні, про забави заклятих або замкнених з людьми, про чорнокнижників, що як висловив ся Фойґт, були лише „Schmuck und Zierath der Hauptsage“[2]).

Се виказали студії Деллїнґера, Ріцлера, Веселовского, Ґрауерта, Шрадера, Камперса і ин. в розборах леґенди про Фридриха, що особливо скоро спопуляризувала ся і мала великий вплив навіть поза границями нїмецької території; передовсїм у Веселовского знаходимо дуже богато зіставлений матеріял, уґруповані складові частини і їх відносини до жерел.

Леґенда про Фридриха II, що він поверне колись ще раз на сьвіт божий і по одній версії, принесе вічний мир і вибавить нарід з неволї, по другій, „клерикальній“ появить ся як Антихрист і спровадить конець сьвіта, — повстали і розвинули ся під впливом церковних творів[3]).

Розвій сей представлений докладно в працї Фойґта і Веселовского: по їх розслїдам наводжу кілька подробиць, які нам придадуть ся до схарактеризованя словінських версій.

В перших леґендах мав Фридрих II появити ся скоро по своїй смерти — снї, принести мир і освободити Палестину. В них стрічаємо мотив про сухе дерево, яке зазеленїє, коли Фридрих повісить на нього свій щит. Так прим. читаємо в „Sibyllen Weissagung“ з XIV ст.[4]):

---

[1]) Гл. про се Веселовскій, Замѣтки по литер. и народной словесности. Прилож. къ XLV т. Запис. И. А. Н. 1883, N. 3, VI. Изъ мѣстныхъ преданій. Анты и Чудь. стр. 84—86 і д.

[2]) G. Voigt, op. cit. стр. 186.

[3]) Мітольоґічне об'яснене не може нас нинї вдоволити. Про се гл. Веселовскій, op. cit. стр. 128, Ж. м. н. пр. 179, Драгоманів, op. cit. стр. 112—3. Стрічаємо його у Grimm'a, Deutsche Mythologie, 3 Aufl. 1854. стр. 890 і д., 903 і д., 912 і д., Kuhn, Norddeutsche Sagen стр. 495, K. Simrock, D. M, стр. 179, 366, Andree, Ethnogr. Parallelen, 1878, стр. 11 і т. д. Мітольоґічне об'яснене приймають до певної міри Kampers, op. cit. стр. 89 і Zurbonsen.

[4]) G. Voigt, стр. 154—5.

„Und sament das cristen volg an sich.
Er wirt striten durch Kristen ere
Und gewinnet daz helge grap über mere,
Do stat ein dor Baum ust ist gross
Und soll so lange stan blos,
Bicz der Keiser Fridrich dar an
Sinen schilt gehenken mag und kan
(So wirt der baum wider gruen gar)".

Одначе місце його пробуваня лежить іще далеко на Сході, куди довший час був звернений інтерес майже цілого европейського сьвіта.

З часом стратила св. Земля свою авреолю і тоді наступає друга фаза в розвою леґенди.

Леґенда зачинаєть ся льокалїзувати в Німеччині. Theodor Engelhusius († 1434) згадує вже по раз перший Kiffhäuser і переносить мотив на Фридриха Барбароссу, який з часом випирає Фридриха II[1]) і забирає його місце.

В народній книзї про Фридриха (1519) бачимо ще переходову стадію, але тут виступає вже — по раз перший — ясно традиція про перебуванє в пустій горі.

Початок XVI ст. і правдоподібно конець XV становить початок нової відмінної верзії, яку маємо прим. в „Gespräch eines römischen Senatoris und eines Teutschen" 1537[2]). Цїсар Фридрих сидить на золотім кріслї „mit einem grausamen Bart", а довкола нього лицарі, чекаючи свойого часу. В книжцї з 1529 р. про Фридриха в Унтерсберґ в Сальцбурґу говорить ся, що король сидить при столї, а борода обросла вже йому два рази довкола стола. Коли третій раз обросте, наступить конець сьвіта.

Характеристичне для сеї нової верзії отсе: 1) не говорить ся нїде про перебуванє Фридриха на Сході, 2) цїсар сидить в Kiffhäuser, Унтересберґ, Кайзерляутерн — отже на рідній землї і в пустій горі, 3) Фридрих II уступає місце Фридрихови Барбароссі, а декуди Каролеви Великому, Оттонови або

---

[1]) В історичній пісні з 1474 у Liliencron'a: Die historischen Volkslieder der Deutschen, II, c. 26:

„Sibilla redt nit uss troum,
Bis kaiser Fridrich henket,
Sin schild an türren boum" (Voigt, c. 162).

[2]) G. Voigt, стр. 168.

Гайнрихови Пташнику[1]), 4) сухе дерево і завішене щита може бракувати і 5) появляєть ся новий спосіб означеня повороту короля при помочи бороди[2]).

Борода грає в нових верзіях велику ролю: перед тим її не було в німецьких леґендах. Правдоподібно увійшла вона в склад леґенди тоді, коли вже Фридриха II замінено Фридрихом Барбароссою і стоїть в звязи з його „рудою бородою".

Для приміру наведу кілька німецьких верзій в тій новій формі; до них належать усі нинїшні перекази про Фридриха.

Цїсар сидить тепер схований в Кіфгайзері, а коли вийде, то завісить свій щит на сухім дереві, що від того зазеленїє. Тоді будуть лїпші часи. А до того часу сидить він коло камінного стола на камінній лавцї. Його борода обросла вже 2 рази стіл; але доперва, коли обійде третїй раз, тоді обудить ся король і вийде з гори. Тепер будить ся він час від часу і питаєть ся, чи вже час. Так питав ся раз одного пастуха, чи ще лїтають круки коло гори, а коли дістав відповідь, що лїтають, сказав, що мусить іще 100 лїт спати й знов заснув[3]).

В иньшім переказї оповідаєть ся: на Вассерфельдї була колись така страшна битва, що аж кров текла в черевики. На побоєвищи стоїть суха грушка на памятку тої останньої битви. Богато лїт буде ще суха, аж коли король завісить свій щит, настане спокій по страшній битві, а тоді і дерево зазеленїє[4]).

---

[1]) Нїмецькі паралелї зіставлені у Веселовского стр. 120—1, Ж. м. н. пр. с. 179. Гл. також L. Fränkel, Beiträge zur Kyffhäusersage von Kaiser Friedrich, Am Urquell 1894, V, 210—215, де наведена лїтература, Ralf Ofterding, Zur K. s. von K. Friedrich, ibid., V, с. 283—4, G. Meyer, Essays und Studien zur Sprachgeschichte und Volkskunde, B. I, 1885, стр. 279 і N. Huber, Die Sagen von Untersberg. Salzburg 1897. Про сон і збудженє Барбаросси в штучній лїтературі гл. A. K. T. Tielo, M. v. Strachwitz' episch lyrisches Nordland, Euphorion 1903, стр. 222.

[2]) В перенесеню стрічаємо ся з тим самим образом в піснях про Танґайзера: „Tannhuser sitzt am steinige Tisch
Der Bart wachst ihm drum umme;
Und wenn er dreiemal ummen isch,
So wird ger jüngsti Tag bald chumme".
Erk-Böhme, op. cit. I, стр. 48, L. Tobler, Schweizerische Volkslieder, Frauenfeld, 1884, II, с. 159.

[3]) K. Grimm, Deutsche Sagen. Herausgegeben von den Brüdern Grimm. Zweite Auflage, besorgt von Herm. Grimm. Berlin 1891, I. N. 23.

[4]) K. Grimm, op. cit. N. 24, стр. 16; ще ibid. N. 26, 27, 28, 297, 298, 494 (в XV ст.).

В Штирії розказують знов, що жовніри йдуть по смерти на луг, де сидить Фридрих. „Його біла борода обростає довкола великого стола, коло якого сидять усі вояки. Коли вона обвинеть ся три рази, тоді затрубить сторож в ріг, а несчислене військо вийде на верха і заведе на сьвіті спокій і порядок“[1]).

Думаю, що вже тих примірів досить, щоби показати, як близько себе стоять німецькі і словінські верзії. В иньших переказах бачимо те саме.

Усюди перебуває герой на власній землї зі своїм військом. Сидить в пустій горі, де сховав ся перед ворогом, перед камінним столом, а борода росте йому довкола. Коли виросте три рази довкола, вийде на сьвіт. Тепер тільки питаєть ся, чи птиці лїтають і чи вже час. Люди заходять до нього і видять його: говорять навіть з ним. Беруть солому або сїно, що перемінюєть ся в золото. Ковалї підковують конї. Годять ся також згадки про останню страшну битву, про сухе дерево і про щит, на нїм завішений. Згадуєть ся і тут і там про добрі часи, що наступлять по тім і т. д. Взагалї нема майже подробиці, що не годила би ся в обох верзіях.

Так можна цїлком певно сказати, що словінські оповіданя про Матвія повстали під впливом нїмецьких.

Погляньмо тепер, як виглядають полудневo-славянські леґенди, що могли мати вплив на словінські і порівнаймо їх з словінськими, нїмецькими і иньшими славянськими, щоби лїпше означити становище, яке займають словінські верзії в ряду иньших славянських і щоби хоч в части показати вплив нїмецький. Рішати будуть для нас точки спільні між нїмецькими і словінськими верзіями, і то ті точки, що рівночасно в більшій части, находять безпосереднє жерело в християнських леґендах і ті, що являють ся характеристичною признакою нїмецької редакції.

Між тими виключно нїмецькими головну вагу кладемо на обрастанє бороди і думаємо, що се найлїпше поможе нам найти ті славянські верзії, що витворили під нїмецьким впливом. Полудневo-славянські леґенди про захованого героя належать до Марка Кралевича.

Коли упало сербське царство і Марко не мав як бити Турків, прийшла до нього віла і приповіла йому, що він умре,

---

[1]) T. Vernaleken, Mythen und Bräuche d. Volk. in Österreich 1859, стр. 119 - 120.

але опять повстане. Потім казала йому кинути „топуз“ в море, заховати шаблю в камени, коня „в бунари“ а „мач у пећини“. Марко зробив усе як слід і „пећино за њим се затвори а и данас је туди“. Дальше оповідаєть ся, як один чоловік хотів конче дістати ся до Марка. По довших пробах при помочи віли удало ся йому прийти перед нього. Віла сказала тоді: „коли ота „пећина“ осьвітить ся, тоді вийде Марко, возьме меч і посіче Турків: шабля сама вийде з каменя а „Шарац из бунара“: „али треба, да се роди само један јунак, па да на Турке устане, пак из Србије сам ће му топуз долетити. Марко ће се пробудити и Срби ће добити своју пређашњу славу“[1]).

В иньшій верзії оповідаєть ся, що сам Бог переніс Марка в печеру, коли бачив його зневіру і жаль. Тут спить Марко, а побіч нього його кінь. Коли шабля, яку він вложив в камінь, вийде на верха[2]), вийде знов Марко на землю[3]). Один Герцеґовинець — пише Врчевіч — стрінув на планині чоловіка з бородою низше пояса і почув з його уст, що він є Марком Краљевічем, „але сам се ја сакрио у једну горску вилину пећину од како је пушка на свијет изишла, па све чекам згоду да на мојега шарина узјашем, и моју под мохуром ћорду извадим, да саберем све Србље идя пред њима јуришим на Турки кликујући: јуриш браћо, за вјеру и за часни крст! да истриебимо душмана“[4]). В болгарській леґенді[5]) оповідаєть ся, подібно як в Даніци, що Марко сидить в печері а побіч нього кінь і пес. Його стережуть віли і виконують його волю. Колись одначе прийде час, коли він вийде і освободить Болгарію. Подібна леґенда істнує про Івана Чрноєвіча. Колись прийде час „da sjedini opet sa Crnomgorom ravni kotor i sinje more“ і тоді розбудить його віла, що має над ним сторожу[6]).

Дальше оповідають іще: до Марка в печеру спустили чоловіка, що був дуже цікавий. Зараз запитала його віла, чого він хоче і передала його бажанє Маркови. Сей закликав його перед

[1]) Даница. У Новом Саду, 1869, X, стр 63—64.

[2]) Паралелї до сього мотиву зіставив др. Ю. Полївка в II томі „Národopisn-ого Sbornik-a“ стр. 49.

[3]) Вук Караджіч, Српски Р., стр 346.

[4]) В. Врчевиħ, Српске нар. приповијетке. У Биограду 1868, с. 106, N. 230 „Херцеговац и Марко Краљевиħ“.

[5]) Периодическое списание на Българското книжовно дружество 1885, май и юний, с. 445 - 6. Драгоманов, op cit. с. 121.

[6]) Аѳанасьевъ, op. cit. с. 451 = Arkiv za pověstnicu jugoslavensku, I, 98.

себе, бо хотів переконати ся, яку силу мають люди. Дав йому лист до його пана і казав його передати. Чоловік вручив лист панови, але пани затаїли лист Марка. В иньшій леґенді оповідаєть ся також, як подорожний говорив з Марком[1]).

Болгарська леґенда знає таке: одна баба показує ґаздам Марка: „на една страна стожтъ ребрата на гущера, на друга човѣкъ кръстато (турски) и космитѣ му зарасли въ земята. Тога ва спустили единъ човѣкъ въ пропасть та той обрѣзалъ космитѣ на Марка, обвързалъ го съ вжжьета и го истеглили горѣ". А по тім бив вже Марко Турків[2]).

З зіставленя видимо, що полудневo-славянські леґенди мають цілком иньший характер. Не чуємо нічого анї про обвиванє бороди анї про дерево що має зеленіти і щит, анї про характеристичне літанє птиць: прихід героя залежить часто від самих людий: коли найдуть ся лицарі і зайде потреба, тодї він сам вийде. До того приходить іще мотив про стороженє вілами — самостійний витвір полудневих Славян.

До сього знаємо тільки один анальоґічний примір в німецьких леґендах. У Ґріма оповідаєть ся в леґенді, значно зміненій, що зачарований король сидить на кріслї, а стереже його жінка[3]). Одна старша німецька леґенда знає також про розмову з цікавим чоловіком і про лист переданий для його пана: король сидить на кріслї з бородою, до нього спускають на линві чоловіка; в розмові наказує йому Фридрих, щоби з ніким про се не говорив, бо тодї не стане ся йому нічого злого, лише щоб оповів се свойому панови[4]).

Полудневo-славянські стоять отже з далека від німецьких верзій і певно мусїли повстати незалежно від них при співдїланю церковної лїтератури. Німецький вплив, коли б навіть був дійсно, був дуже незначний і дістав ся більше припадково. Словінські верзії не могли тут грати ролї посередників, бо вони повстали далеко пізнїйше і саме не знають подробиць, які годять ся в обох німецьких леґендах і в кількох полудневo-славянських.

Цілком инакше стоїть річ з подібними леґендами чеської ґрупи. Вони живцем переняті від Німців і майже ні-

[1]) Јован Војиновић, Српске нар. приповијетке, Биоград 1869, N. 4 „Зар краљевић Марко још живи".
[2]) Сборник за нар. ум. VI, с. 134, N. 4.
[3]) Grimm, op. cit. N. 25, с. 16, з брікинської народної книжки.
[4]) Grimm, op. cit. N. 296.

чого не змінені, тільки перенесені на чеських героїв: св. Вячеслава, Зденка засмуцького, Сьвятополка[1]) і иньших.

Король перебуває звичайно в горі Блянік, окружений лицярями; сидить при столї, довкола якого обвинула ся його борода. Коли раз зайшов туди пастух, оповів йому лицар, що його відділ війська зове ся „Gojmaboj-Regiment" і прийде колись на сьвіт завести лад. Лише мусить його власна борода обвинути ся три рази довкола гори[2]). Се найбільше відмінний варіянт; иньші підходять далеко близше.

У Ґромана розказуєть ся також про побут короля Вячеслава, що верне на землю, коли спаде велике нещастє на Чехів і усї майже Чехи вигинуть з рук ворога, а лишить ся їх тілько, що будуть могли сховати ся під одним возом. Тодї зазеленїє і розцвите ся дерево на березї Блянїца: король побє ворогів в так кровавій битві, що аж потік наповнить ся кровю, а потім настане (подібно як і в словінській леґендї) щаслива хвиля[3]). Иньший переказ[4]) про звісну пригоду з ковалем, якого обдаровано підковами за підкутє коний. Оповідаєть ся також, що лицар питаєть ся, чи вже пора чи нї, але знов западає в сон, бо переконуєть ся, що ще не час. Подробицї усюди однакові: в деяких переказах має герой ідею злучити Моравію і Чехи[5]).

І Словаки знають подібні леґенди. В однїй розповідаєть ся, як один селянин дістав ся на місце, де перебували сплячі лицарі. Кождий стояв при своїм кони і тримав ноги в стремени: найблизший запитав його, чи вже час, але не дістав відповіди, бо бідний чоловік настрашив ся і утїк. А шкода, бо

---

[1]) Про се згадує Паляцкий в чеській історії (I, с. 135), гл. Vernaleken, op. cit. стр. 108.

[2]) Vernaleken, op. cit. N. 3, с. 112—14. Леґенда привязана до гори Радгост недалеко Рожнав.

[3]) Grohmann, Sagenbuch von Böhmen und Mähren. I, стр. 13—15.

[4]) idem, стр. 13—61 (Драгоманов, op. cit. стр. 122).

[5]) Vernaleken, op. cit. N. 5. Чеські варіянти у Верналекена і Ґромана: крім того пор. іще „Pověsti o Blaniku" в Bohemica 1840, III, стр. 212 3, Český Lid 189[illegible], VII, стр. 158—9 і статю П. Сирку, Ohlas národního rytířského eposu v Čechách (Rytíři sv. Václava v Blaníku), Čes. Lid, 1898, VII, стр. 27—8. Автор звязує чеські леґенди з билиною про загибіль „богатирів" і бачить в них останки місцевого епосу. На його гадку, міг би бути Вацлав або який инакше названий лицар осередком епічного циклю. Очевидно погляд д. Сирку цїлковито хибний.

колись був сказав: вже! були б вийшли лицарі на землю і ліпше було би Словакам[1]).

З німецькими леґендами звязані також лужицькі. Останній король лужицький чекає під землею свого часу. Тоді встане з військом і вижене Німців аж за Рен, побивши їх в кровавій битві. Лужичан лишить ся вправді лише так мало, що усі змістять ся під одною грушкою, але за те запанує у них справедливість[2]).

Польські леґенди причеплені до всіляких осіб, до св. Ядвіґи, Владислава Локетка, Болеслава Сьмілого, Яна Кантого і Ст. Чарнецкого, зближують ся вправді в головній основі до німецьких і чеських, звідки найімовірнійше дістали ся, як можемо вносити з назви гори Блянік, одначе виказують вже деякі важні відміни. Борода і зелене дерево зникають[3]), а на їх місце приходить дзвін, що має силу будити спляче військо. Зрештою годять ся навіть деякі подробиці, як пр. коваль, випитуванє, чи час і т. д. Довше не спинюю ся над польськими версіями, які зібрані в перше наведених працях; для нас вистарчає сконстатувати, що і до Поляків перейшла німецька леґенда, але в блідій формі і з місцевими додатками і перемінами. Для приміру переповім тілько недавно записаний переказ про Болеслава, що найбільше підходить до німецьких.

Болеслав замкнений за кару в гору враз з своїм військом але вийде, як буде потреба. До його печери дістають ся люди: коваль підковує коні лицарські, а Болеслав запитує чи вже час, чи ворони літають![4]).

Подібні перекази знані і в Українців. На російській Україні оповідають про Михайлика, що забрав зі собою Золоті ворота

[1]) L' Reuss, Miestne báje a skazki, Sbornik mus. slov. společnosti, Turč. sv. Martin, 1902, стр. 24.

[2]) Weryho, op cit. стр. 852; пор. A. Černý, Mythiske bytośce łužiskich Serbov. Budyšin 1893, I, стр. 111 115

[3]) K. Mátyás, Podania z Szczepanowa rodzinnej wioski św. Stanisława. Kraków 1895. стр 9 - 13. Подібний переказ оповідають і про Бохенець: спляче військо вийде колись і відбере Польщу. Нові польські леґенди про спляче військо находимо іще у O. Knopp'a, Podania, Wisła VIII, стр. 750, N. 2 (bohaterowie w Montwach спочивають від битви з Татарами і сплять лежачи. Тільки провідник дрімає стоячи. Збудять ся, як ворог буде грозити. Згадуєть ся про дзвін) у К. Матияса, Z historycznych podań Górali nadpienińskich, we Lwowie, 1895, стр. 7 і в Вислї, X, с. 315, Bajka Sabały.

[4]) Одначе і про бороду і її обростанє згадуєть ся в однім переказї з під Кракова. Vernaleken, op. cit. N. 10.

підчас битви з Татарами і скрив ся в Царгороді. Але колись прийде час, коли Михайлик вернеть ся до Київа і поставить ворота на давнім місци[1]).

Леґенда, як се виказав Веселовский, повстала під впливом „Откровенія Меѳодія Патарскаго", цілком незалежно від німецьких переказів[2]). Галицькі леґенди одначе зближують ся знов більше до західних версій, а то до польських. Одна з них записана у Баронча[3]) в переказі про Буняку виглядає так: Буняк проклинає царицю і королевича; королевич западаєть ся з військом під землю і може аж тоді вийти на сьвіт, коли хто відповість йому на питане: чи пора вже? — „уже пора для тебе!" Раз зайшов до нього один чернець Василиянин і застав його в печері, окруженого узброєними лицарями, що сиділи на конях. Передній лицар вхопив за бубон і запитав черця, чи вже час і чи вже може будити. Але Василиянин настрашив ся і утік, крикнувши „Не пора!" Так мусять дальше лицарі ждати своєї пори. Аж коли почують своє слово, тоді вийдуть з царевичем на сьвіт і увільнять Польщу. Василиянин зробив зле, що настрашив ся, бо через те відложив сю хвилю на незнати як довго.

Не треба ніяких порівнань, щоби побачити цілковиту схожість леґенди з типовими польськими переказами гірських околиць. Іще близше стоїть вона до висше наведеного словацького оповіданя, з яким годить ся в усіх подробицях. На польський вплив вказують рівно слова, Польща, королевич і т. д., що мабуть не могли би бути в щиро-народнім творі Українців.

Друга версія звязана з іменем Довбуша. Про нього розка-

---

[1]) Н. Кулишь, Записки о Южной Руси. Спб., 1856, I, с. 3—5, Антоновичь-Драгомановъ, op. cit. I, N. 15.

[2]) Не маючи наміру розбирати докладно цілого питаня і літератури про Михайлика, наводжу тільки важнійші твори: Веселовскій, Опыты по исторіи развитія хр. лег. Ж. м. н. пр. т. 179, стр. 78 і д., idem, Южно-русскія былины прил. к. XXXIX т. Зап. И. А. Н. IV, 5, I. Михаилъ Даниловичь и младшіе богатыри, idem, ibidem, Сборникъ отд. рус. яз. и слов. 1885, т. 36 стр. 264 - 266; idem, в оцінці на твір Антоновича і Драгоманова в Спб Вѣдомостях з 9/10 1874, N. 287; idem, Разысканія въ области русск. духовнаго стиха, V, с. 120 і VIII, с. 305 – 6; Костомаровъ, Историческое значеніе южно-русскаго народнаго пѣсеннаго творчества, Бесѣда 1872, XII, с. 39 – 40; Антоновичь-Драгомановъ, op. cit. I, N. 15; Ор. Миллеръ, Илья Муромецъ, стр. 693 і д.

[3]) Sadok-Barącz, Bajki, fraszki, podania, przysłowia i pieśni na Rusi. 2 wyd., Lwów, стр. 76 80. Наводить її і розбирає Драгоманов, op. cit. с. 109—112 і passim.

зують, що він не умер, а „жие і сидить заклятий в сокільській горі і раз в рік на Івана Купала посилає він своїх леґінів, аби ся дивили, чи соколи не прилетіли, бо як соколи прилетять, то він тогди вийде і буде королем[1]).

Иньші оповідають[2]), що Довбуш пильнує скарбів. Колись промине сила чарів і тоді він вийде пімстити ся за кривду. Оповіданє Федьковича виглядає на штучний продукт, як се замітив Драгоманів, і тому не можна на нім будувати. Але воно б ще більше зближувало українсько-галицькі верзії з західними.

Друге оповіданє звязуєть ся вже з численним циклем про закляті скарби і закляті особи, який також загально знаний у західних Славян, нпр. у Чехів[3]), але стрічаєть ся в трохи відмінній формі і в Українців. На мою гадку могло воно витворити ся самостійно під впливом оповідань про скарби Довбуша і його пригоди з любовницею.

Вкінці находимо анальоґічну леґенду про заточеного героя і у Росіян, де вона приложена до розбійника Ст. Разіна або до Отрепьева, Пугачева і ин.[4]). Разін стереже, подібно як і Довбуш, заклятих скарбів і не може померти, бо земля не хоче приняти його костий. Перед кінцем сьвіта вийде він мучити людий так, як Антихрист; стане ся се за 100 літ, коли зростуть гріхи на Руси. А поки що мучать його два змії і ссуть йому серце без настанку. Російська леґенда витворила ся під впливом оповідань про конець сьвіта і про Антихриста (з Откровенія Мее. Пат., з творів про Антихриста і т. д.), до яких пристав мотив про покуту грішника і закляті скарби[5]).

Так перейшли ми коротко усі славянські леґенди про замкненого під землею героя і про його колишній поворот на землю і можемо тепер означити ліпше становище словінських і полудново-славянських. На утворенє тих леґенд мали найбільший вплив німецскі верзії, але не на усі. Словінці і Чехи пе-

---

[1]) Так оповідав Федькович Тимінському. Гл. Діло, 1905, N. 34, М. Павлик, Переписка М. Драгоманова з д. Т. Окуневським. 16 лист в 1886 р.

[2]) Grohmann, op. cit. I, c. 11—13, Драгоманов, op. cit. стр. 126.

[3]) Vernaleken, op. cit. стр. 122—125, N. 11-31.

[4]) Аѳанасьевъ, op. cit. стр. 452—452 з Костомарова, Бунтъ Ст. Разина, изд. 2-е, с. 231—7; пор. також Драгоманів, op. cit. с. 126—7; Weryho, op. cit. с. 852—3.

[5]) Драгоманів зближує її що до одного мотиву з перським переказом.

реймили їх просто від Німців разом з усіми подробицями, прикладаючи їх лише до иньших осіб і обставин. Лужичани, Словаки і Поляки запозичили ся також від них або просто, або за посередництвом Чехів, але пропустили деякі головні мотиви, як прим. обрастанє бороди, а в части і завішенє щита на сухім дереві, додаючи за те нові подробиці і мотиви. Особливо часто стають у них герої леґенд покутниками або сторожами заклятих скарбів і затрачують свій есхатольоґічний характер (з виїмкою лужицького переказу). Українські версії представляють два типи. Один з них являє ся відблиском західних леґенд і згадує навіть про літанє соколів (Федькович), другий витворив ся самостійно під впливом книжної церковної літератури (Михайлик) і не має що до своєї ґенези нічого спільного з німецькою леґендою і її славянськими паростями. Самостійно повстало також оповіданє про закляті скарби Довбуша, але не під впливом церковних творів, тільки на основі народних казок і вірувань, які лучать ся з иньшими західними славянськими.

Полуднево-славянські леґенди про Марка Кралевича виказують, як можна догадувати ся, комбінацію церковних взірців і самостійного витвору і підпали вже новійшим змінам і додаткам, викликаними борбою за незалежність. Хоч одначе не знаємо первісної форми, можемо все таки думати, що їх як вяже так і вязало дуже мало спільних точок з німецькими, а дальше і з словінськими леґендами.

Словінські версії не переняли тут нічого від своїх славянських сусідів з полудня, а запозичили тему просто від Німців. Запозиченє наступило меньше більше з кінцем XV століття, коли в Німеччині появив ся новий тип леґенди, де велике значінє приписувало ся бороді цісаря[1]); наступило воно, коли ще давнійший тип був в обігу і асимілював ся з новійшим, бо і старші мотиви відбили ся на словінських леґендах.

Се дуже добре годить ся з датою смерти короля Матвія; німецькі леґенди дають нам отже певність, що леґенди про

[1]) Обростанє бороди тут виступає очевидно символом повільного посуваня часу. Подібно обростає волося зачарованої дівчини три рази довкола дерева в одній шкотській балядї (Warrens, Schott. Volkslieder, c. 20, Held Owain); аж коли обросло три рази знайшов ся хлопець, що вибавив її поцілунком. В грецькій пісні у Sakellariosa N. 5 знаходимо подібний образ на означенє, що богато часу минуло. Янніс Мороянніс каже в відповідь жінці, яка його не могла пізнати, що „має волосє так довге, що можна ним три рази обвести тіло“. Liebrecht, Zur Volkskunde, стр. 161.

Матвія повстали зараз по його смерти, як сього й можна було сподівати ся.

Ґрунт до їх повставаня був дуже придатний. Край терпів страшно від нападів Турків: люди думали вже про конець сьвіта. Турків ідентіфіковано з „Іоґом і Маґоґом“ і з Антихристом, бож „fumabant templa sanctorum, stupra in matrimoniis commissa, virginesque incredibili dictu viciatas fuisse nemo diffitet“ [1]). Серед такого настрою перенесено на Матвія ролю оборонця християнства і окружено його леґендою, яку легко було переняти від Німців. Зрештою можливо, що з початку привязувано її до Ульріха, що, як звісно, помер таємничою смертю.

X.

Матвій Корвін у Словаків і баляда „Матвій перебраний за жінку, зводить неприступну дівчину“.

У Словаків тішить ся король Матвій великою популярністю. Проява се так зрозуміла, що не потребує поясненя. Матвій був їм добре знаний, як їх король і оборонець. Містам надавав пільги і сприяв словацькому народови. Умів добре по чеськи і виставляв грамоти в тім же язиці [3]).

В часї спорів і воєн з чеським з походженя намісником в північних Уграх, Їскрою, умів король позискати прихильність народу і витягнути з неї користь. З перебігу останньої частини війни видно, що селяни помагали королївським військам і віддавали їм важні услуги. Бонфінїй [4]) оповідає, як селяни переслїдували утїкачів-Їскрівців: „Rustici infensam et execrabilem Boemorum multitudinem, octo circiter dies, sine intermissione sequuntur, caldemque continuunt. Per nemora, saltus et pagos, ulicumque deprehendant, sine ulla commiseratione trucidant“. Селяни творили навіть окремий віддїл війська під проводом Блязія.

---

[1]) Parapat, op. cit. c. 83.

[2]) Kronika bansko-štiavnická. Sbornik slov. mus. spol. 1902, стр. 136, A. B., Kremnica a jej okolie, Slovenské Pohlady, XXI, Turč. sv. Martin 1901, стр. 129 i ibid. 1885, стр. 260.

[3]) J Vlček, Dejiny literatury slovenské, 1890, стр. 6: в роцї 1483 пише Матвій по чеськи до Трнави. Fraknoi, op. cit. стр. 18, зазначує, що король знав кілька славянських діялектів (slawisch in mehreren Dialekten).

[4]) Bonfinius, op. cit Dec. III, Lib. X, стр. 411.

Простий нарід не міг бути Їскрі прихильний, і инакше оцінював його господарку, як нинїшні історики, що йому приписують заслугу розбудженя „народної сьвідомости Словаків". Лише дехто з осьвічених верстов умів зрозуміти ту сторону його діяльности: селян відстрашував він від себе своїм поступованем, що відбивало ся прикро на їх шкірі. Цїлий час свого „пановання" провадив Їскра війни. Край цїлий був винищений, і то не тільки чужими людьми, але і своїми. Військо Їскри було дуже велике і нераз допускало ся розбоїв і рабунків на біднім народї. Бонфінїй каже в своїм творі, що Їскра допускав ся latrocinia, populationes, incendia, а і сам Їскра признаєть ся до сього в своїм листї до Матвія[3]), хоч спихає провину „na dive hordy, ktore pod mojím menom a pod mojou zaštitou v tvojej krajine súženie a biedu rozmnožovaly". Господарка Їскри давала ся людности в знаки: тому з радістю повитало воно угорські війська і з вдячністю згадувало свого короля, що його освободив з непевного положеня.

Свою популярність ширив Матвій і особисто, перебуваючи часто між Словаками[4]). Своїм людяним поступованем потрафив він з'єднувати людий, які тим прихильнїйші були до свого короля, що чули від нього свою рідну мову. Память про нього доховала ся до нинї в богато місцевих переказах. В записках comitat. gömöriensis згадуєть ся уже „kral'ova hole", на якій король любив перебувати. Тут стоїть до нинї камінь, при котрім він мав обідати. На камени казав Матвій вирізати такі слова на памятку: „Hic hospitatus est Matthias, rex Hungariae anno 1474. Privatum commodum, latens odium, juvenis consilium — Per haec tria omnia pereunt regna"[5]).

[1]) Julius Botto, Ján Jiskra na slovensku, Slov. Pohlady 1901, стр. 293 і д.

[2]) Bonfinius, op. cit. стр. 406 - 7. Пор. також виводи Škulletý в статї: Jan Jiskra a český jazyk na Slovensku, Slov. Pohl'. 1901, стр. 336 і д.

[3]) J. Botto, op. cit., стр. 292.

[4]) Що король міг бути в Словаччинї на польованях, се річ цїлком ясна; погляд L. Reuss'a (Miestne báje a skazky, Sborn. mus. slov. spol. VI, c. 30), що се неможливе, треба уважати хибним. Инакше не могло б витворити ся тільки місцевих переказів про побут Матвія в словацьких землях. Є зрештою і пісня: Na královej holi stojí stůl kamenny kdože ho wykresau? Šuhaj prenulený. Kolar, I, c. 31. Пор. також статю Fr. Menčlka, Král Matyaš Korvín v národních písních. Koleda, 1879, c. 501 і Kollár, Nar. zpiew. II, c. 439.

[5]) L. Reuss, op. cit., стр. 30.

Нині нема вже з них сліду[1]), але нема жадної важної обставини, яка би промовляла за тим, що се чиста видумка або пізнійший переказ, взятий з устної традиції.

Спомини про Матвія переховали ся в місцевих переказах, які ще по більшій части не зібрані[2]). Граховіштє — оповідають — має свою назву від того, що один фірман почастував перебраного короля гороховою кашою. Довшу історію привязує місцеві люде до „Червоної скали“.

За короля Матвія жив там богач Червень, до якого любив заходити Матвій, коли полював між Мураньом і Кралевою голею, щоби наслухати ся оповідань про битву під Могачем „o uteku Belovom a o hrdinských činoch bývalých Červeňovcov, ale ešte radiej díval sa do pekných oči šumnej jeho dcéry Katinky“. Батько Червень дивив ся дуже нерадо на відносини короля до його доньки; коли се запримітив король, перестав частійше приходити, як батько був дома; за те приїздив підчас його неприсутности і все можна було видіти, як його відпроваджувала Катінка далеко, аж до самого ліса[3]).

На ту саму тему любови Матвія до Катерини мають Словаки дуже популярну баляду, про яку далї поговоримо.

Історичних пісень про нього не знають ніяких, хоч не бракує в них пісень історичного змісту, особливо з епохи татарських нападів[4]). Словацькі пісні оповідають лише про любовні пригоди короля в тоні на пів гумористичнім, нпр.

Ztratila som, ztratila
Co som rada nosila:
Ztratila som zlatý pás,
Našol mi ho král Matias.
Matias, Matias, wrať mi ho
Dám ti turák na piwo:
Zide sa ti napiti
Keď budeš zwer lawiti[5]).

---

[1]) idem, J. Botto, Z Gemerského Hrona. Sborník 1902, c. 34—5.

[2]) Časop. museal. spol. Ročnik II, стр. 28.

[3]) ibidem, II, стр. 103—4. Kollár каже виразно, що „temeř v každém chotáře nalezá se památka geho gména“ (II, c. 439). В Буківцях є нпр. липа, яку мав засадити сам Матвій. L. Reuss, op. cit. c. 36.

[4]) Історичні пісні (одначе в більшій части штучні з рукописий) зібрані у Колляра, Narodn. zpiewanky, II, c. 403 і д., N. 1—14. Гл. також Slovaken в Oest. Ung. Mon. in Wort u. Bild. Ungarn, I Abt. c. 424 і д. Також M. Matunák, Turecko-uhorské boje v severo-západnom Uhorsku, Slovan. Pokl'iady 1897. Soš. 9, стр. 505 і д.

[5]) Kollár, Nar. Zp. I, c. 31, N. 8.

Пісні сі найпопулярнійші в Нітранській і Тренчанській области[1], розширені тексти, як пише заносив д. Паппо, по цілій Словаччині[2]. Пісні про Матія сягають дуже давних часів. Находимо їх в збірниках пісень з XVI століття і то досить часто[3], що свідчить про їх загальне розширення.

Одначе найпопулярнійша мусіла бути балада про підступне зведене дівчини. Про се свідчить її розширене навіть поза границями Словаччини. Балада знана в кількох варіянтах, які дуже мало ріжнять ся між собою. Найстарше записаний текст в збірці Коллара[4]; зачинаєть ся балада подаєм пісенькою:

„Zvalo se město Rakovci
V něm přebývali Kurnci.
Tam měl jeden kovář dceru,
Krajše, než i král Krakovru[5].

Король Матій залюбив ся в гарній дівчині і хотів знайти до неї дорогу, але дівчина „odpírala tuho[6]. Тоді просив король у одної баби ради, як би то можна звести дівчину. Баба порадила йому, щоби убрав ся в жіночу одіж і просив вечером коваля о нічліг:

Obleč si šaty panenské
A střevíčky karmazínské
A jdi od domu do domu
Až ku kovářovi tomu.
A tam zaklopaj na vráta.
Otvori ti sam pán táta[6].

Король зробив як баба порадила і представив ся ковалеви купчихою:

„Ja som kramárka z Opawy
Jd'em na jarmok do Prahy;
Towár som si už poslala,
A sama som tu zostala,

[1]) На се звернув увагу Коллар в своїй збірці, стр. 437. Пор. Križko, Zpráva o bodinskom medzníku v Trenčianskej stolici, Sborník sl. m. spol. стр. 195 і д.

[2]) У Коллара уміщено чотири пісні того змісту.

[3]) Č. Zíbrt, Zbytky českých písní světských z věku XVI, XVII a XVIII, Časopis českého Musea, 1888, стр. 445 і ibidem 1895, стр. 110. O. Hostinský, 36 napěvu světských písní českeho lidu z XVI st. V Praze, 1892, стр. 24, N. 22.

[4]) Kollár, op. cit. II, стр. 7.

Prosim milý hospodáři,
Aby sté mi nocleh dali".

Якби місця не було, то готова спати навіть на лавці, аби тільки відпочати. Коваль приймив подорожну, а коли прийшов час спати,

„Wola kowác swoju dcéru:
Anička, chod' postel postlat',
Ta pani bude s tebou spat'".

Донька не була з того дуже вдоволена:

„Ach pán otec mouj premilý,
Ta paní sa mi ne líbí.
Ani som to neslýchala,
Aby paní s pannou spala!"

Одначе мусїла згодити ся і пішла з панею спати.

„Ked' už bolo o půlnoci
Wolala otca k pomoci:
Ticho Aničko, nekřič ty,
A wšak nás nikda neslyšé!"

Баляда кінчить ся так:

„A ked' bolo rozwidněno,
Bolo po mestě wraweno,
Že Anička už ne panna,
Že z uherským králem spala;
A ked' už bolo po roce
Nosila Janka na ruce,
A ked' si ho kolísala
Tak to nad ním zpiéwáwala:
„Ey, čučaj, belaj synu mouj,
Král Matyáš je otec twouj!"

Чеські і моравські варіянти далеко повнїйші і передають ту саму тему, лише трохи иньшими словами. Мотив розроблений в них ширше: так приміром докладнїйше оповіджена розмова Матвія з бабою і господарем, а далї представлена хвиля, як Матвій та Катерина розбирають ся і йдуть спати. Доданий також на кінци цїлий епізод про брата дївчини, що випитує її, повернувши з війни, хто їй забрав дївочий вінець. Одначе при цїлій ясности теми, проти якої виходить варіянт у Колляра дуже скороченим і неповним, забуте вже тут імя угорського ко-

роля. Матвій фіґурує тут як „král“, „uherský král“. На питанє брата відповідає сестра:

„Ach, kohož bych ukázala,
Než pane krále samého“

на що брат відгрожує:

„Kdybych věděl, který to král
Na kusy bych ho rozsekal!“

Усї моравські і чеські варіянти годять ся майже дослівно зі собою. Наводить їх Ербен і Сушіль[1]). Від Чехів перейшла баляда до лужицьких Сербів, але підпала всїляким змінам[2]).

Місце Матвія займив Вурьовський пан, що мав цїлу околицю в своїй власти і не любив, коли яка дївчина оставала ще невинна. Коли ж довідав ся, що поминув одну дївчину, до того дуже гарну, порішив і її звести. Перебраний за дївчину, приходить до її хати і просить о нічлїг в безпечнім місци, щоби сховати ся перед Вурьовським паном „před tym Lučibarjom“. Батько „Khatržinki“ ховає тодї гостя в її комнатї аж за девятьма замками. О півночи зводить пан дївчину, забезпечений тим, що батько не чує її крику. Лужицька баляда кінчить ся діяльоґом про вартість „вінка“. Від Словаків переймили баляду про Матвія угорські Русини[3]). Залежність української баляди від словацької аж надто ясна: вистарчить її лише навести:

„Орала баба заграду
Пришел пан на пораду:
„Бабо, бабо, дай ради там,
Як я тоту панну здрадзїць мам?“
„Облеч ти шати панянски
А черевики камужелски (sic!)[4])
Прохажай ти ся по ринечку,
Аж до самого вечеречку!“
„Коваль, коваль, ковальочку,
Преночуй мя тоту ночку!“ —
„Як я тя мам преночовац,
Ти подорожня, я тя не знам!“

[1]) F. Sušil, op. cit. стр. 103—4, N. 105 „Podwodník“; Prostonárodní české písně a řikadla, sebral J. Erben. Nove vydáni. V Praze 1886, N. 18 „Konvařovic Kačenka. Звідси переложена в „Böhmische Granaten“ v. Waldau, I, стр. 206, N. 399.

[2]) Haupt u. Smoller, op. cit. I, c. 40 і примітки на с. 334.

[3]) Головацкій, op. cit. III, 1, стр. 252 - 3, N. 133.

[4]) В словацькім текстї „karmažínské“.

„А я пані з Воршави
Иду на ярмарк до Праги“.
„А ти, дївко, ідь ложе слац,
Бо ти підеш з паньов спац“.
„Анно, Анно, Аннічко,
Не бачит ми ся панічка“. —
„Де би ти ся бачіла,
Кедь ти ей нїгда не виділа?“ —
Не вистало півночи,
Кричит дївка одночи (sic!) [1]):
„Тихо, дївко, не кричи,
Бо твій пан отец в сьвітлиці!“ —
Рано, рано, раненько,
Коли сходит слоненко,
Ходит дївка по луцє,
Носит дїтя на руцє:
„Люляй, люляй, сину мой,
Вельки зводітель отец твой!“

Баляда була отже досить популярна, популярна не так задля імени угорського короля, як радше задля самої теми. Імя короля Матвія додало одначе і їй більше вартости і причинило ся безперечно також до її розширеня. Сама тема не належить до спеціяльно славянських. Її стрічаємо в численних німецьких, скандинавських, голяндських, французьких, італїйських, катальонських і грецьких балядах, дуже часто в такій формі, що їх залежности між собою не треба доказувати. Дальше подибуємо її досить часто в полуднево-славянській поезії в всїляких відмінах, і в польських балядах. Взагалї ся тема оброблена дуже широко в народній поезії европейських народів: її відгомін видно навіть на деяких великоруських, білоруських і українських піснях.

Цїлим тим циклем баляд займаю ся в осібній розвідцї [2]), тут лише наведу се, що потрібне для зрозуміня ґенези словацької баляди. Мотив, що хлопець перебираєть ся, аби звести дївчину, або дістати ся до неї, аби поговорити з нею, донести їй щось важного або намовити до утечі, не може бути обмежений на певну територію або один якийсь нарід, бо він загально

[1]) Мабуть місто помочі: у Колляра „k pomoci“.

[2]) „Славянські баляди на тему: хлопець перебираєть ся в жіночу одїж або каже себе занести в мішку до комнати дївчини щоб її звести“ — Науковий збірник присьвячений проф. М. Грушевському.

людський і може повстати усюди на основі дійсного факту. Одначе словацька баляда не виглядає цілком на продукт самостійний, хоч дещо з житя Матвія могло би промавляти за тим. Її зміст, а навіть переведенє годить ся як найліпше з романським циклем баляд, знаних п. з. „La falsa monaca“ і „Margherita“.

В італійській пісни з Піємонту, надрукованій в збірці Ніґри[1]), хоче князь Каріняно звести одну дівчину. Перебирасть ся про те в монахиню і просить ся на ніч до її родичів. Мати приймає її і просить відпочати. За сей час мала донька нагоду приглянути ся гостеви і почала сумнівати ся, чи се дійсно монахиня. За її радою хотіла мати спробувати гостя, чи уміє прясти і шити, але монахиня потрафила викрутити ся. Коли прийшов час йти спати, казала мати засьвітити сьвічку своїй донці і йти спати з монахинею. Тут признав ся князь, що він лиш перебрав ся і наказав їй мовчати. Рано полишив зведену дівчину і радив матери справити колиску і пеленки.

Ся балядя знана також і поза границями Італії: у Франції в Ґасконії і в Іспанії в Катальонії[2]).

З тим циклем споріднений цілий ряд німецьких баляд „Zeit bringt Rosen“; одначе вони виказують далеко меньше анальоґій а далеко більше ріжниць і не мають так богато спільного з словацькою балядою[3]).

---

[1]) C. Nigra, op. cit., стр. 407–409, N. 79. Варіянти сеї баляди: A. Wolf, Volkslieder aus Venetien, gesammelt von Georg Widter, hrg. v. A. W. Sitzungsberichte der kais. Akad. d. Wissen. Phil.-hist. kl. 46 Band. Wien 1864, стр. 326–328, N. 90; E. S. Righi, Saggio di Canti popul. Veronesi. Verona 1863, стр. 36, N. 99; Bernoni, Canti popul. veneziani. Venez. 1872, XI, 6; G. Ferraro, Canti pop. monteferrini. Torino 1870, стр. 87.

[2]) Паралелї наведені у Ніґри; до катальонських гляди ще: Wolf, Proben portugiesischer und catalanischer Volksromanzen. Sitzungsber. d. Akad. d. Wiss. 1856, XX, стр. 63 і F. Wolf y Hofman, Primavera, N. 191, A.

[3]) Mittler, op. cit., стр. 170—172, N. 190 і д.; K. Simrock, Die deutschen Volksbücher. VIII Band. Die deutschen Volkslieder, Frankfurt a. M. 1851, N. 15. Гл. ще нвд. A. Kretzschmer, Deutsche Volkslieder mit ihren Original-weisen, Berlin 1842, II, стр. 164–5; Hoffmann v. Fallersleben, Schlesische Volkslieder, Leipzig 1842, стр. 37; Erk-Irmer, Die deutschen Volkslieder mit ihren Singweisen, 1838, I, 5, стр. 29, N. 18. Бельґійський варіянт сеї баляди у Hoffmann v. Fallersleben, Horal belgicae, стр. 58, N. 14.

Один син маркґрафа старав ся довго і без'успішно о руку доньки одного короля. Щоби її дістати за жінку і змусити короля до того, перебирає ся за дівчину, забираючи одіж від сестри, йде перед його замок і просить прийняти в службу. Король бере його до послуги доньки і каже обоїм разом спати. О півночи зводить маркґраф дівчину і утікає. Про се довідуєть ся король і запрошує його до себе. В иньших варіянтах не хоче перебраний мовчати, за що його королівна обжаловує перед королем а король виганяє. Але потім усе викриває ся і жених дістає королівську доньку.

Иньші подібні баляди, як баляда про Гадбарда і Сіґне[1]), і про пана схованого в мішку[2]), а також новогрецькі пісні[3]) і епізоди в поемах про Гуґдітріха, про Ротера[4]) і т. д. відбігають більше або меньше від типу словацької баляди, хоч тема в головній мірі та сама. Тема отже зайшла до Словаків на певно з Заходу і то найправдоподібнійше від Італійців. Сербсько-хорватські баляди „Vojvoda Janko i mlada Andjelija"[5]) і „Prevarena dieva"[6]), записані в приморських околицях, можна би

[1]) R. Warrens, Dänische Vl. стр. 243–260, N. XXXVII. Халанскій, Южно-слав. сказанія о Кралевичѣ Маркѣ. Р. Ф. В. 1894, XXXI, с. 166–176.

[2]) Mittler, op. cit, с. 264, N. 325, 326, с. 265, N. 327. K. Simrock, op. cit., с. 434, N 283 „Des Müllers Tochter". Паралелї німецькі наведені у Міттлера і Сімрока. Дальші німецькі паралелї наведені в моїй працї, уміщеній в „Науковім Збірнику", як вище. Пор. ще Pogatschnigg-Herrmann, Deutsche Volkslieder aus Kärnten, II, с. 199, N. 609 і с. 233, N. 752. Польські варіянти сеї пісні: O. Kolberg, Lud. IV, N. 197—9; XI, с. 194—5, N. 372 4; XVI, с. 283–4, N. 460—1; XVIII, с. 161, N. 279. 280; XIX. с. 152, N. 460. Radomskie, с. 40–41, N. 79–83; XXII, с. 122–3, N. 204; idem, Mazowsze II, N 208, с. 91; N. 209 a) b) с. 92; III, с. 265, N. 367. J. Lipiński, Pieśni ludu Wielkopolskiego с. 191 (в Кольберґа). Świętek, Lud nadrabski, с. 202–4, N. 39. Żegota Pauli, Pieśni ludu polskiego w Galicyi. Lwów 1838, I, с. 71; Wójcicki, Pieśni Białochrobatów I, 60 (в Смоллера) і Materyały antrop. archeol. 1903 VI. Lud łańcucki, с. 280, N. 22. Лужицький варіянт у Hawpt u. Smoller, op. cit., с. 65–6, N. 37. Zemjan a młónkowa džowka.

[3]) Liebrecht, Zur Volkskunde, с. 189–190 і 204–5.

[4]) E. Henrici, Das deutsche Heldenbuch с. 41—43 і с. XVII. Халанскій, op. cit, с. 121—2 і т. д. Докладнійше про се в моїй спеціяльній розвідцї про сю тему.

[5]) Hrv. nar. pjesme... iz „Nase Sloge" II Diel. Ženske pjesme, с. 65—69, N. LXVIII.

[6]) Stj. Mažuranić, Hrvatske nar. pjesme, sakupljene stranom po Primorju a stranom po Granici. Svezak I. U Senju 1876, с. 107—111.

вчасти уважати переходом. Німецькі версії не мали правдоподібно впливу на витворене словацької баляди.

Що баляда повстала, як можна думати, між Словаками, на се зложила ся ся обставина, що і про Матвія оповідали ся подібні історії, як про італійського князя з Каріняно або про иньших героїв в піснях нашої теми. Се одначе вплинуло також на оброблене баляди, бо її приладжено до місцевих оповідань. Баляда мусїла повстати іще в XV столїтю, або що найпізнїйше з початком XVI.

XI.

Матвій в штучній лїтературі.

На кінци для повноти згадаю іще про деякі лїтературні твори, в яких виступає Матвій; згадую тільки для того, що в них змальований угорський король на основі народних поглядів. В близший розслїд не вдаю ся, бо се не належить до моєї теми. В сербсько-хорватській лїтературі не відіграв Матвій жадної ролї. З словінської лїтератури належить навести баляду Ґоразда „Kralj Matijaž“ [1]), в якій піднесено його до ряду національного героя.

Старий дїд оповідає унукам про Матвія і каже, що:

„Rad prišel jaz v goro bi sveto
Kjer biva kralj véliki naš,
Kjer spava stoletja, stoletja,
Kjer spava naš Matijáž.
V Palačo podzemsko njegovo
V predivno rad stopil bi j'áz
Zaklade leskeče se gledal
Vojaštva rad videl bi kras.
In njega tam samega videl
Za mizo kamnito bi rad
Krog ktere mu brada čestita
Ovſja že sedmi se krat.
In lépo soprôgo njegovo
Alénčico vídel bi tam...
Oh, rad bi napótil se v gôro
Da znam le kód iti in kam!“

[1]) Ljublj. Zvon 1885, N. 6, стр. 321–322.

Се розбуджує національне почутє найстаршого сина і він сподїває ся, що Матвій верне і визволить словінський нарід, що „krivice trpi“.

Симпатично представлений Матвій в поемі словацького поета Андрія Слядковича „Detvan“, а іменно в третїм роздїлї „Slatinský jarmok“, де особливо підчеркнено його справедливість і добре поводженє з селянами[1]).

Матвій виступає також героєм кількох творів Янка Калїнчака, одного з визнатнїйших словацьких поетів і повістярів. Його віршована повість „Kralův stůl“ оспівує короля Матвія і його словацький чорний полк „vkladajuc“ — як каже Вльчек — „chýrnemu populárnemu panovníkovi do ust zdravicu na slovenský rod“[2]). Часів Матвія доторкають також новелї „Milkov hrob“ і „Bozkovci“[3]); Гунїядими займаєть ся також Калїнчак в повісти „Knieža liptovské“.

З часів Матвія взяв тему і Добшінскі до своєї більшої віршованої повісти „Kamzík“[4]), в якій змалював симпатичний образ Погроня.

Се було б усе, що менї удало ся зібрати про Матвія в штучній лїтературі. Крім того звертаю ще увагу на повість, що друковала ся в полїтичній часописи „Slovenski Narod“, правдоподібно п. з. „Kralj Matjaž“.

---

[1]) Spisy básnické A. Sladkoviča. Svazok I. Turčiansky sv. Martin. 1899, стр. 137—156.

[2]) Tatranka 1842, III, č. 81—85 і Vlček, op. cit., c. 122—3.

[3]) Vlček, op. cit., стр. 140—1.

[4]) Orol, 1872—3, гл. Vlček, op. cit., стр. 220.

ЗМІСТ.

I. Вступ. Історичне тло. Стан Угорщини з початком XV століття і заслуги Івана Гуніядого в борбах з Турками. Вибір Матвія на короля і його перші кроки. Його відносини до Сербії. Вук Бранкович; спільні війни з Турками: Яйце, Шабац. Дальша історія діяльности Матвія.

II. Причини популярности Матвія Корвіна. Слава його батька; його прикмети особисті, а передовсім людяність і справедливість. Угорські і славянські спомини про його справедливість. Військо розсадником його популярности.

III. Матвій Корвін у Угрів. Угорська народна поезія з часів Матвія й її плеканє. Матвій попирає її розвій. Останки народних угорських пісень про Матвія: пісня про коронацію, пісня по побіді над Мугаммедом і на смерть короля. Пісня про Шабац і затрачені пісні про Матвія. Король стає героєм штучної поезії. Спомини про нього в народних оповіданях.

IV. Матвій Корвін у Сербів і Хорватів. Більше споминів про Матвія у Сербо-Хорватів і Словінців. Причини сього і ґенеза історичних пісень. Проби націоналізації чужих героїв. Пісні і оповіданя про уродженє і походженє Ів. Гуніядого. Пісні про Матвія і про його уродини. Пісня про неволю Гуніяді; відносини Матвія до Сербів, а спеціяльно до Вука Бранковича. Положенє в Сербії. Пісня „Кад је Вук Огњани одмијенио од копја краља босанскога и кад је убио његова заточника“. Пісня про свати Вука і пісня про його смерть. Мотив про виховуванє Вука на дворі Матвія. Пісня „Барбара, сестра краља босанскога, краљ угарски и деспот Вук“. Пісня про весілє Якшіча й її історичний підклад. Пісні про весілє Матвія з Катериною і Беатріче. Пісні про неплодну будимську королеву і їх відносини до особи Беатріче. Жіночі пісні про Матвія і пісня про облогу Шабаца й її варіянти. Її звязь з піснями про Петра Дойчина. Розширенє тих пісень. Пісня про Петра Ґереба.

V. Пісні і оповіданя про вибір і коронацію Матвія. Пісні у Хорватів (і Сербів), порівнанє варіянтів. Мотив про літанє корони, його популярність і причини повстаня. Оповіданя і перекази з мотивом про літанє корони. Їх відносини між собою. Українські оповіданя про Матвія, про його вибір на короля (в двох варіянтах). Оповіданє про справедливе поступуванє Матвія з шевцем, про хитрість короля. Близькість українських оповідань про вибір Матвія з сербськими і хорватськими піснями і спільні точки. Польське оповіданє про Локетка. Друга ґрупа оповідань про літанє корони, звязана з угорським королем Стефаном, де виступає мотив про покликанє на престол від плуга. Словацькі і польські верзії, німецькі і мадярські. Українські оповіданя як посереднє огниво між обома ґрупами. Звязь словацьких, польських і українських оповідань з чеськими про Лібушу через мотив про розвиванє сухої палиці. Відносини між усіма трьома ґрупами. Відносини між оповіданєм про Стефана і про Матвія що до мотиву про літанє корони. Можлива залежність верзії звязаної з Матвієм з верзією про Стефана. Евентуальний вплив Александрії або самостійне повстанє. Паралелї до мотиву: Бог об'являє свою волю або правду спущенєм корони, птиць або засьвіченєм сьвічки. Дальші подібні паралелї. Українські оповіданя і польський переказ про Локетка повстали під впливом сербських пісень при співділаню словацьких верзій про Стефана і подібних мадярських. Сербські співаки заходили до Польщі в XV—XVII ст. з своїми піснями. Результат. Роля Матвія в сербській і хорватській народній словесности.

VI. Матвій Корвін у Словінців. Загальний характер пісень і історичний підклад. Ріжниці між сербсько-хорватськими піснями і словінськими балядами. Основні прикмети баляди, її жерела, походженє і розширенє. Дещо про методу студіованя славянських баляд. Історичний підклад. Чи був Матвій Корвін знаний Словінцям і які особи вплинули на сформованє циклю баляд про нього. Іван Гуніяді і ґр. Цільські. Історичне об'яснюванє баляд.

VII. Баляди про Матвія, а спеціяльно баляда „Матвій освободжує свою жінку з турецької неволї". Хибний погляд на велике убожество словінської народної поезії. Збірник пісень проф. Штрекеля. 4 пісні про Матвія. Пісня про його залицянє і смерть. Баляда: „Матвій освободжує жінку з неволї". Порівнанє словінських варіянтів; фор-

мальна сторона словінських баляд; рефрен. Полуднево-славянські пісні про освободжене жінки Марком Кралевічем і порівнане варіянтів. Дальматинські верзії і їх спільні точки з словінськими балядами. Обі пісні повстали під впливом західноевропейських взірців. Італійські баляди „Il moro Saracino"; французькі і каталянські варіянти. Спільні мотиви усіх верзій. Ґенеза і відносини славянських баляд тої теми. Сербсько-хорватські пісні: їх склад і ріжниці від західних взірців. Їх звязь з балядами про поворот мужа на весіле жінки. Відносини сербсько-хорватських баляд до словінських. Сербсько-хорватські і словінські верзії повстали незалежно від себе під впливом романських баляд. Словінські зближають ся до них найбільше. Число девять і сім у славянській народній словесности. Вплив сербсько-хорватських пісень на словінську баляду. Його початки і розбір анальоґій: викрут Марка й Матвія, монаший стрій і мотив про перебиране, мотив про поене коня вином. Ориґінальна сторона словінської баляди; мотив: птах-післанець і дещо про птахів у народній устній словесности. Сцена вхопленя з танцю під липою і паралелі до неї. Опис утечі і мотив прибиваня підкови відворотною стороною. Повторене деяких образів в иньших народних піснях. Історичний підклад пісні.

VIII. Словінські баляди і пісні про Матвія а спеціяльно баляда „Матвій освободжений з неволї при помочи доньки турецького царя". Оба варіянти словінської баляди „Matjaž v turskej ječi"; хорватська баляда на ту саму тему. Питане про ґенезу словінської баляди; історична сторона. Полуднево-славянські пісні про Марка Кралевича і доньку арабського короля. Гадка проф. Халанського про їх жерела: Бова королевич, Діґеніс Акріт. Мотив про зведене і упроваджене дівчини в ґерманській поезії: анґлійські, скандинавські і німецькі верзії та їх відносини до подібних полуднево-славянських і словінських баляд і до теми про Діґеніса. Становище поодиноких верзій. Признаки словінських відмін. Спільний мотив усіх верзій. Питане про його самостійне походжене і дума про Івана Богуславця. Баляда про освободжене героя при помочи доньки короля була перерібкою і відгомоном популярного мотиву, який був особливо улюблений у старофранцуській літературі. Французькі і німецькі обробки сеї теми. Оповідане про Вальтера Аквітанського і анґлійські баляди „Young Beichan". Иньші споріднені теми. Близька звязь сербсько-хорватських пісень з словінськими. Ґенеза словінських ва-

ріянтів і значінє історичних споминів. Результат. Хорватська пісня про зловленє Матвія і три роди смерти. Перенесенє мотиву на иньші особи. Четверта пісня про Матвія перед пеклом. Церковне походженє пісні. Чеська і лужицька паралеля.

IX. Перекази про сон і поворот Матвія і подібні славянські оповіданя про заточених і сплячих лицарів. Словінські перекази про зачиненого в горі Матвія: причини і місце зачиненя. Література леґенди про сплячих лицарів з оглядом на словінські версії. Жерела віри в сплячих лицарів і їх поворот. Психольоґічні мотиви і вплив церковної літератури. Розвій леґенд про німецького цісаря Фридриха II. Словінські леґенди повстали під їх впливом. Полуднево-славянські оповіданя про Марка Кралєвича; оповіданя чеські, словацькі, лужицькі, польскі. Українські оповіданя про Михайлика, Шолудивого Буняку, королевича та королівну та про Довбуша. Російські паралелі. Відносини славянських версій до німецького типу і повставанє їх. Час повставаня словінських леґенд. Мотив про обростанє бороди.

X. Матвій Корвін у Словаків і баляда „Матвій перебраний за жінку, зводить неприступну дівчину". Відносини Матвія до Словаків. Іскра. Перекази про Матвія привязані до поодиноких місцевостий. Пісні про Матвія. Баляда про те, як Матвій звів підступом Катерину, перебраний за купчиху. Словацький варіянт. Варіянти моравські і чеські і баляда лужицько-сербська про Вурьовського пана. Українська баляда про угорського короля, перенята від Словаків. Походженє теми, її розпросторенє. Італійські баляди „La falsa monaca" і „La Margherita" і їх варіянти. Німецький цикль баляд „Zeit bringt Rosen". Иньші обробки тої теми: баляди до Гадбарда і Сіґне, баляда про мельника і його дочку, зведену паном, який дістав ся до неї в мішку та її розширенє. Сербо-хорватські пісні про підступне зведенє дівчини. Дещо про ґенезу словацької баляди.

XI. Матвій у штучній літературі. Баляда Ґоразда. Поема А. Слядковича „Detvan". Віршовані оповіданя і романи Калїнчака. „Kamzík" Добшинського.

Доповненя.

До здогаду стр. 33 не прикладаю великої ваги.

До стр. 48 і д. прошу ще порівнати найновійші праці V. Tille, K pověsti o Přemyslovi (Čes. Čas. Hist., 1904, 322—3) і Přemyslovy střevíce a železný stůl (ibid.), 203—5 і його статю в Česk-Lid за рік 1906, якими на жаль не можу ближше покористуватись.

Про коні в ґерманській епіці (стр. 42 і д.): Uhland, Schriften, I, 299 і д.

Птиця-вістник: Uhland, Schriften, III, 89 і д. (про соловія, с. післанець, с. 109—111, соловій пророчить, 128—130); Аѳанасьевъ, op. cit., I, 509—511, Ждановъ, Пѣсни о кн. Данилѣ, Ж. М. Н. Пр., 1890, т. 269, 20—22.

Липа (стр. 47 і д.) є у славянських і ґерманських народів деревом залюблених (Автамоновъ, Символика растеній, Ж. М. Н. Пр., 1903, т. 344, 87—8, Сахаровъ, Сказанія, III, 42). Під нею відбували ся танці (Uhland, Schriften, III, 391 і д., 397, 482; Sveto obredno drevo Slavjanam [Slavjan, 1873, 54—5]).

Переправа через ріку (до розд. VII); Потебня, Переправа чрез воду какъ представленіе брака, Древности, 1868, 254—66 (Объясненіе мар. и ср. п., 132-151), Ждановъ, op. cit., 29-30.

До стр. 48: Франко, Сожженіе упирей въ Нагуевичахъ. Кіевс. Стар., 1890, XXIX, 118.

До стр. 55: G. Wartenberg, D. mittelgriechische Heldenlied von Basileios Digenis Akritas (Wiss. Beil. z. Jahresb. d. Lessing-Gymn. zu Berlin, Ostern 1897). Статя Дітеріха в Byz. Zeits. з 1905 року.

До стр. 56: убивати жінку (любку) при криниці: Ждановъ, op. cit., 34.